

**"İnsan Hakları,
Hoşgörü
ve
Mevlânâ"**

SEMPOZYUMU

**KONYA
26 - 27 EKİM 1994**

ISBN : 975 - 7479 - 46 - 2

**"İnsan Hakları,
Hoşgörü
ve
Mevlânâ"
SEMPOZYUMU**

DÜZENLEME :

TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı
Konya Valiliği
Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü

26 - 27 Ekim 1994
KONYA

S.O. SELÇUKLU ARAŞTIRMALAR MERKEZİ KÜTÜPHANESİ
Kitap No. : 3360
Tasnif No. : _____

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

Ö N S Ö Z

SUNUŞ KONUŞMALARİ

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

8 - 11

Doç. Dr. Halil ÜRÜN

Konya Büyükşehir Belediye Başkanı

12 - 14

Atilla VURAL

Konya Valisi

15 - 16

Ali GÜNAYDIN

Konya Milletvekili,

TBMM Başkanlık Divanı üyesi

Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Genel Koordinatörü

17 - 19

Timurçin SAVAŞ

Kültür Bakanı

20 - 22

Azimet KÖYLÜOĞLU

Devlet Bakanı

23 - 31

AÇIŞ KONUŞMASI

Dr. Vefa TANIR

Konya Milletvekili

TBMM Başkanvekili

TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanı

32 - 35

SEMPOZYUM

I. OTURUM

Selçuk Üniversitesi Alâaddin Keykubat Kampüsü Konferans Salonu

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

37 - 38

KONUŞMACILAR VE TEBLİĞLER

Dr. Celâleddin M. Bâkır ÇELEBİ

Hız. Mevlânâ'nın 21. kuşaktan torunu

Hız. Mevlânâ Kültür ve Sanat Vakfı Fahri Başkanı

«Hız. Mevlânâ'da Sevgi, Birlik ve Beraberlik Mesajları»

39 - 43

Dr. Mehmet ÖNDER

Araştırmacı - Yazar
Kültür Bakanlığı Eski Müsteşarı
Türkiye İş Bankası Kültür, Sanat Müşaviri
«Atatürk ve Mevlânâ Sevgisi»

44 - 49

II. OTURUM

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmet MUMCU
Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi

50

KONUŞMACILAR VE TEBLİĞLERİ

Feyzi HALICI
Konya Eski Senatörü
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu Üyesi
«Hz. Mevlânâ ve İnsan Sevgisi»

51 - 57

Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Radyo - Televizyon Üst Kurulu Üyesi
«Türk Kültüründe Hoşgörü ve Mevlânâ»

58 - 63

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
«Hz. Mevlânâ'nın Hümanizm'inin Boyutları»

65 - 67

III. OTURUM

Ticaret Odası Konferans Salonu

OTURUM BAŞKANI

Dr. Mehmet ÖNDER
Araştırmacı - Yazar
Kültür Bakanlığı Eski Müsteşarı
Türkiye İş Bankası Kültür, Sanat Müşaviri

69 - 70

KONUŞMACILAR VE TEBLİĞLERİ

Prof. Dr. Ahmet MUMCU
Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi
«Hukuk Açısından Mevlânâ»

71 - 82

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Richard POTZ Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi «Mevlânâ Celâleddin ve İnsan Haysiyeti ile İnsan Hakları»	83 - 93
DİP NOTLAR	94 - 96
Doç. Dr. Silvia TELLENBACH Uluslararası Max Planck Ceza Hukuku Enstitüsü Araştırmacısı ve Enstitü Yakın Doğu Ceza Hukuku Seksiyon Başkanı «Celâleddin Rumi ve İnsan Hakları - Beklenmeyen Bir Soruya Cevap Denemesi»	98 - 103
Doç. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi «Mesnevi'de Hak Kavramı»	104 - 109
GENEL DEĞERLENDİRME	
Prof. Dr. Halil CİN Selçuk Üniversitesi Rektörü	110 - 116
KAPANIŞ KONUŞMASI	
Atillâ VURAL Konya Valisi	117 - 118

Ö N S Ö Z

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1985 yılından bugüne kadar sürdürdüğü çeşitli faaliyetleri arasında bilimsel nitelikli toplantılara özel bir önem vermiştir. Bu toplantılarda demokratik rejimin fikri ve hukukî dayanağını oluşturan millî egemenlik ilkesi çeşitli yönleriyle incelenmektedir. Her yıl bu tür toplantılarda sunulan bildirilerin ve yapılan tartışmaların kitap haline getirilerek bastırılması ve yurt düzeyinde dağıtılmasıyla bu çabaların kalıcı nitelik kazanması ve çok daha geniş bir kitlenin yararlanmasına sunulması sağlanmaktadır.

Bu kitapta bildirilerini yayınladığımız sempozyum 26 - 27 Ekim 1994 tarihinde Konya Valiliği ve Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'nün işbirliğiyle «İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlânâ» konu başlığı altında gerçekleştirilmiştir.

Sempozyumun gerçekleştirilmesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi ile işbirliğinde bulunan Konya Valiliğimiz ile Selçuk Üniversitesi Rektörlüğüne ve Sempozyuma bildirileriyle katkıda bulunan bilim adamlarımıza teşekkür ediyor ve bu yayınımıza okurların hizmetine sunmayı zevkli bir görev biliyoruz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu
Başkanlığı

İBRAHİM BİRLER — Türkiye Büyük Millet Meclisimizin Saygıdeğer Başkanvekili, Sayın Bakanlarım, Sayın Valim, aziz milletimizin mümtaz temsilcileri, değerli milletvekillerim, değerli Komutanım, Belediye Başkanım, saygıdeğer Rektörüm, değerli bilim adamları, aziz Konyalılar, sevgili öğrenci kardeşlerim; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulunun koordinatörlüğünde Konya Valiliği, Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Selçuk Üniversitesi Rektörlüğünün işbirliğiyle gerçekleştirilen «İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumuna» hoş geldiniz, onur verdiniz.

Sayın Başkanım, değerli konuklarımız, Yüce Heyetinizi, millî mücahedeimizin muzaffer Başkomutanı, parlamenter demokratik rejimimizin önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve dava arkadaşlarının, bu toprakları vatan yapan aziz şehitlerimizin ve ebediyete intikal eden ilim ve kültür dünyasına öncülük eden mübarek ve muhterem şahsiyetlerin, manevî huzurlarında saygı duruşuna ve istiklal Marşının icrasına davet ediyorum.

(Saygı duruşunu müteakiben «İstiklal Marşı» ve «Selçuk Üniversitesi» marşı okundu).

Sayın Başkanım, değerli konuklarımız; Selçuk Üniversitesi müzik bölümü öğrenci korosuna bu güzel sunuşlarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Biraz önce ifade ettiğim gibi bilimsel toplantımız, Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat Yayın Kurulunun koordinatörlüğünde gerçekleştirildi. Bu bilimsel toplantımızın bilimsel ev sahipliğini, Konya'da gelişen, büyüyen Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü üstlendi. Ben ilk sözü Sayın Rektörüm Prof. Dr. Halil Cin'e vermek üzere kürsüye davet ediyorum; buyurun hocam...

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok değerli Başkanvekili, değerli Bakanlarım, Sayın Valim, değerli milletvekillerim, muhterem Komutanım, muhterem Belediye Başkanım, çok aziz misafirler, hanımefendiler, değerli arkadaşlarım, basın ve televizyon kuruluşlarının değerli temsilcileri, hayat damarlarımız, geleceğimizin teminatı sevgili gençler; hepinizi bu anlamlı toplantının açılışında en içten sevgilerle, saygılarla selamlıyorum.

Önce, bu toplantının Türkiye Büyük Millet Meclisinin -milletimizin temsilcisi olan bu yüce kuruluşun- devletimizin Konya'daki önemli kuruluşlarıyla güzel bir işbirliği teşkil etmesinden ve bu imkânı hazırlamalarından dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanvekilimize ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Komisyonu üyelerine teşekkürlerimi arz etmek isterim.

Sayın Bakanlarımıza, bu anlamlı toplantıyı yoğun programları arasında zaman ayırarak teşrif ettikleri için teşekkür ederim.

«İnsan Hakları Hoşgörü ve Mevlânâ» konulu bu toplantı, günümüzde hem insanlık açısından hem de ülkemiz bakımından fevkalâde manâ ve önemi haizdir. İnsanlık tarihinin ilk ve Ortaçağlarında, insan haklarından bahsedilemez. Bazı yazarlar, ilk ve Ortaçağda insan haklarından bahsederlerse de; bu iki çağda insan, insan olmak sıfatıyla birtakım temel hak ve özgürlüklere lâyık görülmemiştir.

1215 yılında İngiltere'de, «Magna Carta» büyük şartla, kralın yetkilerini sınırlamak amacıyla, insanlara bazı hak ve hürriyetler verme yoluna gidilmiştir; fakat, kelimenin gerçek anlamında insan hakları 17. asırda kendini göstermeye başlar. İngiliz düşünürü John Locke, ilk defa insanın, insan olmak sıfatıyla birtakım tabii hak ve hürriyetlere sahip olduğunu ifade eder. 18. yüzyılda, tabii hukuk akımının etkisiyle gelişen ferdiyetçi cereyan, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinde, insanların doğuştan insan olarak birtakım hak ve hürriyetlere sahip olduğunu; bu hak ve hürriyetlerin hiç kimse tarafından, devlet tarafından da ihlâl edilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Esasen, 1774 tarihli Virginia Anayasasının başlangıcında bu esaslar yer alırken, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi de aynı mahiyette hükümler ihtiva ediyordu.

Bizim tarihimizde, siyasî ve hukukî bir belge olarak önem arzeden Tanzimat Fermanında da kişilerin bazı temel haklardan yararlanacağı; mal, can ve ırz güvenliğine sahip olacağı, kimsenin haksız olarak cezalandırılmayacağı gibi hükümler yer almaktaydı. 20. asırda insan hakları konusundaki gelişmeler daha çarpıcıdır; ama, insan haklarının en çok ihlâl edildiği, insanların acımasızca çeşitli savaşlarla yok edildiği çağların, en önde geleni şüphesiz 20. asırdır. Birinci ve ikinci Dünya Savaşlarında, milyonlarca insan ölmüştür. 1948 tarihinde, insan Hakları Evrensel Beyanamesi yayımlanmıştır. İnsanların temel hak ve özgürlükleri bu hukukî vesikada dile getirilmiştir. Daha önce bazı anayasalarda da, mesela 1919 tarihli Weimer Anayasasında insanların temel hak ve hürriyetlerinden bahsedilmektedir. 1950 tarihinde Avrupa Konseyini oluşturan ülkeler, 1958 Roma Anlaşmasında yine kişisel hak ve özgürlükleri dile getirmişlerdir. 1966 yılında imzalanan uluslararası siyasî haklar sözleşmesi de bu arada zikredilebilir. Nihayet Helsinki Şartı ve AGİK adını verdiğimiz Paris Şartı, insan hak ve hürriyetlerini, bütün insanlık için saygıdeğer kavramlar; insanlar tarafından yaşanması gereken değerler olarak hükme bağlamışlardır. Ancak, «bunda ne derece başarılı olmuşlardır?» Bu soru her zaman sorulup tartışılır. İnsan haklarının uluslararası şartlarda, anlaşmalarda, beyannamelerde yer alması, bu haklara saygı gösterilmesi, bütün insanların insan haklarından yararlanabilmesi için yeterli değildir; yeterli olmadığı anlaşılmıştır. İnsan hakları her şeyden evvel insan denen yaratığa saygıyla başlar; onu, aziz bir varlık olarak kabul etmekle gerçek anlamını bulur. İslâm dininde «yaratıkların en azizi, eşrefi mahlûkat olan insandır». İslâm, bütün dinleri kendinden önceki kitabî dinleri de kucaklayan cihan şumûl bir dindir, insanları din, dil farkı gözetilmeksizin âlemlerin rabbi olan Allah'ın eseri sayar. İslâma göre bütün insanların tek yaratıcısı vardır. Bu sıfatla insanlar kardeşlerdir. Bu kardeşliğe saygı duymak gerekir. İnsanı sevmek imanın esasıdır. 13. asırda Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, bütün tasavvufunun esasını, İslâm dininden, Kur'an'dan, Yüce Peygamber'in hadislerinden alarak, büyük eseri Mesnevisi'nde İslâm dininin sevgiye, hoşgörüye, bütün insanlığı kucaklayan değerlerine yönelik hükümlerini; İslâmın dinamizmini, yeneden yorumlamıştır. 13. asırda Mevlânâ bugünü yaşamış; tasavvufu, ahlâki insanlar için önerdiği mesajlar, sadece 13. asrı değil; bütün asırları ve bütün dünyayı din, dil, renk ve cins farkı gözetmeksizin bütün insanları kucaklamıştır.

Mevlânâ'nın hareket noktası insandır, amacı da insandır. O'na göre bütün dinler birdir. Her peygamberin bir yolu vardır; ama, amaç hep Yüce Allah'a ulaşmaktır. Fark, yoldadır; amaçta değil. O halde, sen ben yok; bütün insanlar kardeşlerdir. Böyle bir hümanizm, böyle bir hoşgörü,

Türk - İslâm kültürü dışında çok nadiren görülebilir. Belki de mevcut değildir. Bunun araştırmasını iyi yapmak lâzım. Mevlânâ, gerçekten dünyanın, bütün insanların manevî önderidir. O, insanı Yüce Allah'ın en aziz yarattığı olarak, din, dil, renk, düşünce ve inanç farklılığı gözetmeksizin kucaklamaktadır. İşte, bence insan haklarının temeli budur. Demokrasi- nin de temeli budur. Farklı, birbirine zıt, birbirine karşı dahi olsa bütün görüş, inanç ve düşünceleri saygıyla, olgunlukla karşılayabilme alışkanlığı ve geleneği demokrasi kültürünün esasını teşkil eder. Demokrasi de budur. Bu hoşgörüyü gönüllerinde taşıyabilenler, güzel, gelişmiş bir demokrasiye ulaşabilirler. Mevlânâ'nın hoşgörüsü, insan sevgisi, O'nun insanlara mesajları, toplumda huzur ve barışı sağlamaya, bütün insanlık için barış ve huzuru temin etmeye yöneliktir. İnsanlar mutlu olduğu ölçüde barışa katkıda bulunurlar. Barış, ancak insanların birbirlerini sevmeleriyle, müşterek değerleri paylaşmalarıyla, birbirlerine katlanmalarıyla, birbirlerine hoşgörüsüyle bakmalarıyla mümkün olabilir. Ama, insan hakları günümüzde, çoğu zaman çifte standartlara konu olmaktadır. İnsan haklarının şampiyonluğunu yapanlar, insan haklarını dilinden düşürmeyen birçok Batılı dost ülkeler, kuruluşlar; insan haklarını sadece belirli bir dinin, kültürün mensuplarına tanımaktadırlar. Bosna Hersek'te 3 yıldan beri işlenen cinayetler, herhalde müslüman bir halka karşı işlendiği düşüncesiyle gözler önünde sürüp gitmekte ve bütün insanların vicdanı kan ağlamaktadır.

O halde insan hakları, din, düşünce, milliyet farkı gözetilmeksizin, siyasî sınırlar nazara alınmaksızın, herkes için, her toplum için, bütün dünya için geçerli kavramlar olarak ele alındığı takdirde bir anlam ifade eder. İşte Mevlânâ bunu yapmıştır. Mevlânâ, sınırlar ötesi, bütün yerküreyi kucaklayan, dünü, bugünü ve geleceği hoşgörüsüyle, sevgisiyle bütün insanlık için birleştiren manevî bir önderdir. Mevlânâ, bir sunuş konuşmasında anlatılabilecek kadar sığ bir konu değildir. Aksine büyük bir deryadır. Bizim söylemeye çalıştıklarımız, bu deryadan bir katre (damla) dır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun, Mevlânâ gibi, Yunus gibi, Hacı Bayram-ı Velî gibi daha birçok, dünyaya insan hakları konusunda gerçekten kaynak gösterilecek, fikir menbaı olarak sunulacak manevî önderlerimize ilgi göstererek, onları bu tür toplantılara konu yaparak tanıtmaya çalışmasını ve Türk-İslâm düşüncesinin, Türk-İslâm kültürünün insan sevgisi, insan hakları konusundaki engin hoşgörüsünü dost, düşman bütün yabancılara göstermeye katkıda bulunmalarını fevkalâde tebriğe şayan bir davranış olarak görüyorum ve burada bir kere daha şükranlarımı ifade ediyorum.

Fatih Sultan Mehmet'in 23 yaşında İstanbul'u fethettiği zaman Hıristiyanlara gösterdiği büyük hoşgörü; İspanya'dan kapı dışarı edilen Yahudilere Osmanlı Devleti'nin kucak açması, Selçuklunun Anadolu'daki başşehri olan Konya'da çeşitli dinlerden, kültürlerden insanlara gösterdiği hoşgörü, bizim tarihimizin, kültürümüzün insan hakları açısından aydınlık ve çok onurlu sayfalarla dolu olduğunun en güzel ifadesidir. Bu sebeple, bazı uluslararası kuruluşların, ülkemizin bütünlüğünü ilgilendiren millî meselelerimiz dolayısıyla, devletin zorunlu olarak almakta olduğu bazı tedbirlerin istenmeyen birtakım sonuçları sebebiyle Türkiye'yi insan hakları konusunda kınamaya, hatta cezalandırmaya kalkmasını, büyük bir haksızlık ve talihsizlik olarak kabul ediyorum.

Kimse Türkiye'ye insan hakları dersi vermeye kalkmasın; insan hakkı dersi almak isteyenler; insan haklarını öğrenmek isteyenler önce Konya'ya gelsinler, Mevlânâ'yı okusunlar.

Teşekkür ediyorum, saygılar sunarım.

İBRAHİM BİRLER — Sayın Rektörümüze teşekkür ediyorum.

Bu bilimsel toplantımızı ve konuklarımızı yürekte kucaklayan, Konya Büyükşehir Belediye Başkanı Doç. Dr. Sayın Halil Ürün'ü mikrofona davet ediyorum.

Buyurun Sayın Başkanım.

Doç. Dr. Halil ÜRÜN

(Konya Büyükşehir Belediye Başkanı)

Sayın Meclis Başkanvekilimiz, Sayın Bakanlarım, Sayın Valim, Sayın milletvekillerimiz, Sayın Komutanım, Sayın Rektörüm, uzaktan yakından Konyamızın dışından özellikle gelen çok değerli bilim adamları, üniversitemizin değerli öğretim üyeleri, geleceğimizin teminatı aziz gençler, değerli misafirler, basın radyo ve televizyonların değerli temsilcileri.

Bildiğimiz gibi, Hz. Mevlânâ'nın Türbesi Topkapı Müzesi'nden sonra en çok ziyaretçi akınına uğrayan yerlerimizdendir. Halbuki, Topkapı Müzesi'ndeki gibi göze hitap edecek fazla materyal (malzeme) yoktur.

Yine; bugüne kadar pek çok kral, hükümdar, gelmiş-geçmiştir. Bunların çoğu yaşadıkları dönemlerde kudretli görünen, insanları titreten, heybetli zatlar idiler. Fakat; Hz. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahi Evran'ı Veli, Hoca Ahmet Yesevi, imam-ı Rabbanî, Sadrettin-i Konevi, gibi büyük alim ve veliler; çağdaşları olan bu kudretli hükümdarlardan çok daha fazla hatırlanmaktadırlar. İnsanlar üzerindeki etkileri, vefatlarından yüzlerce yıl sonra devam etmektedir. Bu hal, Allah'ın veli kullarının, yaşarken kınındaki kılıç gibi; vefatlarından sonra kınından çıkarılmış kılıç gibi oldukları» gerçeğini doğrulamaktadır.

imam-ı Gazali; «İnsanlar üzerinde etkili olmak iki metodla mümkündür, bunlar **Korku Metodu ve Sevgi Metodu'dur**», diyor. İşte bu büyük zatlar hep sevgi metodunu kullandıkları için bugüne kadar unutulmadan gelmişlerdir. Hz. Mevlânâ'nın da bu özelliği zaman zaman değişik toplantılarda dile getirilmektedir. Ancak, Hz. Pir'in insanlara sunduğu mesaj tam olarak vurgulanamamaktadır. Bu mesaj, Mesnevi'de geçen bir hikâyede de anlatıldığı gibi «**Körlerin Fil'i tarif etmeleri**» şeklinde verilmektedir.

«Mevlânâ» dendiği zaman ilk akla gelen mısralar şunlar :

Gel, gel, ne olursan ol yine gel.

İster kafir ol, ister putperest,

Yine gel..

Ben bu satırların Hz. Mevlâna'ya mı, yoksa Nasıruddin Tusi'ye mi ait olduğu konusuna girmeyeceğim. Sadece şunu söylemek istiyorum. Hz. Mevlâna'nın bu çağrısı çoğu zaman müşteri kızıstırır gibi, pazar ağzıyla yapılmaktadır. Yani, denetimsiz, kontrolsüz, sınırsız; **Kültürün değil, Turizmin esas alındığı** bir mantıkla telaffuz edilmektedir. Evet, Hz. Pir'in

çağrısı hakikaten evrenseldir, tüm insanlığadır. Ancak, sevgi de, çağrı da, hoşgörü de hep bir gayeye matuftür.

Sayın Meclis Başkanvekilim, Sayın Bakanlarım, değerli misafirler; Yaradılana sevgi ile bakılması, Yaratan'ın hatıranadır.

Yaratılanı hoş görmek de, Yaratan'dan ötürüdür.

Temel düşünce, Yaratan ve O'nun rızasıdır. Tüm çağrılar ve çalışmalar O'na endekslidir.

Çağrı'nın devamında Hz. Pir :

«Bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir,

Yüzbin kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel» diyor.

Dikkat edilirse muhatabın durumu pek içaçıcı değil, ümitsiz gibi görünüyor, ümide ihtiyacı var. Bu dergahın ümitsizlik dergahı olmayışı da; muhatabın, kurtuluşa ulaşmak için hâlâ fırsatı olduğunun ifadesidir.

Bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir mısrasında, «Allah'tan ancak kafirler ümit kesicidirler» ayetinin sırrı gizlidir.

«Yüzbin kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel» mısrasında, **Yüzbinbirinci tövbe**'ye davet vardır. Korkarım ki; böyle ısrarlı bir çağrı bugün yapılsa, bir kaç ay sonra T.M.K.T. (Terörle Mücadele Kanunu Tasarısı) nın 8. maddesine takılacak görünüyor.

Hz. Pir'in çağrısı, yolunun tozu olduğunu söylediği Hz. Muhammed'e ve O'nun getirdiklerine davetten ibarettir.

O, Rahmet ve Merhamet Peygamberi'nin gerçek varisi sıfatıyla insanları bu dergaha çağırmıştır. Hz. Peygamber (S.A.V.)de Taif'de kendisini taşılayıp kan-revan içinde bırakan kavim için (onların hidayete ermeleri, kurtulmaları için) dua etmişti.

Hz. Pir bir rubaisinde şunları söylüyor :

Ne kendime sahibim, ne kendimi duymuşum.

Tıpkı kalem gibiyim, yazdıran'a uymuşum,

Ve top gibi başıma teslim edip çevgene,

Teslimiyet tahtında sultanlığa doymuşum.

Yine bir başka yerde :

«Biz Allah'ın sayesiyiz. Mustafa'nın nurundanız. Herkes bizi suret gözleri ile nereden görecek? Biz Kibriya'nın su ve balçık içinde belirmiş nuruyuz» diyor.

Görüldüğü gibi, Hz. Mevlâna'nın Allah'a teslimiyeti, aşkı, gayesi, aidiyeti, eserlerinde çok açık ve yalın bir şekilde ifade edilmiştir.

İbn-i Hazm'ın da **Güvercin gerdanlığı**'nda izah ettiği gibi «Gerçek aşık için sevgili olan şeyler, ancak maşukunun sevdiği şeylerdir». Hal böyle olunca; **Aşk mezhebi müntesibi Hz. Pir'in**, Allah'ın (maşukunun) sevmediği bir fiili sevmesi, O'nun razı olmadığı bir şeye razı olması mümkün değildir. Aşk'ın kurallarına aykırıdır.

Bu noktada bugün yeryüzünde yaşanan acı hadiseleri de gözönüne getirdiğimizde, Hz. Mevlâna'nın felsefesine ne kadar muhtaç olduğumuz (tüm insanlığın ne kadar muhtaç olduğu) daha iyi anlaşılıyor.

Hız. Pir'in felsefesini **satırlardan sadrlara** (kalplere), kal'den hal'e geçirmek istiyorsak, öncelikle O'nun düşüncelerine hoşgörü ile bakmak zorundayız. Yoksa, şairin «**Eyne-s Sera, Mine-e Süreyya**» dediği gibi, Hz. Pir'den ve O'nun anlayışından Süreyya Yıldızı kadar uzakta kalırız.

Bu sempozyumun, başta memleketimiz olmak üzere tüm dünyada Hz. Mevlâna'nın, hoşgörüsünün, insan anlayışının, kısaca hayat felsefesinin daha iyi anlaşılmasına ve **barış ve huzur ortamı**'na vesile olmasını candan diler, bu sempozyumun düzenlenmesinde katkısı olan, başta Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekilimiz Sayın Dr. Vefa Tanır Beyefendiye, üniversitemize, vilayetimize ve ayrıca belediyemizden katkılara sahip olan, sebep olan arkadaşlarımıza saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunar; hepinizi Allah'a emanet ederim.

İBRAHİM BİRLER — Bu bilimsel toplantımızın Konya'da gerçekleştirilmesinde, şahsî gayretleri ve katkıları olan Konya'mızın değerli Valisi Sayın Atillâ Vural'ı mikrofonu davet ediyorum.

Buyurun Sayın Valim.

KONYA VALİSİ ATILLA VURAL — Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok değerli Başkanvekili, Sayın Bakanlarım, değerli Milletvekillerimiz, Sayın Komutan, Sayın Büyükşehir Belediye Reisi, Sayın Rektör, bu toplantı için Almanya'dan teşrif eden çok değerli konuğumuz Sayın Silvia Tellenbach ve bu panelde söz alacak değerli ilim adamlarımız, Hz. Mevlâna'nın son temsilcisi Sayın Celâleddin M. Bâkır Çelebi, değerli konuklar ve üniversitemizin çok sevgili gençleri, basınımızın ve televizyonumuzun değerli temsilcileri, İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumu dolayısıyla ilimize teşrif ederek onurlandırmanızdan dolayı şahsım ve vilâyetim adına şükranlarımı arz ediyor, hepinize hoşgeldiniz diyorum.

Hoşgörü ve insan hakları deyince Mevlâna'yı hatırlamamak, Mevlâna deyince Konya'yı anımsamamak mümkün değil. İçice girmiş bu kavramların oluşturduğu bir değer zemininde, bugün, Yüce Meclisimiz çoktan arzuladığımız uluslararası bir sempozyumu, bize izlemek imkânını ev sahipliği yapma fırsatını vermiş bulunuyor. Bu itibarla, Meclisimizin Başkanvekili Sayın Milletvekilimiz Vefa Tanır'a ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun çok değerli üyesi milletvekilimiz Sayın Ali Günaydın'a huzurlarınızda ayrıca minnet ve şükranlarımı da arz ediyor; Konya'ya bu ev sahipliği fırsatını inşallah defalarca vermeleri temennisiyle, kendilerine tekrar teşekkür ediyorum.

Değerli konuklar, panelistlere ayrılacak zamanın azaldığını hissedererek, ev sahipliğimizin gereklerini dile getirirken, bir iki cümleyle dahi olsa, Hz. Mevlâna konusunda da fikirlerimi arz etmek istiyorum :

Hz. Mevlâna, sadece düşüncelerinde belirttiği fikirleriyle değil; o fikirleri yaşamına da geçirmiş bir mütefekkir olarak, bir ilim adamı, bir mutasavvıf olarak bence düşünölmeli. O, Konya'da kendisine bazı yanlış davranışta bulunanlara dahi, hiç bir zaman küsmedi. Hepiniz hayat hikâyesini biliyorsunuz. Hoşgörüyle onları kucakladı ve bütünleştirdi. Öldüğü zaman, onbinlerce insan, onu ebedî istirahatgâhına götürürken; O, amacına ulaşmıştı, Konyalılarla bütünleşmiş, çevreyle bütünleşmişti.

Ayrıca, onun insan haklarına saygısını da bir iki örnekle belirtmek istiyorum. Köleliğin o zaman moda olduğu dönemde, Hz. Mevlâna köle kullanmamıştır. Çok evliliğin normal olduğu devirlerde, tek kadınla hayatını birleştirerek, yaşamını sürdürmüştür; yani, düşünceleriyle yaşamı arasında ilişki kurabilen nadir insanlardan, filozoflardan birisidir.

Hz. Mevlâna'nın, biraz sonra çeşitli yönlerini bilim adamlarımız açacaklar ve bilmediğimiz daha birçok yönlerini gayet ilmî bir şekilde izah edeceklerdir; ama, şüphesiz o, İslamın tövbe duygusunu, hoşgörü, af duygusunu en güzel işleyen bir mütefekkir olarak ebediyen yaşayacak ve daha birçok sempozyumlarda konuşulacak ve bilinmeyen yönleri, çağdaş ya-

şama adapte edilerek, insanlarımıza ışık tutacak bir kaynak olarak yaşatılacaktır.

Yüce Atatürk, 20 Mart 1923'te Konya'ya ilk gelişinde, istasyonda postnişin Halim Çelebi tarafından karşılanarak, törenle ağırlandığında çok duygulanmış ve Mevlâna'nın makamını ziyaret ettikten sonra, oradakileri okuduktan sonra «bu kapı kapanmaz» diyerek; ilk oluru vermiştir. Hz. Mevlâna'nın insanlığa açılan penceresini, çağdaş cumhuriyetin bakış açısıyla birleştirerek ona ayrı bir yer ve değer vermiştir.

Konyamız bu gibi bilimsel çalışmalara ve bu denli güzel toplantılara ev sahipliği etmeye her zaman hazırdır; çünkü, onun içinde bulunan insanları da artık hoşgörüyü benimsemiş ve bir yaşam biçimine dönüştürmüşlerdir. Bugün, Hz. Mevlâna'nın makamını ziyaret eden turistleri biraz sonra gidip izlediğimizde; içinde her çeşit insanı, her düşünüşte insanı, her kıyafette insanı görüyoruz. Yemen'den ta Rusya'ya, Japonya'dan Amerika'ya kadar çeşitli insanlar gelip, onun makamında ziyaretlerini yapıyorlar ve çok rahat bir ortamda alışverişlerini yaparak, Konya esnafıyla bütünleşerek, buradan fevkalâde güzel duygularla ayrılıp gidiyorlar. O halde Konyamızın artık bir Mevlâna şehri ve bir kültür merkezi olduğu konusunda birtakım eksikliklerin de giderilmesine ihtiyaç var.

Sayın Kültür Bakanımız beni bağışlarsa, biz diliyor ve istiyoruz ki; inşaatı devam eden kültür merkezimiz, onun kıymetli alâka ve destekleriyle, hiç olmazsa açık sema alanını bu sene olmasa bile 1995 yılı içerisinde bitirelim ve kapalı sema alanlarımız 700 kişilik salonlarımızla Türkiye'nin en ideal bir kültür merkezi olan Mevlâna Kültür Merkezini, birkaç yıl içinde faaliyete geçirelim. Konyamız bir kongre şehri niteliğini de bu güzel yapıyla kazansın ve Hz. Mevlâna'ya layık etkinliklerimizi kapalı spor salonlarından çıkararak, layık olduğu yerde yapmayı becerebilelim, başarabilelim.

Bu duygu ve düşüncelerle, tekrar bütün konuklarımıza hoşgeldiniz diyor, vilayetimizi onurlandırdıkları için şükranlarımı arz ediyor ve birçok etkinliklerde beraber bulunmak dileğiyle hepinize sevgiler saygılar sunuyorum.

İBRAHİM BİRLER — Efendim, mikrofonta şimdi de siz değerli Konyalıların temsilcisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı üyesi, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun genel koordinatörü Sayın Ali Günaydın'ı konuşmalarını yapmak üzere mikrofonta davet ediyorum.

Buyurun sayın milletvekili...

Ali GÜNAYDIN

Konya Milletvekili

TBMM Başkanlık Divanı Üyesi

TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Genel Koordinatörü

Büyük Millet Meclisimizin Sayın Başkanvekili,

Sayın Vali,

Değerli Milletvekili arkadaşlarım,

Sayın Belediye Başkanı,

Basımımızın değerli temsilcileri,

Sayın Konyalılar,

Türkiye Büyük Millet Meclisi «Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu» etkinliğe geçtiği 1986 yılından beri millî egemenlik, demokrasi ve insan hakları konularında vatandaşlarımızı aydınlatacak bilimsel toplantılar da düzenlenmektedir. Her yıl, yurdumuzun çeşitli yerlerinde, o yöredeki üniversitelerimiz ile işbirliği içinde hazırlanan bu toplantılar son derece yararlı olmaktadır. Kurulumuz, Mecliste grubu olan bütün siyasal partilerimizin katkısıyla, günlük politik tartışmalardan uzak bir biçimde, demokrasi başta olmak üzere onunla ilintili bütün konularda bilim adamlarımızın değerli görüşlerini halka aktarmak yolunu tutmakta, bu arada yurdumuzun çeşitli sorunlarına çözüm bulmak için de Üniversitelerimizin önerilerini değerlendirmektedir. Bu bilimsel toplantılarda verilen bildiri-ler, kısa bir süre içinde bastırılarak kalıcılaştırılmakta, dileyen bütün vatandaşlarımızın yararlanmasına sunulmaktadır.

Bu tür toplantılarda şimdiye kadar genellikle güncel sorunlar üzerinde durulmuştu. Geçen yıl aldığımız bir kararla, özellikle insan hakları konusunda Türk tarihinin önemli aşamalarını da dile getirmek, tartışmak istedik. Batı Ortaçağının en karanlık dönemlerinde bile Türklerin bugünkü modern insan hakları doktrinlerine yaklaşan düşünceler ve uygulamalar içinde bulduklarını göstererek bu dizi bilimsel etkinliklerimize başlamak istiyoruz. Bu başlangıçtan sonra sözü geçen konuda tarihimiz boyunca geçirdiğimiz olumlu-olumsuz gelişmeler bilimin objektif ölçüleri ile değerlendirilecek ve böylece demokrasiye yürekten inanmış bir parlamento olarak tarihten gerekli dersleri çıkarmak için başka toplantılar da düzenlenecektir.

Bu yeni bilimsel çalışmalar dizisinin en başına yüce Mevlânâ'yı koymak, bizim için bir görevdi. Zira Anadolu'nun ebedî Türk Yurdu olmasından sonra burada doğan son derece insancıl ve uygar Selçuklu Kültü-

rünün, büyük eserleri arasında Mevlânâ'nın yazdıkları bütün âleme seslenecek derecede ileri ve çok yönlü idi. Başka bir deyişle bu yüce kişi, «insan», daha sonra Batı'da belirecek hümanistlerden çok daha şefkatli ve duygulu bir biçimde değerlendirmiştir. İnsanın çelişkilerle dolu iç dünyasını aydınlatan, ferahlatan, onu Tanrı ile bütünleştiren yüksek düşünceleri ve onları kendi hayatına da ilke etmesi ile iyice büyüyen, devleşen Mevlânâ Hazretleri, etrafa yaydığı ve «insan» inancı, görüşü ne olursa olsun Tanrı'nın yarattığı en üstün canlı olarak görmesi düşüncesi, bugünün küçük hesaplarıyla didişen insanlık için yol gösterici, örnek alınması gerekli niteliklerini daha da kökleşerek sürdürmektedir. Nitekim çeşitli dinlere mensup bilim adamları, O'nun bu eşsiz yönünün tartışma kabul etmeyecek derecede tarihe malolduğunu ve insanlığa ışık saldığını belirtmişlerdir.

İlkönce Müslümanlığı ile övünen, Tanrı ve Peygamber sevgisini her şeyin üstünde tutan Mevlânâ Hazretleri, bu sevginin yaydığı şefkat, merhamet ve acıma duygularının bütün insanları kucaklaması gerektiğini bildirerek daha on üçüncü yüzyılda, bugünkü insan Hakları bildirileriyle ulaşılan düzeyin, hiç kuşkusuz hazırlayıcılarından biri olmuştur. Böylece Türk, daha Ortaçağ'da üstün bir insanlık sevgisine ulaşmıştı. İşte Meclisimiz, bugün bizi bazı konularda eleştiren dostlarımıza karşı, tarihimizin, eleştirdikleri konuda ne kadar olumlu ve onlardan çok önce sahip olduğumuz değerlerle dolu olduğunu göstermek istiyor.

Toplantımızı büyük ölçüde uluslararası bir nitelikte düzenlemeyi plânlamıştık. Ama, bu konuda biraz geciktiğimiz için, başta dünyanın en ünlü Mevlânâ uzmanları olan Sayın Prof. Annemaria von Schimmel ve Prof. Bürgel olmak üzere belli başlı bilim adamları, bütün çabalarına rağmen buraya gelememişlerdir. Ancak ileride Meclisimizin bu onur verici davetine icabet edeceklerine söz vermişlerdir. Gene değerli Ortaçağ hukukçusu Prof. Potz, son derece ilginç bir bildiri ile toplantımıza katılacak iken bir kaç gün önce çok özel bir mazereti nedeniyle seyahatten affını rica etmiş, ancak bildirisini basılmak üzere göndereceğini söylemiştir. Türk hukuk tarihini çok iyi bilen, hukukçu ve orientalist bilim kadını Sayın Dr. Tellenbach toplantımıza katılan değerli bir konuğumuzdur. Kendisine ve gelmek istedikleri halde bunu gerçekleştiremeyen, ama Meclisimizin ilerideki davetlerine katılmaktan büyük onur duyacaklarını belirten bilim adamlarına çok teşekkür ederim.

Sempozyumumuz, felsefî ve hukukî yönü ağır basan bir niteliğe sahiptir. Hele hukuk açısından Mevlânâ herhalde ilk kez böylesine ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir.

Çok olumlu sonuçlar vereceğine ve bütün dünyaya olumlu bir mesaj yayacağına emin olduğum bu sempozyumumuzu diğerleri izleyecektir.

Sempozyumu hazırlayan Konya'mızın gözbebeği Selçuk Üniversitesine ve onun değerli rektörüne, bilim adamlarımıza, organizasyonu bütün incelikleriyle gerçekleştiren sayın valimize ve diğer ilgililere teşekkür eder ve hepinizi en iyi dileklerle selamlarım.

İBRAHİM BİRLER — Bu bilimsel toplantımıza Ankara'da sahip çıkan değerli Kültür Bakanımıza ve İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanımıza şükranlarımızı peşinen sunuyor ve Kültür Bakanımı mikrofona davet ediyorum.

Buyurun Sayın Bakanım.

Timurçin SAVAŞ

Kültür Bakanı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekilim, değerli bakanım, Sayın Valim, değerli milletvekili arkadaşlarım, Rektörüm, Garnizon Komutanım, Belediye Başkanım, değerli bilim adamlarımız, çok değerli gençler, çok değerli konuklar, basınımızın ve televizyonumuzun mümtaz temsilcileri; böyle bir ortamda sizlerle beraber olmaktan mutluyum. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Konyalıların gösterdiği bu sıcak konukseverliğe içtenlikle teşekkür ediyorum.

Değerli konuklar, Konya yüzyıllardan bu yana insanlığın bilim ve düşünce ocaklarından birisi olmuştur. Avrupa'nın henüz Ortaçağ karanlığı içinde bulunduğu yüzyıllarda bu kentimiz Anadolu Selçuklularına bağrını açmıştır. Türklüğün en önemli aşamalarından birisi olan Türkçenin resmî dil haline getirilmesi bu kentimizde sağlanmıştır. Konya, Mevlâna'nın ailesiyle birlikte gelip yerleştiği, daha sonra da bir tasavvuf merkezi haline getirdiği büyük ve görkemli bir kenttir. Bugün de tarihi birikimiyle bu özelliklerine yeni bir boyut eklemiştir.

Değerli konuklar, Konya'nın geçmişten bugüne taşıdığı en önemli kavram, insanlığın bugün de ardında olduğu hoşgörü kavramıdır. Doğu kökenli toplumların geliştirdikleri mistik düşüncenin, yani tasavvufun Batı kökenli mistik düşünceden ayrıldığı en önemli nokta, bu yaklaşımın derin bir insan sevgisi ve hoşgörüyle bütünleşmesidir. Rahatlıkla diyebiliriz ki, Batı hiçbir zaman insan sevgisini ve ona yönelik düşüncüyü bu derecede gerçekleştirememiştir. Anadolu toprağı emzirdiği önce kültürün şu ya da bu biçimde bir arada bulunmasını bu gerçeğe borçludur. Farklı dinler, diller, ırklar bu topraklarda sevgi, barış içinde birlikte yaşamışlardır. Birlikte yaşamak, mutlaka eşzamanlı olmayabilir; fakat, her bir sonraki kültür, hiçbir çekince koymaksızın bir önceki kültürün verilerini kendi malı saymış, onu geliştirmiş, yeni sentezlere taşımıştır. Anadolu kültürünün, içinde yaşadığımız dönemde dahi en önemli iki dini kökenli yaklaşımı, bu Anadolu topraklarında oluşmuştur. Hatta, bu bölgemiz, hemen yakınımızdaki Hacı Bektaş Veli ile, Mevlâna'mızla, Yunus Emrelerimizle, Nasrettin Hocalarımızla, her zaman ülkemize ve dünyaya bir hoşgörü havasını her zaman yaymıştır.

Değerli konuklar, insanlık bu bilince gönülle değil, akılla ulaşmıştır. Laikliğin altında yatan en önemli gerçek budur. Laiklik yalnızca dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması değildir. Bu ayrımı yapmış; fakat, ötesine geçememiş birçok toplumu örnek olarak gösterebiliriz. Oysa, gerçek anlamda laiklik, bireyin gelişmesine izin veren; herkesin bir başkasının işine, yaşamına, inancına karışmaksızın, yapmak istediğini yaptığı temel düzenin yaşam biçimidir, bu düzenin adıdır. Oysa, laiklik karşısında yer alan görüşler tam tersine insanların daima belli bir anlayış ve davranış birliği içinde olmalarını emreden isteklerdir. Gerekirse bu doğrultuda zor kullanmışlardır.

Bu tavrın ikinci bir ayağını katı milliyetçi akımlar oluşturur. Onlar da belli bir ırkın öteki ırklardan ve dolayısıyla da öteki insanlardan daha önemli ve önde olduğunu söylerler. O ırka mensup olmayan kişilerin her anlamda dışlanmasını isterler. Oysa, insanlık, yüzyıllardır bu kısır döngüleri aşmak, bu dar kalıpları kırmak çabası içindedir. İnsanlık, kimsenin dili, dini, ırkı nedeniyle bir başkasından üstün olmadığını bir genel kabul olarak yeryüzüne yaymaya çalışmaktadır. İnsanlık bilinci bu doğrultuda çok çile çekmiş, çok acıya katlanmış, çok yangınlardan geçilmiştir. Bugün küreselleşen, küçülen ve giderek bir köye döndüğü söylenen dünyamızın ana arayışı bu doğrultudadır. Çünkü, yeniden canlanan milliyetçilik akımları insanları bir kez daha kana, baruta boğmaktadır, ona yeni çileler çektirmektedir. Onun için, rahmetli Atatürk, 1920'lerde ülkemizdeki bugün içinde yaşadığımız ortamları oluşturacak hedefleri gösterirken, o günkü dünyadaki gelişmeler, Batıda bir faşizm gelişmesi vardı. Mussolini'den başlamıştı ve ikinci Dünya Harbinde kan döktü. Öbür tarafa, Rusya'da proleterya iktidarı dönemleri yaşanıyordu; ama, Atatürk, bu iki yapıdan da etkilenmeyerek, ülkemizin geleceğini gençlerimize emanet ederek; ülkemizin geleceğini laik, demokratik cumhuriyetimizi hedef göstererek, bugünlerde nasıl haklı olduğunu yaşamımızda daha iyi anlıyoruz. Oysa, insanlık simgesini Berlin duvarının yıkılmasında bulan büyük hamlesiyle, katı ideolojik baskıcı tutumları aştığını, aşmak istediğini tüm yeryüzüne haykırıştı.

Değerli konuklar, Anadolu'da cumhuriyetin farklı kimlikleri bir arada tutmak isteyen, hoşgörülü ve kavrayıcı yaklaşımıyla, birlikte yaşayan birçok kavim söz konusudur. Bir ulus olmanın getirdiği ortak davranışların dışında, Türkiye'de yaşayan kimse kimliğinden ötürü zor ve baskı altında değildir. Ulusal kimliğimiz, bireylerin kendilerine yönelik tercihlerini aşmamaktadır. Ulusal bütünlüğün içinde kalarak, insanlarımız kendi yazgılarını da, bireylerini de saptayabilmektedirler. Sorun, birbirimizi hoşgörüyle kavramaktır. Cumhuriyetin, ulus devleti tanımı bu açıdan önem-

lidir. Çünkü, ulus kavramı burada bir ırkın ulusu değil, Anayasal yurttaşlık bağıyla birbirine bağlı olan insanların oluşturduğu bir bütündür. Bu yaklaşımı daha da zenginleştireceğiz mutlaka.

Değerli konuklar, bu konuşmayı Konya'da yapmaktan büyük bir mutluluk duyuyorum. Yüzyıllar önce, kim olursa olsun herkesi dergahına çağırın, bu hoşgörüyü gösteren Mevlâna'nın duyarlılığına bugün yalnızca bizim değil, tüm insanlığın büyük bir gereksinimi vardır. Bize düşen, bu Anadolu bilgisinin sesini, düşüncesini, bir insanlık bayrağı olarak açmak; insanları tüm farklılıklarıyla, karmaşalarıyla onun altında toplamaktır. Konya'mızda gerçekleşen böyle bir sempozyuma emeği geçenleri, böyle bir sempozyuma öncülük edenleri, ülkemizin de içinde bulunduğu şartları gözönüne alarak, böyle bir ortamı yaratanları, buna emeği geçenleri kutluyor, hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.

İBRAHİM BİRLER — Değerli konuklarımız, bu bilimsel toplantımızı onurlandıran, insan haklarından sorumlu Devlet Bakanımız, Sivas Milletvekili Sayın Azimet Köylüoğlu'nu kürsüye davet ediyorum; buyurun Sayın Bakanım.

Azimet KÖYLÜOĞLU

Devlet Bakanı

Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli Başkanvekili, değerli bakan arkadaşlarım, milletvekili arkadaşlarım, Sayın Vali, Sayın Garnizon Komutanı, Sayın Belediye Başkanı, Sayın Rektör, değerli yerli ve yabancı konuklar, değerli gençler, basın ve radyolarımızın güzide temsilcileri; İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna sempozyumunda düşüncelerimi dile getirmeden önce, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Bu sempozyumun düzenlenmesinde katkısı olan, başta Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı Koordinatörlüğü, Konya Valiliği ve Konya Selçuk Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bu sempozyumun insanlığa, insan haklarına, dünya barışına olumlu katkılar yapacağına inanıyorum. Üzerinde keyifle yaşanılan bir Türkiye'nin, bir dünyanın yaratılmasına, bu sempozyumun büyük katkılar yapacağına inanıyorum. Bugün, Yüce Mevlâna'nın Konya'sında estirilecek olan ılık bir sevgi rüzgarının Türkiye'yi, dünyayı, bütün insanlığı ferahlatacağına ve insanların yüreğinde bulunan sevgi tohumununun yeşermesine katkıda bulunacağına yürekten inanıyorum.

Değerli konuklar, Konya'da, Mevlana'nın Konya'sında, burada hepiniz de Mevlana dostusunuz, Mevlana dostlarının yanında ve bize biraz sonra Mevlana ile ilgili tebliğler sunacak değerli bilim adamlarımızın yanında, Konya'da Mevlana'yı anlatmak, hoşgörüyü anlatmak, insan haklarını anlatmak elbette zor. Şu anlamda çok mutluyum, benden önce konuşan bütün değerli hatip arkadaşlar Mevlana'yı, insan haklarını, hoşgörüyü, sevgiyi çok veciz bir şekilde dile getirdiler; hepsine, 50 nci Hükümetin insan haklarından sorumlu Devlet Bakanı olarak, bir insan olarak şükranlarımı, saygılarımı sunuyorum.

Değerli izleyiciler, dünya değişiyor, değer yargıları değişiyor, meydanlara dökülen milyonlar tarih yapıyorlar, tarih yaşıyorlar, tarih yaratıyorlar. Tiennan Meydanından Berlin Meydanına kadar, Kızıl Meydan'dan Tiran'a kadar, Kafkasya'dan Isık Gölde New - York'a kadar uzanan bir periyottaki dalgalanmalar yeni bir gelişmenin habercileridir, yeni bir çağın habercileridir. Evet, bunlar üçüncü bir devrimin, bilgi çağının veya üçüncü şok diye adlandırdığımız yeni bir geleceğin habercisidir. Dünya üçüncü şoka, üçüncü devrime, üçüncü dalgaya gebe. Yaşanan gürültülerin, televizyonlarda ve basında gördüklerinizin gerçek nedeni budur. Dünyada hızlı bir şekilde olan bu dalgalanmanın tesir ala-

nında bulunan ve dünyayla birlikte nefes alıp veren Türkiye'nin de elbette bundan yararlanmaması söz konusu değildir. Dünyada yeni dengeler kuruluyor, dünyanın görünüşü hızla değişiyor. İnsanlar, daha çok özgürlük, daha çok refah ve daha çok güvenlik istiyorlar. İnsanlar, daha çok demokrasi, daha çok insan hakları istiyorlar, daha çok sevgi istiyorlar, daha çok hoşgörü istiyorlar. Dünya 1 Ocak 2001 Pazartesi günü yeni bir çağa, yeni bir bininci yıla girmeye hazırlanıyor. 2001'e - 1 Ocak 2001 Pazartesi gününe - sadece 5,5 yıl var. Dünya ve Türkiye insan hakları ihlalleri, nüfus patlaması, çevre felâketleri, ırk ayrımları, terör, kültürel dinsel ve etnik çatışmalar, işsizlik, yoksulluk, dış borçları, silahlanma, çevre, konut ve çarpık kentleşme gibi sorunların yumağında bulunmaktadır. Elbette yaşlı dünyayla birlikte dönen ve nefes alıp veren Türkiye'de de bu sorunlar vardır. Türkiye ve dünya bu sorunlarla 2001 inci yılı karşılayamaz. Böyle yolumuza - hem dünyadan, hem Türkiye'den devam edemeyiz. Türkiye ve dünya, dünya insanlığı bu sorunları behemahal çözmelidir. Aksi halde, dünyanın da alternatifi yoktur, Türkiye'nin de alternatifi yoktur. Bu, alternatifi olmayan dünyada ve Türkiye'de insanlığın yaşama şansının olamayabileceğini düşünüyorum. Böyle bir yazgıyı ne dünya için, ne Türkiye için, hiç kimsenin düşünmediğini Konya'da ifade etmeyi de bir görev biliyorum. Ben inanıyorum ki, dünyanın da, Türkiye'nin de, demokrasinin de, insan haklarının da, sevginin de, hoşgörünün de alternatifi yoktur.

Yine ben inanıyorum ki, önümüzdeki 2000'li yıllarda, yeni yüzyılda, yeni bir bininci yılda, dünya insanlığının gündeminde iki şey olacaktır: Birisi insan hakları, ikincisi de demokrasi ve bu insan hakları ve özgürlükler kavramı dünyanın haritasını, dünyanın coğrafyasını değiştirecektir, yeniden şekillendirecektir. İnsanların demokrasiye duydukları özlem yüzyıllardır sürüyor. Ancak, gerçek demokrasiye kavuşabilmek için demokrasinin öğretilmesi, öğrenilmesi gerekiyor. Bunun ilk şartı, insan hak ve özgürlüklerinin bilinmesidir. Sahip olduğu hakların ve eşitlik kavramının bilincine varan veya insanoğlu, demokrasinin gelişmesi için gerekli olan taban gücü oluşturmuş olacaktır. Dünyada insanlığın çektiği acıların en büyük nedeni çıkar tartışmasıdır. İnsan hakları, insan hakları ihlalleri dünyanın her tarafında vardır. Bu nedenle, insan hakları ve insan hakları hukuku yöresel değildir, ulusal değildir; evrenseldir diyorum. Dünya ve insanlık masumları, güçsüzleri korumalıdır. Yoksulluktan, korkudan, şiddetten arınmış iyi bir yaşam, bizim düşümezdür. Düşlerimizin gerçek olmasını, gerçekleşmesini diliyorum.

insan hakları tarihini, Sayın Rektör çok veciz bir şekilde dile getirdiler. Evet, insan hakları tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. insan

hakları ihlallerine karşı (insanoğlu ilk kez 1774 Halklar Bildirgesiyle karşı çıkmıştır. İnsan hakları konusunda temel düşüncemiz, Milattan önce 190 yılında Roma'da yaşamış olan Romalı şair Trentus'un bir dörtlüğünü esas almak istiyoruz. Romalı şair Milattan önce 190 yılında, yani 2184 yıl önce şöyle söylüyor: «Ben insanım, insanla ilgili olan hiçbir şeye kayıtsız kalamam.» Onun için, ben de hem insanım, hem insan hakları Bakanım; insanla ilgili olan hiçbir şeye kayıtsız da kalamam, duyarsız da kalamam. Yaşasın insanlık diyorum.

Demokrasilerde iktidarların kaynağı, eğitilmiş, bilinçlendirilmiş insandır. Demokrasi bir yaşam biçimidir. İnsan hakları olmadan demokrasi, demokrasi olmadan insan hakkı olmaz. Hangi ülkede insan hakkı ihlali varsa, o ülkede demokrasi yoktur; bu evrensel gerçektir, bunu hiç kimse değiştiremez. Tekrarlıyorum; demokrasinin anayasası - biraz önce Sayın Rektörün de dediği gibi - 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. (Dinleyici sıralarından «Veda hutbesini de oku» sesi) Onu da okuruz, ona da ihtiyacımız var, hiç merak etme.

İnsanın olduğu her yerde, burada da, insan hakları ihlalleri oluyor, olacaktır da. Bizim amacımız, insan hakkı ihlallerinin, olmadığı, insanların üzerinde keyifli yaşadıkları bir Türkiye inşa etmektir. Konya'da da beklediğimiz, insan hakları ihlallerinin olmadığı bir Türkiye'nin yaratılmasında, inşa edilmesinde hepimizden birer tuğla bekliyorum. (Alkışlar) İnsan hakları konusunda pusulamız, yöntemimiz, hedefimiz, herkesin kişiliğine, herkesin haklarına; her zaman, her yerde 24 saat saygılı olmaktır. (Alkışlar) Bu duygularla, konuşmamın bu bölümünde, bütün insanları, bütün insanlığı, insan haklarını savunmaya, insan hakları ihlallerine karşı direnmeye, demokratik haklarını kullanarak direnmeye çağırıyorum ve Türkiye'nin güzel insanlarına Konya'dan, Mevlânâ'nın Konya'sından şu mesajı vermek istiyorum : Artık insan hakları isteyiniz, artık demokrasi isteyiniz, artık kardeşlik isteyiniz, artık sevgi isteyiniz, artık hoşgörü isteyiniz.

Değerli izleyiciler, günümüzde insan hakları bütün insanlık ailesinin benimsediği bir ortak anlayıştır. Bu anlayış, barış ve kardeşlik içinde yaşama özleminin bir anlatımıdır, bir özetidir. Özgür düşünceye, barışa, demokrasiye ve insan haklarına saygıyı yaşama geçirmek ve en küçük parçasını bile korumak bizim ve gelecek kuşakların, özellikle gençlerin görevidir. İnsan hakları bölünmez bir bütün oluşturur. Suçlu, hukuk kuralları dışında asla cezalandırılmamalıdır. İşlenen suç ne olursa olsun, samğa, insana işkence yapılmamalıdır. İşkence insanlık ayıbıdır. (Alkışlar) Onun için, Konya'da Büyük Ulusuma bir me-

saj vermek istiyordum: Mustafa Kemal Atatürk'ün, İnönülerin, Kuvayı Milliye şehitlerinin kurduğu bu Cumhuriyette, bu devlette, Cumhuriyetin karakollarında, gözetim altında, işkenceye ilişkin âletlerin kaldırılmasını istiyorum. (Alkışlar) Benim halkıma da, benim Cumhuriyetime de bu yakışmıyor. (Alkışlar) insana kötü muamele yapılmamalıdır. insanlık onurundan daha değerli bir şey yoktur. insanlık onuru da paspas gibi ayaklar altında çiğnenmemelidir. Ve bu onura tarih içerisinde en çok sahip olan ulus da bizim ulusumuzdur, sizin büyüklerinizdir. Fikir suçu da olmamalı. Vicdan, inanç ve ifade hür olmalıdır, hür, hür... (Alkışlar) Bireyin düşünce özgürlüğü hiçbir kanunla, bireyin inanç özgürlüğü hiçbir kanunla sınırlandırılmaz, kimsenin de buna gücü yetmez. Evete, Sayın Rektörün dediği gibi, çifte standardı da burada reddediyoruz. Türkiye'de insan hakları müfettişliğine soyunanlara Konya'dan bir mesaj daha veriyorum; aynaya baksınlar, kendilerini göreceklere. (Alkışlar) Bu haklar, bu kurallar modern anlamdaki insan haklarının evrensel kurallarıdır. Türkiye Cumhuriyeti de bunu, 6 Nisan 1949'da altına imza koyarak kabul etmiştir. O gün bunu yaşama geçiren devletimin büyükleriyle, devletimle de onur duyuyorum. Siyasi rejimler, ilahi dinler, kurtarıcı ideolojiler veya olağanüstü durumlar adına da olsa, anlattıklarımızın tersi hoşgörülmemelidir. İşte, bizim insan hakları anlayışımızın kısa hikâyesi budur.

Değerli Konyalılar, vaktinizi aldığımı biliyorum. Konya sevgi ve hoşgörü rüzgârlarının Anadolu'ya, dünyaya, yaşlı dünyaya, 7 milyar yaşında olan dünyaya, 6,5 milyar insanın yaşadığı dünyaya, 4,8 milyar insanın aç veya yarına ilişkin güvencesi olmayan dünyadaki insanlığa mesaj verilecek en büyük bir noktadır, bir mekândır. Böyle bir ilin, kendi toprağında, kendi ulusumun topraklarında olmasından da onur duyuyorum. Onun için, izin verirseniz bir - iki cümle daha söylemek istiyorum.

Değerli izleyiciler, amacı, hedefi insan olan hiçbir iş, hiçbir eylem, insanın nasıl olduğunu gözden uzak tutmamalıdır. Önce insanı tanımamız lâzım. Dinler, felsefeler, sanat, bilim, insanın iyi veya kötü ikileminden oluştuğunu farklı sözcüklerle, kendi terminolojileriyle ifade etmektedir. Dinlere göre, insan hem günah hem de sevap işler. Konyalılar bunu bilirler. Hristiyan bir şair olan Fransız Bodler şöyle söylemekte: «Her insanda, her zaman iki istek aynı anda bir arada bulunmaktadır. - Dikkatinizi çekiyorum, dikkatli dinleyin. Gazeteciler de yanlış yazmasın, kötülük tanrılarına da söylüyorum - Biri göğe, tanrıya doğru; ötekisi ise şeytana, cehenneme doğrudur» Evet, Konyalılar katılmıyor mu?... Katılmazsınız.. (Alkışlar)

Bakınız, Fransız şair onu söylüyor da, onu söyleyen benim şairlerim de var; bakınız, ünlü Türk şairi Necip Fazıl Kısakürek, Çile adlı şiir kitabının önsözünde ne diyor: - Necip Bey burada şairi ve şiiri anlatmak istiyor - «Birbirine ters, çift başlı mahlûk olan şairde, biri süfli ve mahkûm, öbürü ulvî ve hâkim olan iki kutup var. Bunlardan biriyle şair, insanoglunun en altında; öbürüyle de nebiler ve veliler ayrı, en üsttedir» diyor. Eweet, bugün şairin «Nebiler ve veliler» dediği birisi de Yüce Mevlana. Burada resmî yok mu?... Neyse, yüreğinizde ararsınız, bulursunuz (Şiddetli ve sürekli alkışlar) Evet, buldunuz; teşekkür ediyorum. Ne diyor Hacı Bektaşî Velî... Biraz önce Konyalılar Türk kültürünü sergilediler, ben bir sitemimi söylemek istiyorum; Sayın Rektör çok güzel konuştular, teşekkür ediyorum. Sınıf arkadaşım Doçent Doktor Sayın Halil Ürün de çok güzel konuştular, ona da teşekkür ediyorum. Ben, ikisinin de anlattığı bütün insanları burada söylemekten, hele özellikle gençlere o büyüklerimizi tanımaktan elbette onur duyuyorum. Konya Selçuk Üniversitesi Rektörünün ağzından bir «Hacı Bektaşî Velî» çıkmıyor. Yapmayın Sayın Rektör... (Alkışlar) Yapmayın Sayın Rektör, yapmayın Halil Ürün, bu ismi üç defa söyleyeceksin.

PROF. DR. HALİL CİN (Selçuk Üniversitesi Rektörü) — Söyledim.

DEVLET BAKANI AZİMET KÖYLÜOĞLU (Devamla) — Söylenmişse özür diliyorum, geri alıyorum.

Mikrofonu alamazsın, burası meydan, hayır, hayır...

PROF. DR. HALİL CİN (Selçuk Üniversitesi Rektörü) — Sayın Bakanım, burası akademik kürsüdür Hacı Bektaşî Velî'yi ben söyledim. Söylemedim mi?... (Şiddetli ve sürekli alkışlar, ıslık sesleri) Söyledim. Ben demokrasiye çok saygılıyım. Hacı Bektaşî Velî'yi söyledim, bilhas-sa söyledim (Alkışlar)

DEVLET BAKANI AZİMET KÖYLÜOĞLU (Devamla) — Alkışınıza devam edebilirsiniz; çünkü, beni değil, Rektörünüzü alkışlamak zorundasınız. Sizi kutluyorum, beni de yuhlayabilirsiniz. Teşekkür ediyorum.

Evet, Sayın Rektör söylemişse, söylediğim lâfı geri alacak kadar da fazilet mücadelesine inanan bir insanım; geri alıyorum. (Alkışlar) Ama, ben onu dikkatle dinledim ve söylemedi. Meclisin tutanaklarına bakacağız; onlar yalan söylemez. Teşekkür ediyorum.

Evet, Konyalılar, biraz gerginlik olacak, çünkü ben konuşuyorum, burası da Konya; biliyorum, biliyorum, gayet iyi biliyorum. (Alkışlar) Ama, bunları dinlemeye de ihtiyacınız var; onu da biliyorum. Benim de sizi dinlemeye ihtiyacım var; onu da biliyorum. Hiç saptırma yok. Teşekkür ediyorum.

Necip Fazil Beyin önsözünü dinledik. Rektör Beye de teşekkür. Evet, kürsüler de hür olacak. Bilim de aynı şeyi söylüyor, Türkiye'nin 58 tane üniversitesi var, bilim de aynı şeyi söylüyor; ama, kendi dilleriyle ve başka sözcüklerle. Şimdi, ben bir - iki sözcük söyleyeceğim, belki de tepki göstereceksiniz, biliyorum. Şimdiden söyleyeyim; tepki göstermeyin, bunları dinleyin.

Bilim de aynı şeyi söylüyor. Biraz enerji alalım, çünkü burası Konya. Evet, Konyalıları çok seviyorum; Bakan olarak ilk ziyaret yaptığım yer Konya'dır, Sayın Vali buradadır. Bu da ikinci gelişim, 8 defa geleceğim; çünkü Konya'nın hacılığına ihtiyacım var.

İnsanı yönlendiren iki temel füzyon ya da dürtü var; biri Eros, diğeri Tanato, Yani, sevgi ve ölüm. Şimdi bir laf söyleyeceğim, gazeteciler şimdiden duysun; ben insana hiç «hayvan» filan demiyorum. Duysunlar; çünkü gazetecilerin bir kısmı kötülük tanrısı, Pandora. Aristo'ya göre - Aristo söylüyor, ben söylemiyorum - insan düşünen hayvandır veya konuşan hayvandır. Düşüncedir; inanırsınız inanmazsınız, saygı duyarsınız duymazsınız; o ayrı bir konu. Bildiğimiz bir şey daha var; insan öğrenir ve konuşabildiği için de bildiklerini ve düşündüklerini başkalarına aktarır. Yani, insan öğretir. İlk ve temel anlamıyla hümanizma, insanın niteliklerinin, yeteneklerinin iyi yönlerinin geliştirilmesini amaçlar. Biz de hümanist bir yaklaşımla, insandaki kötü yönleri, şeytani istekleri, ölüm ya da öldürme güdüsünü değil, işkenceyi değil; tam aksine, sevgiyi geliştirmeyi, hoşgörüyü geliştirmeyi, insana insanı sevmeyi öğretmeyi hedeflemeliyiz. Onun için, bu hedefi, bize, tam 700 yıl önce büyük ozan Yunus Emre şu dizeleriyle gösteriyor:

«Gelin tanış olalım Konyalılar,
İşi kolay kılalım,
Sevelim, sevillelim,
Bu dünya kimseye kalmadı»
Kanunî Sultan Süleyman'a da kalmadı.

Gelelim Büyük Mevlana'ya, daha Mevlana'ya yeni geldik, kusura bakmayın. Herkes, Mevlana ile ilgili çok güzel şeyler söyledi. Ben hepsine içtenlikle katılıyorum. Mevlana gibi, Yunus Emre gibi, Hacı Bayramı Velî gibi, Hacı Bektaşî Velî gibi, 4 kitabın 5 harfini yazan Veyysel Karani gibi güzellikler hiçbir ulusta yoktur. Bu güzelliklerin hepsi bu ulusta olduğu için, böyle bir ulusun insanı olmaktan, böyle bir ulusun Hükümetinin Bakanı olmaktan da en büyük hazzı, keyfi yaşıyorum. Bunu Konyalıları söylemeyi de onur biliyorum. 13 üncü yüzyılda Türk ve İslam dünyasının yetiştirdiği büyük düşünür, büyük Mevlana'nın, gönüller sultanı dediğiniz Mevlana'nın mertebesiyle gönüllerimizden çıkmayacak kadar büyük bir yer yaptığı tartışılmaz bir gerçektir. Babala-

ıyla birlikte Tarizim istilası sonucu Konya'ya gelerek yerleşen Büyük Mevlana, o zaman Anadolu'da hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti'nin Alaattin Keykubat sayesinde sürdürdüğü ihtişamlı ortamı yaşadığı gibi, 1243 Kösedag yenilgisinden sonra Moğol istilasının Anadolu'ya getirdiği zulüm ve sefalet döneminin de tanığı Büyük Mevlana olmuştur. Bu dönemde Anadolu ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal olarak büyük çalkantılar yaşıyor. Ülke Moğol istilası altında inliyor. Moğollar tam bir sömürge politikası uyguluyorlar. Zamanın koşullarına göre, kaynakları yağmalayıp, kendi ülkelerine taşıyorlardı. Toplum maddî ve manevî olarak büyük sıkıntı yaşıyordu. İşte böyle bir zamanda Konya'da bir ışık, bir nur doğdu; bu ışık ve nur Mevlana'dır. Saygıyla anıyoruz, hürmetle anıyoruz. Aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz. İşte bu dönemde, biraz önce Sayın Rektör bana kızdı; ama, kızmasın, kendilerinin çok iyi bir şekilde ifade ettikleri gibi, o dönemde Avrupa Hıristiyan dünyasının Hıristiyan öğretilerine uymayanları, düşünenleri, düşünmeye çalışanları, düşünce üretenleri ateşte yaktıkları bir dönem. Evet, Hıristiyan dünyası, insanlar düşünüyor diye insanları ateşte yakıyor, Konya'da ise insanlığa hoşgörüyü, sevgiyi aşıl原因 bir nur var. Aradaki fark bu kadar büyük. Engizisyon mahkemelerinde yargılayıp, insanlık dışı cezalara çarptırılıyor insanlar. Böyle bir sırada Mevlana «Gel, her ne olursan ol gel; ister putperest ol, isterse mecusi ol, bize gel» diyerek, tüm insanlara kucak açıyordu. Dilleri, dinleri, ırkları ve kültürleri farklı olan insanları gönül potasında eritmeye çalışıyordu. Mevlana'nın büyüklüğü buradadır. (Alkışlar) Ha, ne olmuş; zaman geçmiş, Mevlana'nın torunlarına müfettişler geliyor. Türkiye, müfettişlerin tahkik ettiği bir yayla değildir. Türkiye'nin müfettişe ihtiyacı yoktur. (Alkışlar) Türkiye'nin sorunlarını, Türkiye'nin insanları, Türkiye'nin Parlamentosu, Türkiye'nin Hükümeti, Türkiye'nin Silahlı Kuvvetleri çözer. Biz bir aileyiz, büyük bir aileyiz; 766 bin kilometrekare alanımız var, 58 milyon insan yaşıyor. Hepsine, bu fakir insan hakları Bakanının yüreğinde 58 milyon insana da yer var. ister türban giysin, isterse başı açık gezsın; hiç fark etmiyor. (Alkışlar) Biz, açıklıkla türbanla ilgili değiliz; biz, onun içindeki insanla ilgiliz. Önce insan, sonra insan, yine insan diyoruz. (Alkışlar) izin verin, birkaç dakika daha Mevlana'ya doğru gidelim.

Çağdaş olan Hacı Bektâşî Veli'nin «İncinirseniz de incitmeyin. İnsan gönlü bir Kâbe'dir» - neyi sığdırırsan sığdır - sözü ve büyük ozan Yunus Emre'nin «72 millete aynı gözle bakmayan, medrese de müderris de olsa hakikatte hamdır» sözleri, Mevlana'nın düşünceleriyle gönüllerde ezilerek, sentezleştikçe, farklı bir felsefi anlayışın oluşumunu sağlayarak, Anadolu rönesansının doğmasına neden olmuştur. Ben, Konya Selçuk Üniversitesi Rektöründen saygıyla bir şey rica ediyorum; bütün

bilim kitapları şunu söylüyor : «Aydınlanma çağı, 200 yıl önce Avrupa' da başladı» Yani, 1800'lerde veya 1700'lerde.

PROF. DR. HALİL CİN (Selçuk Üniversitesi Rektörü) — 13 üncü yüzyılda Türk - İslam dünyasında başladı.

DEVLET BAKANI AZİMET KÖYLÜOĞLU (Devamla) — Dinler misin Rektörümü Çok güzel bir insansın da... (Alkışlar) Demokrasinin bir güzelliği var; bu kürsü hürdür, bu kürsü benim çağrıldığımdan gidineye kadar bana aittir, bana tapuludur Konyalılar, bunu bilin. Ve bu tapumu - Sayın Demirel'in dediği gibi - Rektöre değil, kimseye deldirtmem. Onu bilin. Üstüme de gelmeyin, onu söyleyeyim. Ben, şimdiye kadarki bakanlara da hiç benzemem; onu söyleyeyim. Evet, Rektör Bey benim söyleyeceklerimi alımda okudu, kendisini gene saygıyla kutluyorum.

200 yıl önce, beyefendiler, insanlığa aydınlanma çağını getirmişler. Bunu da «bilim» diye kitaplara, teksirlere, birinci hamur kitaplara, renkli renksiz basmışlar, dünyanın kütüphanelerini doldurmuşlar. Konya'da sosyoloji, felsefe bölümü var mı veya hangi bölümde formüle ediliyor onu bilmiyorum Sayın Rektör. Ben sizinle birlikte iddia ediyorum, Türkiye halkı iddia ediyor; aydınlanma çağının başlangıcı 700 sene önce Anadolu'dadır, bu topraklardadır, bu tanrılar diyarı Anadolu'dadır. (Alkışlar)

Biraz önce Sayın Rektörün ismini verdiği, galiba orada anlatmak için söyledi, bir İngiliz vardı; Jan Log değil, Jan Jak Russo değil, bilmem kim kim değil; aydınlanma çağının başlangıcı Anadolu'da 700 yıl önce, bu hareketi başlatan insanlığa kazandıran ve insana kazandırdıklarıyla bugün yaşayan Mevlana'dır, Hacı Bektaşî Velîdir, Yunus Emre'dir, Veysel Karani'dir, Hacı Bayramı Velîdir. (Alkışlar) Bunu Konya'da üç gün üç gece sayacak insan vardır. Bu konuda bir araştırmayı, bir doktora tezi konusu yapmasını, Cumhuriyet Hükümetinin insan haklarından sorumlu, hiçbir şeyi olmayan bir Bakan olarak kendisinden rica ediyorum. (Alkışlar)

Ha, Konyalılar, hiç merak etmeyin; benim hiçbir şeyim yok; ama, benim yüreğim var. Yüreğim hepimize de hizmet edecek şekilde çarpıyor.

Mevlana konusunu bitiriyorum. Sanyorum, bir dakika filan vaktinizi alacağım; kusura bakmayın.

Mevlana, insanı temel alan öge olarak sevgi ve toplumsal barışın bağlarını kabul eder. Bir dörtlüğünde Mevlana;

«Sevgiden acılar tartışılır,

Sevgiden bakırlar altın kesilir,

Sevgiden acılar tatlılaşır,

Dertler sevgiyle derman bulur» diyor.

Demek ki, Mevlana insanların dertlerine çözüm olarak ilacı, eczane-yi görmemiştir. Hele bugünlerde çok şükür alamıyoruz da, tabii Hükümetin

bir Bakanı olarak bunu söylemek çok zor. Mevlana'nın ilacı sevgi» «derman sevgi» diyerek sevginin önemini vurguluyor. İnsan haklarının ön plana çıktığı günümüzde, Mevlana'nın, çağını aşan bir insan hakları savunucusu olduğunu Konya'da söylemek de benim için bir görevdir. Yine 13 üncü yüzyıla gidiyoruz, 1994'lere geleceğiz. 13 üncü yüzyılda, insanların birlikteliğine her yönüyle katkıda bulunmuş olan fazilet timsali bu büyük insanın ortaya koyduğu düşünce ve inanç sisteminin günümüze de ışık tutacağını; ülkemizin birlik ve beraberliğine büyük katkılarda bulunacağını şu sözleriyle belirtmek istiyorum : «Gelin dostlar, gelin kardeşler, gelin oturalım yanyana, gelin bağdaş kuralım şu sedire; anlaşalım, birleşelim, görüşelim» Evet, anlaşalım, birleşelim, görüşelim. «Bir olalım, diri olalım» Ses yok Konya'da... (Alkışlar) Konya'da ses var. 13 üncü yüzyılda söylenmiş olan bu sözlerin birliğimizin korunmasında, demokrasi ve insan hakları bilincinin toplumumuza yerleşmesinde, kökleşmesinde etkin olacağını düşünüyorum. Yunus'un «Sevelim sevilelim» deyişiyle, Mevlana'nın «Sevgiden acılar tatlılaşır» deyişinin aynı duygunun, aynı kültürün mayası olduğunu; buna ilişkin inancımı bir kez daha Konya'da belirtmekten onur duyuyorum.

Bu duygularla, tabuları yıkılmış, insanların özgürce düşündüğü, herkesin özgürcü yarattığı, ulusal değerlerinin hakça paylaşıldığı, iç ve dış barışını sağlamış, sanayileşmiş, çağdaşlaşmış, terör âfetinden kurtulmuş, barış içinde, kardeşçe yaşanan bir Türkiye, bir dünya diyorum. Güvercini vurmasınlar, insanlar kardeşçe, gönül sevinciyle, hoşgörünün egemen olduğu bir ortamda yaşasınlar. Sevgi güvercini uçsun dünyada, hoşgörü güvercini uçsun dünyada, barış güvercini uçsun dünyada, barış güvercini uçsun Konya'da. Tüm Konyalıları, tüm izleyicileri, tüm ulusumu saygıyla, sevgiyle selamlıyor, dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Sağolun, var olun. (Alkışlar)

(Dinleyici sıralarından «Sayın Bakanım, her şeyi biliyorsunuz da; Hacı Bektaş Vefinin, Hazreti Mevlana'nın sevgisini hangi kaynaktan aldığını bilmiyorsunuz; kusura bakmayın» sesi) (Alkışlar)

DEVLET BAKANİ AZİMET KÖYLÜOĞLU (Sivas) — (Sempozyumu izleyen yaşlı birisini eliyle göstererek) Ben bilmiyorsam, bu amca biliyor.

İBRAHİM BİRLER — Değerli konuklarımız, İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlana konulu uluslararası toplantımızın sunuş konuşmaları tamamlanmış bulunuyor.

Şimdi, bu sempozyumun açış konuşmasını yapmak üzere, Konya ilimizin Değerli Milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekili ve Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanı Doktor Vefa Tanrı'ı kürsüye davet ediyorum; buyurun Sayın Bakanım.

Dr. Vefa TANIR
Konya Milletvekili
TBMM Başkanvekili
TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanı

Sayın Konyalılar,
Aziz Konuklar,

Türk tarihinin en önemli kültür, bilim, sanat ve idare merkezlerinden biri de hemşehrisi olmakla övündüğüm Konya'mızdır. Selçuklu medeniyetinin pek çok merkezi vardı. Onikinci ve onüçüncü yüzyıl Anadolu'su, Cumhuriyetimize kadar tarihte en mutlu, en refahlı, en zengin, en gelişmiş zamanını Selçuklular döneminde yaşamıştır. O dönemin Anadolu'su, tam anlamıyla bir şehir kültürü içine girmişti. Belki bugün biz Anadolu'yu kalkındırırken, farkına varmadan Selçuklu döneminin parlak ve insancıl medeniyetini modern ölçüler içinde canlandırmak istiyoruz.

İşte bu örnek medeniyetin çeşitli yerleşme merkezleri arasında Konya'nın özel bir önemi vardı. Konya çok uzun bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmuştur. Bu devletin Moğollar tarafından sona erdirilmesi üzerine beliren irili ufaklı beylikler arasında en büyüğü ve en uzun ömürlüsü, Selçuklu mirasını sürdüren, Konya'daki Karamanoğullarıdır. O zamanlar da Konya büyük önemini muhafaza etmiş, Osmanlı Devleti tarafından Karamanoğulları Beyliği kesin olarak ilhak edilinceye yani onbeşinci yüzyılın sonlarına kadar Konya Anadolu'nun kültür ve bilim merkezi olma niteliğini yitirmemiştir. Osmanlıların Anadolu'yu birleştirdikten sonra siyasal ve ekonomik ağırlığın Rumeli'ye geçmesi üzerine, pek çok Anadolu kenti gibi Konya da eski pırıltısını kaybetme yoluna girmiştir. Onaltıncı yüzyılda çıkan büyük ekonomik bunalımın özellikle Anadolu'yu vurması da bu durgunluğun belli başlı sebeplerinden biridir. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Konya gene Anadolu'nun önemli merkezlerindedir, ama eski görkemi gitmiştir. Buna rağmen şehrimizi Türklüğün göz önünde her zaman canlı tutan, ona neredeyse kutsal bir hava veren özelliği unutmamak gerektir : Konya'mız Mevlânâ Celâlettîn Rumî Hazretlerinin yaşadığı, en büyük eserlerini yazdığı ve ölüp defnedildiği şehrimizdir. Mevlâna'nın Türk - İslâm âlemine etkisi öylesine azametlidir ki, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bu büyük filozof, şair ve tasavvuf ehlinin adı, eserleri unutulmamış, Konya böylece bütün ihmellere rağmen Mevlânâ'nın manevî himayesinde eski ününü ve adını yaşıtmıştır.

Cumhuriyet döneminde Konya gene eski önemine kavuştu. Bu önem giderek artıyor. Konya'mız sahip olduğu büyük ekonomik potansiyel ve kültür mirası dolayısı ile en hızlı gelişen şehirlerimizden biridir. Şimdi, gerek ticaret hayatı, gerek sanayii Konya'yı yepyeni oluşumların içine sokuyor. Selçuklular döneminde bilim merkezi olan şehrimiz bu eski niteliğini de tekrar kazanıyor : Kısa sürede gelişip serpilmiş Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ'nın torunlarına lâayık bir bilim ve kültür yuvası olmuştur. Dilerim ki, bu yüce kişiyi en iyi inceleyen araştırmalar da bu Üniversitemizde yapılsın ve bu bilim kuruluşumuz Konya ile Mevlânâ'nın şanına yakışan bir büyük uluslararası merkez haline gelip ebedileşsin.

Yüce Mevlânâ'nın «insan» a verdiği değer, O'nu hoşgörü ve temel insan hakları konusunda dünyadaki öncü düşünürlerden biri arasına sokmuştur. O'nun bu konudaki düşünceleri, ilkelerine bağlılığı benden önce konuşan arkadaşlarımızca ifade edilmiştir. Sempozyumda da bilim adamlarımız bu konuyu derinlemesine araştıracaklardır. Bu toplantının Meclisimizce neden düzenlendiğini de Kültür, Sanat ve Yayın Kurulumuzun koordinatörü olan arkadaşımız Sayın Ali Günaydın açıklamışlardır. Bu noktalar üzerinde durmayacağım. Ancak şu hususu belirtmeden de geçemeyeceğim : Mevlânâ'da «insanlık duygusu» son derece yüksektir. Mesnevi'sinde «Sevgi ve acıma insanlık vasfıdır; hiddet ve şiddet ise insanların dışında kalmalıdır» (Mesnevi, I, Gölpınarlı Çevirisi, İstanbul 1945, s. 242) diyen bu büyük düşünür, eşitlik ve vicdan özgürlüğü konularında herkese rehber olacak gerçekleri bulup en açık bir şekilde söylemiştir. Mevlânâ ayrıca çalışmayı, didinmeyi, kazanmayı da sık sık insanlara öğütlemiştir. Dünyayı bir sebepler âlemi ve savaşlar alanı olarak gören Mevlânâ, sebeplere yapışmadan, çalışıp çabalamadan Tanrıya dayanmayı kabul etmez. Bu özelliği ile Mevlânâ modern, çalışkan ve emeğini değerlendiren insan tipini de daha Ortaçağ karanlıkları içinde çizmiştir. Öyle ise Mevlânâ hazretleri yalnız tasavvuf ile uğraşıp dünyadan el - etek çekmeyi öğütleyen başka velilere de benzemez. O her bakımdan, hayatın gerçekliği ile Tanrı ve insan sevgisini birbirine kaynaştırmayı hedeflemiş, bu uğurda çalışmış, çevresini sürekli olarak aydınlatmıştır.

İşte sayın konuklarımız, Türkiye Büyük Millet Meclisi, düzenlediği bu sempozyum ile Türklüğün yetiştirdiği bu müstesna insanı bugünün ölçüleri içinde değerlendirip, ne kadar köklü ve zengin bir kültür ve hukuk birikimine sahip olduğumuzu bir kez daha ispat edecektir. Bu toplantı sonunda Mevlânâ işaret ettiği nurlu yol açısından bir kez daha yücecek, düşüncelerinin evrenselliği ve ebediliği tekrar ortaya çıkacaktır.

Yarın öğleye kadar sürecek bu Sempozyum Mevlânâ araştırmalarına yeni bir yorum getirebilir. Ayrıca O'nun insan hakları ve hoşgörü

üzerindeki eşsiz düşüncelerinin yalnız bize değil, bütün dünyanın demokratik parlamentolarına ışık tutucu nitelikler taşıdığını da göreceğiz.

Bu Sempozyumun hazırlanmasında büyük emekleri geçen Sayın Konuya Valisine, Selçuk Üniversitesi'nin değerli Rektörüne, Yurt içinden ve dışından buralara kadar gelip bizi aydınlatacak bilim adamlarına ve hizmeti geçen diğer ilgili arkadaşlara içten teşekkür ederim. Sempozyumu bu düşünce ve dileklerle açıyorum. Hayırlı olsun.

İBRAHİM BİRLER — Biz de Sayın Başkanımıza şükranlarımızı arz ediyoruz.

Sayın Başkanım, izninizle konuşmanızı takiben Sayın Rektörüm, açıklama ihtiyacı duydu. Ben kendisini mikrofona davet ediyorum.

Buyurun Sayın Rektörüm.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ HALİL CİN — Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanvekilim, değerli bakanlarım, aziz misafirler; biraz önce konuşan insan Haklarından sorumlu Sayın Devlet Bakanımız, değerli Bakanımız, konuşmaları esnasında benim Hacı Bektaş Veli'yi anmadığımı söylediği için ben hemen kürsüye fırladım. Kusura bakmasınlar, ben evsahipliğinde nezakette kusur etmem. Yalnız hayatımın düsturu olan Yüce Peygamberin şöyle bir hadisi vardır : «Haksızlıklar karşısında susan insan, dilsiz şeytandır.» (Alkışlar) İster kendime, ister başkasına, tanımadığım kimselere yapılan haksızlık varsa bunu derhal müdahale vesilesi sayarım ve bu kürsü Mevlânâ Dergâhıdır Sayın Bakanım, size arz ediyorum Sayın İnsan Hakları Bakanım, size arz ediyorum.

DEVLET BAKANI AZİMET KÖYLÜOĞLU — Sayın Rektör, böyle bir usul yok, bu konuşmanın hiçbir gelenekte yeri yok. Ben sözümü geri aldım zaten.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ HALİL CİN (Devamla) — Söyleyeceğim var. Çok demokratsınız, ama dinlemiyorsunuz. Söyleyeceğimi dinleyin lütfen, geleceğim noktayı size arz edeceğim.

Bu kürsülerden on yıldan beri 15 tane Mevlânâ kongresi yapılmıştır. Bunun üç tanesi uluslararası, dört tane uluslararası katılımlı, diğerleri millidir. Bu konuşmaların, bu kongrelerin hepsinin açılışını, kapanışını değerlendirmesini bu fakir yapmıştır. Hepsinde, istisnasız Hacı Bayram Veliler, Ahi Evranlar, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emreler Mevlânâ ile birlikte anılmıştır Sayın Bakanım.

Bilim kürsüsü objektif olmak mecburiyetindedir.

DEVLET BAKANı AZıMET KÖYLÜOĞLU — Bu mikrofonda söylediniz.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ HALİL CİN (Devamla) — Efendim müsaade edin. Şimdi size şunu söylüyorum; sizin ricanızı yerine getiriyorum. Üniversitemiz önümüzdeki yıllarda Hacı Bayram Veli ve diğer velilerle birlikte Hacı Bektaş Veli Kongresi de yapacak, sizi de inşallah davet edeceğiz buraya. Bu sözü, burada Konyalıların önünde, üniversite mensuplarının huzurunda veriyorum. Biz herkesi kucaklıyoruz, mademki Mevlânâ'yı anlatıyoruz, o zaman herkesi, her düşünceyi her inancı kucaklamamız lazım.

Teşekkür ediyorum.

İBRAHİM BİRLER — Değerli konuklarımız, Devlet Tiyatroları sanatçılarımız, Hazreti Mevlânâ ve Yunus şiirleriyle huzurlarımızda. (Alkışlar)

(Devlet Tiyatroları sanatçıları Hz. Mevlânâ ve Yunus şiirlerini okudular)

İBRAHİM BİRLER — Sayın Başkanım, değerli konuklar; Birinci Oturuma öğleden sonra saat 14.00'te devam etmek üzere ara veriyoruz.

I. OTURUM

İBRAHİM BİRLER — Sayın Başkanım, değerli konuklarımız, «İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlânâ» konulu sempozyumumuzun öğleden sonraki bölümünü takdim etmeden önce, bilimsel toplantımıza başarı dileklerini ve Yüce Heyetinize iyi dileklerini sunan Sayın Başbakanımıza, Sayın Anamuhalefet Liderimize, Sayın Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcımıza, siyasî parti genel başkanlarımıza ve yine siyasî parti grup başkanvekillerimize, toplantıya katılmayan Konya Milletvekillerimizden ulaşan telgraflara huzurlarınızda şükranlarımızı sunmak istiyoruz.

Değerli konuklarımız, öğleden sonraki Birinci Oturumumuza, Üniversitemizin değerli Rektörü Prof. Dr. Halil Cin oturum başkanlığı yapacaktır.

Oturumu yönetmek üzere Sayın Rektörüm Prof. Dr. Halil Cin'i ve konuşmacılar Dr. Celâlettin M. Bâkır Çelebi'yi ve Dr. Mehmet Önder'i de kürsüye davet ediyorum.

Söz Sayın Rektörümde.

Buyursunlar efendim.

I. OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok değerli Başkanvekili, değerli milletvekillerim, sempozyumun çok değerli bilim adamları, aziz arkadaşlarım, değerli konuklar, çok sevgili gençler; sempozyumumuzun ilk oturumunu açarken, bir - iki noktaya işaret etmek istiyorum.

Hoşgörü, taassubun karşıtıdır. Taassup, her konuda, sadece inançlar konusunda değil, kendi fikrinin doğru olduğuna inanmak ve başkasının fikrine saygı duymamaktır. Tabii ki bir yerde, bir konuda taassup varsa, o zaman hoşgörüden bahsedilemez; hoşgörü yoksa insan haklarının ihlali, çiğnenmesi de mukadderdir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, tabir yerinde ise, Türk insan hakları tarihinde en zengin kaynak hatta bütün dünya insan hakları tarihinin kaynağı olarak kabul edilmek gerekir. Sayın Başkanvekilimizin çok veciz açış konuşmalarında ifade ettikleri gibi, biz kendi birtakım iç sorunlarımızı tartışmak yerine, insan hakları konusunda geri kaldığımız, insan haklarını ihlal ettiğimiz gibi birtakım suçlamalarda bulunan çifte standartlı Batıhlara, bu tarihî hazinemiz içerisinde yer alan zengin insan hakları kültürünü ve bütün dünyaya örnek olan Mevlânâ'nın sevgi, hoşgörü, dolayısıyla insanı insan olmak sıfatıyla din, ırk, dil, renk, cins farkı gözetmeksizin kucaklayan mesajlarını iletelim. İnsanlık, Mevlânâ'nın mesajlarına yalnız 20. asırda değil, 21. asırda da sarılmak ve onu kucaklamak ihtiyacındadır. Çünkü Mevlânâ, 13. asırda sadece Türkleri, Müslümanları, Anadolu'yu değil; bütün evreni, bütün insanlığı ve sonsuzluğu kucaklamıştır. Bu açıdan, eğer dünyada insan haklarından bahsedilecekse, bunun ilk defa en önemli kaynağı olarak Türkiye'den, Türk İslam kültüründen, dolayısıyla Mevlânâ'dan ve ondan sonra gelen Yunuslardan, Ahi Evranlardan, Hacı Bektaşî Velilerden bahsedilecektir. Mevlânâ'nın 13. asırda ortaya koyduğu bu mesajları, Atatürk'ün «yurtta sulh, cihan-da sulh» diyen vecizesinde siyasî ve hukukî bir prensip haline gelmiştir. Bu, bizim için, Türk Milleti olarak gerçekten iftihar edilecek bir husustur. Boynumuz, Batıhlara karşı hiçbir zaman bükük değildir. Sayın Başkanvekilim, çok yerinde ifade buyurdunuz. Başımızı dik tutmamız lazım

ve bize bu konuda hocalık yapmak isteyenlere, siz ne yaptınız? Siz gözünüzün önünde üç yıldan beri Bosna - Hersek'te, Karabağ'da, Kuzey Irak'ta işlenen cinayetlere insan hakları adına karşı çıktınız mı ki, bizim millî bir meselemiz olan terör davasında Türkiye'yi bölmek için gelip birtakım nutuklar atıyorsunuz diye sormamız gerekir.

Ve biz, on yıldan beri Selçuk Üniversitesi kürsülerinden Mevlânâ kongreleri için çok çeşitli yerli, yabancı insanları konuşturduk; konuştuk. Ve yine Sayın Başkanvekilimizin ifade ettiklerine atıf yapıyorum; bu kürsülerden özellikle uluslararası kongreler bahis konusu olduğu zaman Selçuk Üniversitesi âdeta Türk Hariciyesinin bir parçasıymışçasına bir sorumluluk üstlenmiş ve Türkiye'nin millî davalarını yabancılara anlatarak, Türkiye'de insan haklarının çiğnenmediğini, bu iddiaların geçerli olmadığını vurgulamıştır. Meselâ bir Ermeni katliamı gündemdeyken, Türkiye'de bir Ermeni katliamının hiçbir şekilde bahis konusu olmadığını, bunun bir iftira olduğunu; sadece Türk Devletini arkadan vuran, hem savaş içinde arkadan vuran, Ermeni vatandaşlarımıza karşı devletin aldığı bir tehcir tedbiri olduğunu anlatmıştır. Gene Türkiye'yi ilgilendiren birçok iç ve dış konular bu kongreler münasebetiyle dile getirilmiştir. Selçuk Üniversitesi böyle bir gururu taşımaktadır ve bu kürsüler herkese, her düşünceye açıktır. Bizim kürsülerimiz Mevlânâ dergâhı gibidir. Bu kürsülerden herkes, her türlü inancını, görüşlerini açıklar; tek taviz vermediğimiz husus Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, laik, demokrat cumhuriyet rejimidir.

Aziz misafirlerimiz, değerli dinleyenler; şimdi oturumumuzun ilk konuşmasını Mevlânâ ahvadından, üniversitemizin fahri doktoru - ki iki yanımda oturan iki değerli konuşmacı da üniversitemizin fahri doktorlarıdır - Dr. Celâlettin Çelebi Bey, «Hazreti Mevlânâ'da sevgi, birlik, beraberlik mesajları» hakkında yapacaktır.

Buyursunlar efendim.

Dr. Celâlettin B. ÇELEBİ

Hız. Mevlânâ'nın 21. Kuşaktan Torunu

Hız. Mevlânâ Kültür ve Sanat Vakfı Fahri Başkanı

Sayın Başkanvekilim, sayın milletvekilleri, burada bulunan güzide misafirler, kıymetli gençler.

Sayın Başkanvekilimize kalpten muvaffakiyetler dilerim. Yunus Emre Sevgi yılını, UNESCO'da bendeniz ilân ettim. Gitmeden tecrübeli Dış İşleri mensubu Milletvekili Kâmrân İnan Efendiye «Ne yapayım?» diye, fikir sordum, bana «Çelebi, çok güç bir işi üzerine alıyorsun UNESCO'ya biz 118 teklif yaptık, bunların 110'u derhal reddedildi, 8 tanesi güçlükle kabul edildi»

UNESCO'ya gitmem için, bana kırmızı Diplomatik Pasaport verildi. Enteresan tarafı, bütün itirazlarıma rağmen, adım «Celâleddin-i Rûmi» diye yazılmıştı Böylece Fransa'ya Hız. Mevlânâ'nın beni, mânen desteklediği duygusuyla gittim. UNESCO'da teklifimi Fransızca yaptım. Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu olarak ertesi sabah kabul edildi. Başkanvekilimizin de teklifi, evvel Allah, Hız. Mevlânâ'nın yardımlarıyla derhal kabul edilecek kanâatindeyim

Bugün Türbeye girerken saygı duyduğum bir dost çıkıyordu; özür dileyerek, «Benim sizi karşılamam gerekirdi dedim. Bana cevaben» Ben Konyalıyım, ev sahibiyim, sen misafirsin» dedi. Bu «misafir» sözü bana ağır geldi. Bendeniz baba tarafından, Hız. Mevlânâ'nın 21 inci kuşak, Dergâhın son Postnişini ve ilk TBMM Birinci Reisvekili Abdülhalim Çelebi'nin torunuyum.

Anne tarafından ise Osmanlıların Konya Valisi Kel Hasan İzzet Paşanın torunuyum. Eşimden dolayı da, beş Padişaha Hocalık yapmış olan, Konyalı Serasker, Şeyhül Vüzerâ, Hız. Mevlânâ Türbesi arkasında mescidi bulunan, İstanbul Beyazid'daki üniversite binasını, Taşkılla, Harbiye binalarını yaptıran Konyalı Namık Paşanın dâmâdım, İstiklâl Madalyası sahibiyim.

750 senelik bir Konyalı olarak TBMM Başkanvekili Sayın Dr. Vefa Tanır Beyefendiye, bu Sempozyumu şehrimizde tertip ettiği için teşekkür ederim. Hiç şüphesiz bu tarihi olaya, kendileriyle iştirak edenlerde Konya tarihinin sayfalarında yer alacaklardır.

TBMM denince, akla ilk önce bu Meclisin ilk Başkanı Mustafa Kemal Paşa gelir. Bendenize göre, kendilerinin Cenâb-ı Hakk tarafından,

bizleri, diğer İslâm Devletlerinden farklı, yabancıya müstemleke olmaksızın kurtarmaya, Hz. Mevlânâ diliyle dünyanın en güzel diyarını muhafaza etmeye memur edilmiş, vatanımızı korumakta vazifelendirilmiştir. Her mümin bilir ve inanır ki Allah'ın emri olmaksızın bir yaprak dahi kılmıdayamaz. Onun için bu vazifenin Cenâb-ı Hakk tarafından kendisine verildiğine inanıyorum.

Zamanın TBBM Başkanvekili Abdülhalim Çelebi, Mustafa Kemal Paşa'yı, Konya tren istasyonunda törenle karşıladığında, M. Kemal Paşa kendisine «Mevlevîler, asırlardır cehâletle, yobazlıkla mücadele ettiler. İrfanla, ilme ve sanata katkıda bulundular. İstisnai bir muamele yapmamak için Tekâyâ ve Zevâyâ Kanunu kapsamına Mevlevî Tekkelerini de almak mecburiyetindeyiz. Ancak Hz. Mevlânâ düşünceleri ve ilmi ebediyen yaşayacaktır. İstikbâlde daha köklü bir şekilde zuhur edecektir inancındayım.» demiştir. Bugün dünyanın her yerinde gördüğümüz ilgi, bu kehanetin doğruluğunu teyit etmektedir.

Dış memleketlerdeki çalışmalarım dolayısıyla, Konya Selçuk Üniversitesi bana Fahrî Doktorluk ünvanı verdi, Sayın Rektöre ve Yardımcısına teşekkür ederim

Gittiğim her yerde, millî ve manevî bir neşeyle, kimseyi zorlamadan, Peygamber (A.S.)'in «İnsanlara anlayabilecekleri şekilde hitab ediniz» Hâdisi Şerifine uyarak, Hz. Mevlânâ'nın insanî ve manevî mesajlarıyla herkesi sevgiye, birliğe, beraberliğe davet ettim. Allah'a hamdolsun, baskı olmadan sayısız kimsenin Müslüman olduğunu gördüm. Milletimizi, Vatanımızı sevdirmeye çalıştım. Bazı yerlerde Türk Bayrağını dalgalandırdım. Meselâ 1994 senesi Nisan ayında, Göteborg'da Türk Bayrağını göndere çekirdim.

Ordaki Mülteciler Dairesi Genel Müdürü, benim konuşmamdan sonra «Çelebi, beni duygulandırdın, derhal 1 000 Bosnalı'yı 1995 senesi başına kadar da, 2 500 kişiyi aileleri ile birlikte, buraya kabul edeceğim» dedi... Sözünde durmuş ve bugüne kadar 7 000 kişiyi kabul etmiş. Onu etkileyen, Hz. Mevlânâ'dan mülhem mesajım şöyle idi:

«Muhterem dinleyenlerim, muhtelif inanç ve dinlerin saliklerisiniz. Kiminiz Müsevî'siniz, Aman Hz. Mûsâ'nın ipine sımsıkı sarılın, sakın bırakmayın ve insanlığın selâmeti için duâ edin. Kiminiz İsevî'siniz, Hz. İsa'nın ipine sımsıkı sarılın, sakın bırakmayın ve insanlığın selâmeti için duâ edin. Kiminiz Müslümansınız, Hz. Muhammed'in ipine sımsıkı sarılın, sakın bırakmayın ve insanların selâmeti için duâ edin. Bu üç Peygamberin, aralarında asırlar bulunması, farklı kitapları, farklı ibâdet şekilleri, namazları olması sebebiyle, birbirinden ayrı zannedilir.

Ancak her üçünün de müşterek yanları vardır: Her üçü de Peygamberdir. Her üçü de bizleri, Allah'ın birliğine imân'a ve birbirimizi sevmeye dâvet etmektedirler..

Hiz. Mevlânâ'ya göre, bütün inançlar temelde birdir:

«Mızrak kalkanı bir anda nasıl delip geçerse, gecelerden - dündüzlerden öyle geçtim. Onun için bütün dinler, bütün inançlar, bence bir, yüzbinlerce yıllar bir an.»

iman'a davet üç son Peygamberin mucizelerine kendini katması:

«Yanan bir çalının ardından bir ses işittim, bana gel sevgili diyor-du. Yoksa imranoğlu Mûsa mıyım ben ?

Ey Mûsa, ben bir asâ idim, senin elinde ejderha kesildim.

Ey isa, senin çamurdan yoğurduğun kuşuna ben, bir üfledim can bulup göklere yükseldim.

Ey Mesih, zamanın Âzeriyim ben, senin nefesinle, yokluk mezarının ta dibinden, tekrar hayata döndüm.

Yoksa Peygamberin, emrine uyarak köklerini çöllerde sürüyerek gelen ağaç mıyım ben?»

Hiz. Mevlâlâ'nın insanları imân'a çağırısı:

«Güneş gibi herkese can vermeye gelmişiz biz... Canlılara eş dost olalım, toprağa döşenenleri gül - gülistan haline getirelim, bunun için gelmişiz biz.

Dünya bedenine canı nedir? Bildirelim, gözleri aydın edelim onun için gelmişiz biz.

Altın gibi, gümüş gibi, kimsenin öz malı değiliz biz. Deniz gibiyiz, maden gibiyiz, herkesin mahyız, herkesin mülkü.

Yeryüzü gibi yağma yurdu değiliz, gökyüzü gibi eminiz, hoşuz biz.

Korkup duranlara, iman gibi aman vermeye gelmişiz biz...»

insanoğlunu diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan şey, onun akıl ve muhakeme ile şereflendirilmiş olmasıdır. Lütfen, söylediklerimi iyi düşünün, bizlerden sonraki nesilleri düşünün, birbirinizi ve bütün insanları sevin, selâmetleri için duâ edin...

Hiz. Mevlânâ, Allah'ın yarattığı her şeye hayran ve âşıktır. O devamlı aşk ummanına gark olmuş bir haldedir:

«Bütün âşıklar ilâhi aşk'a köprüdür...

insanı sevmek, Allah'ı sevmektir...

Ben birleştirmeye geldim, ayırmaya değil, birleşin!

Anamız, babamız aşk, aşktan doğduk, aşkız biz!»

Hammevendiler, beyefendiler, maalesef hep aslâmımızı unutuyoruz; bunun en bariz misali Bosna katliamıdır...

Hız. Mevlânâ'nın hümanizmi Batı'nın anladığı hümanizm değil, Türk - islâm Hümanizmidir.

Hız. Mevlânâ'nın «Gel» çağrıları arasında en çok tanınan «Gel ne olursan ol gel! İster Putperest, ister ateşe tapan Mecusi, Kâfir olsan da gel!...»

Kuran-ı Kerim'in Zümer Suresi 53 üncü âyetinden mülhemdir. «Ya eyyüheü lezine esrafü alâ enfüsihim, lâ taknetü min rahmetillah. İnmal-lâhe yağfirûz zünûbe cemiy'â, innahû hüvvel gafurûn rahiyim - Ey kendilerine kötülük edip bunda aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyiniz. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar, çünkü O çok bağışlayıcı ve merhametlidir.»

«Hacetler Kiblesiyim ben, gönlün Kiblesiyim. Cuma Mescidi değilim, insanlık Mescidiyim ben.»

Yedibuçuk asır öncesinden insanlığı kucaklayıp bahseden «Koca Veli» ilâve ediyor:

«Yok cuma imiş, cumartesiymiş ne farkeder? Her günüm cumadır benim, bu hutbemse daimî! Şu minberim yücelerden yücedir, hedefim erlik, insanlık»

Hız. Mevlânâ'nın insanları birliğe çağrısı: «Beri gel beri, daha da beri, niceye kadar bu yol vuruculuk, madem ki sen bensin, ben de benim. Biz hepimiz aynı mayadanız, aklımız da, başımız da öyle, ancak şu beli büyük gökyüzünün altında iki görür olmuşuz. Ne zamana kadar birliğin yalnız sözünü edip duracaksın? Haydi, herkesle birleş, herkesle kaynaş. Kendinle kaldın mı bir habbesin, bir zerresin, herkesle birleştin mi, madensin, denizsin. Bilki bütün ruhlar da birdir, bütün bedenler de bir. Hani tıpkı bademler gibi, sayıda yüzbinlerce; fakat hepsinde aynı yağ var. Dünyada nice farklı diller var, fakat anlam bakımından hepsi bir. Kapları kırdın mı su bir olur gider.»

Temennim, burada bulunan hepimiz ve dünyadaki bütün milletler nefislerimizi kırıp, din, ırk, mezhep, sınıf, millet farkı gözetmeksizin birlik, beraberlik içinde hep birlikte, sevgi denizine dalalım. Dünyada devamlı bir sulhün sevgisiz, yalnız öğretimle, eğitimle var olabilmesi mümkün mü?

Bütün Peygamberler, bütün yüce kişiler bizleri birbirimizi sevmeye dâvet ediyorlar. Yüce Yaratan, hepimizin Yaratacısı bizi severek, birbirimizi sevmek için yaratmıştır.

Sözlerimi Hz. Mevlânâ'nın çağrısını tekrarlayarak bitiriyorum. «Beri gel beri, daha da beri...» Ama lütfen, birbirinizi bütün insanları, bizden sonraki nesilleri severek, düşünerek gelin. Biz, hepimiz kardeşiz, biriz. Irkları ayrı ayrı görenlere de Hz. Mevlânâ : «Aynı renkte bir damladan var oluruz, daha sonra Hintli'nin, Afrikalı'nın, Kureyşli'nin rengini alırız, görünüşte ayrılırız. Fakat, ölüpte toprağın altına girdiğimizde, hepimiz aynı rengi alacağız.» diyor.

Bütün insanları sevelim hepimizi Yaratanı sevmiş oluruz.

Dinlediğinizden dolayı sevgi ve saygı ile teşekkür ederim.

BAŞKAN — Değerli dinleyiciler, Mevlânâ, sadece bir mütefekkir değil, bir büyük ahlâkçudur, bir büyük eğitimcidir. Onun ahlâkında, ahlâk sisteminde, eğitim sisteminde, sevgi, çok önemli bir yer, hatta, en baş yeri işgal eder.

Yalnız, özellikle sevgili gençlere hitap etmek isterim ki, bu sevgi, Mevlânâ'daki sevgi, karşı cinsten iki insanın birbirine duyduğu sevgiden çok farklıdır. ilahî bir sevgidir, Allah'a duyulan sevgidir, insan, Allah'ın, Tanrı'nın en aziz varlığı olarak yeryüzündeki onun aksidir, onun bir görüntüsüdür. İşte bu varlığı, Allah'ın aksi olan insanı sevmek, ona saygı duymak, ona hoşgörüyü bakmak, ona katlanabilmek, kusurlarını, hatalarını bile hoşgörüyü karşılayıp onu Allah yoluna, ilahî yaratıcıya götürebilmek Mevlânâ'nın ahlâk sisteminde, eğitim sisteminde çok önemli bir yer işgal eder; o, buna, insan-ı kâmil, insan-ı mükemmel insan haline getirme olarak bakar; bütün amacı da insan-ı kâmil bulmaktır. İşte Sayın Çelebi konuşmasında insan-ı kâmilin baş şartı olan insana sevginin, insana hoşgörünün örneklerini Mevlânâ'nın güzel mısralarından bize örneklerle anlattılar; kendilerine teşekkür.

Şimdi, söz, Doktor Mehmet Önder'de; Atatürk ve Mevlânâ sevgisi konulu tebliğlerini sunacaklar.

Dr. Mehmet ÖNDER

Araştırmacı - Yazar

Kültür Bakanlığı Eski Müsteşarı

Türkiye İş Bankası Kültür, Sanat Müşaviri

Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok değerli Başkanvekili, sayın konuk milletvekillerimiz, Sayın Rektör, aziz arkadaşlarım;

Ben, çok defa sorulan, «Acaba, Atatürk'ün Mevlânâ'ya karşı tavrı neydi, nasıl karşılardı?» şeklindeki suallere bir cevap olsun diye ve bu günkü Hoşgörü Sempozyumunda Atatürk'ün Mevlânâ sevgisi üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Atatürk, Millî Mücadeleyi başlatmak üzere 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Anadolu'ya geçtikten ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisini açtıktan ölümüne kadar, Konya'yı 12 kez ziyaret etmiş, bazı gelişlerinde, meselâ 6 ncı gelişi olan 3 Ocak 1925'te 10 gün, 9 uncu gelişi olan 18 Şubat 1931'de 12 gün Konya'da, Konya'nın konuğu olarak kalmış, Konya'nın kebabını, saç böreğini tatmıştır. Atatürk'ün Konya'yı, Konyalıları çok sevdiği bir gerçektir. 20 Mart 1923 günü eşi Lâtime Hanımla birlikte Konya'ya geldiği zaman Konya Türk Ocağını da ziyaret etmiş, salonu dolduran Konya gençlerinin coşkusuyla o da coşmuş, bir saate yakın konuşmuş, hep birlikte, el ele daha ileri, daha aydınlık günlere koşacağız» mesajını vermiştir. O akşam Türk Ocağı defterine yazdığı şu cümleleri burada bir kere daha tekrar etmek istiyorum. Atatürk Konya için şöyle diyor : «Konya, çeşitli Türk devletleri yaşamış, öz Türk vatanıdır. Konya, yüzyıllardan beri tüten büyük bir nurun ocağıdır, Türk kültürünün esash kaynaklarından biridir. Konya, Türkiye Türklüğünün hakiki bir timsali olmalıdır. Bu ocaktan milletin duygusunu, ülküsünü daima ısıtacak, nurlandıracak parlak alevler gökyüzüne yükselmelidir, çok yükselmelidir. O kadar ki, bu alev vatanın bütün ufuklarında aydınlıklar meydana getirsin. Konyalılar, Konya gençleri; müteşebbis, cesur, sebatkâr evlatlar; Ocağınıza, sahip olunuz. Bütün engeller Ocağınızın ateşi karşısında derhal yamp kara duman olmaya mahkûmdur.

Evet, bu sözler, Atatürk'ün, hem de yazılı ve altında, «Gazi Mustafa Kemal» imzasıyla, uzun süre Konya Belediye Başkanının odasında asılı idi, dün Belediye Başkanının odasını ziyaret ettik, her tarafa baktım, bu konuşmayı bulamadık; ama, oradaki bir fotokopi idi, asıl orijinali elimizde, hiç merak edilmesin.

Atatürk, Konya'nın, Türk kültürünün esaslı köklü bir kaynağı olduğunu ifade etmekle birlikte, «yüzyıllardan beri tüten büyük bir nurun ocağı» da saymaktadır. Bu mânevî nur, şüphesiz Hazreti Mevlânâ Celâleddin'in aydınlık düşünceleri, ölümsüz eserleridir.

Atatürk, bir devlet adamı, bir siyasetçi olduğu kadar, ömrünün çoğu cephelerde geçmiş üstün bir komutan, bir askerdir. Çok okumaktadır. Onun cephelerde dahi çantasında kitap taşıdığı bir gerçektir. 16 ncı Kordulu Komutanı olarak Doğu cephesinde bulunduğu yıllarda yazdığı hatıralarında, bunu görmekteyiz, bu hatıralar, Türk Tarih Kurumunca neşredilmiştir. (Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ankara 1972)

Bu arada İslâm ve Türk tarihine dair eserleri de okuduğu gibi, Mevlânâ'yı da okuduğu sanılmaktadır. Şöyle ki, 3 Ağustos 1920 günü Konya'ya ilk geldiği zaman Hükümet Alanında yaptığı konuşmadan sonra, yanında o zamanın Millî Savunma Bakanı olan Fevzi (Çakmak), 12 ncı Kordulu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, Burdur Milletvekili, İstiklâl Marsımızın şairi Mehmet Akif (Ersoy), İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Antalya Milletvekili Hoca Rasih (Kaplan) olduğu halde, ilk defa Mevlânâ Dergâhı ve Türbesini ziyaret etmiştir. (Bk. Mehmet Önder, Atatürk Konya'da, 518 - Ankara, 1989)

Atatürk'ün asıl ve uzunca bir süre Mevlânâ Türbesini ziyaretleri Büyük Zaferden yaklaşık 5 buçuk ay önce, 1 Nisan 1922 günü Konya'yı ikinci ziyaretlerinde olmuştur. Yanında Rus Büyükelçisi Aralof ve Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilof olduğu halde, Batı cephesi teftişi dönüştü, Konya'ya gelen Atatürk, coşkun gösterilerle karşılandıktan sonra çeşitli ziyaretler yapmış, okulları gezmiş, 3 Nisan 1922 Pazartesi günü Mevlânâ Dergâhı ve Türbesini ziyarete ayırmıştır. O günü dergâh önünde dergâh postnişinvekili Sertarik Adil Çelebi ve dervişler tarafından karşılanan Atatürk'e dergâhın semâhanesinde bir sema âyini yapılmış, semâdan sonra dergâh mutfağında yemek (lokma) verilmiş, Adil Çelebi Atatürk'e Mevlânâ hakkında Türkçe bazı kitaplar da armağan etmiştir.

Atatürk'ün Konya'yı 5 inci ziyareti olan 20 Mart 1923'te ise; Atatürk, 22 Mart 1923 günü akşama doğru Mevlânâ'yı bir kere daha ziyaret ederek postnişin Abdülhalim Çelebi ile uzunca bir konuşma yapmış, birlikte yemek yemişler, yemekten sonra semâ icra edilmiştir. Dergâhtan ayrılırken, «Mevlânâ, büyük, çok büyük» diyerek ziyaretten duyduğu coşkuyu ifade etmiştir. Bu geziyi Atatürk'le birlikte Yenigün gazetesi yazarı olarak izleyen İsmail Habip (Sevük) daha sonra yazdığı «Atatürk için» adlı kitabında şöyle anlatır : «Mevlevihanede akşam yemeğine davetliyiz. Yemekten sonra semâ'ya gidildi. Binbir sanat eseriyle dolu mevlevihanenin billûr avizeli ışıkları altında gövde olmaktan çıkmış gibi gö-

rünen semazenler, âyin yerinin değirmi sahasında kollarını, kanatlanmışlar gibi açıp, başları üst kollarının sağ omuz küreklerine düşük çıplak ayaklarının sessiz çevikliğiyle hem mihverî, hem mahrekî yapılan hareketler neticesi entarilerinin bel kayışından aşağı kısımlarını beyaz bir semsiye gibi şişirerek hülyah, hülyalı dönerken, üst mahveldeki kudümlerin tempoları içinde yükselen ney nameleri, bütün kubbeyi doldurduktan sonra aşağıya, fakat yalnız kulaklara değil, ruhları yıkayan manevî bir şelâle halinde içimize dökülüyordu. Gazi de hayatından memnun, mevlevihaneden ayrılırken «Mevlânâ, çok, çok büyük insan diyordu.»

Atatürk, Mevlânâ'yı, Müslümanlığı Türk ruhuna intibak ettiren bir reformatör olarak da görüyordu. Çankaya Köşkündeki dil toplantılarından birinde Konya Mevlevî Dergâhı eski postnişinlerinden, aynı zamanda tanınmış dilci Veled Çelebi izbudak'la Mevlânâ üzerinde konuşurken, Atatürk şöyle demiştir : «Mevlânâ, Müslümanlığı Türk ruhuna intibak ettiren büyük bir reformatör olarak da görünüyor. Müslümanlık, aslında geniş mânasıyla hoşgörülü ve modern bir dindir. Sıcak bir iklimde oturan, suyu nadiren kullanan, genel bir hareketsizlik içinde ömür süren Araplar için Müslümanlığın getirdiği günde 5 vakit abdest ve namaz, çok ileri seviyede bir yaşama hareketi olmuş, Hazreti Peygamber tebliğ ettiği bu dinle onları aynı zamanda uyusukluktan harekete geçirmiştir. Mevleviliğe gelince; o, tamamen Türk geleneklerinin Müslümanlığa nüfuz örneğidir. Semâ ederek ayakta ve hareket halinde Allah'a yaklaşmak fikri, Mevlânâ'nın ve Türk dehasının en tabii ifadesidir.» (Cemal Kuttay'ın, «Atatürk'e göre Mevlânâ» 10 Kasım 1943 tarihli Yeni Konya Gazetesi)

Tekke ve zaviye ve türbelerin kapatılması ve buralarda mevcut tarih, sanat tarihi ve etnoğrafyayla ilgili müzelik eserlerin müzelere verilmesi kararından sonra Atatürk, Konya'da Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi için bir ayrıcalık tanınmasını, bu külliyenin kapatılmayarak mevcut eşyasıyla müze halinde düzenlenmesini ve de halkın ziyaretine açılmasını istemiştir. Bu istek üzerine, Bakanlar Kurulu Kararıyla, Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi «Asarı Atika Müzesi» adıyla müze olarak düzenlenmiş, 1927 yılında ziyarete açılmıştır.

Atatürk, hem kendi isteğiyle müze haline getirilen Mevlânâ Dergâhı ve Müzesini ziyaret etmek, hem de Konya'da bir süre dinlenmek üzere Konya'yı 18 Şubat 1931 günü 9 uncu kez ziyaret etmiştir. Konya'da birkaç gün dinlendikten sonra 21 Şubat 1931 Cumartesi gününü Mevlânâ Müzesine ayırmıştır. Atatürk, Müzede tam 4 saat kalmıştır. Sergilenen halıları, levhaları, yazma eserleri teker teker incelemiş, özellikle 14 ve 15 inci yüzyıllarda Türkçeye çevrilmiş Kur'an-ı Kerim yazmaları onun

çok dikkatini çekmişti. «Demek atalarımız yüzlerce yıl önce Kur'an-ı tercüme etmişler ha! Buna çok memnun oldum» demiştir. Daha sonra Mevlânâ'nın elbiselerini görmüş, «bugüne kadar ne de güzel muhafaza edilmiş» diyerek, Şemsi Tebrizi'ye ait o serkuşu, o gün yanında bulunan Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişi Hasan Ali Yücel'e giydirmiştir. Bu sırada, Müze Müdürü Mehmet Yusuf Aykurt, eşi Sıtkiye Hanıma da Müzedeki işlemeli bir Türkmen kadın elbisesini giydirmiş, Atatürk bu 200 yıllık elbisenin işlemelerine hayran olmuştur.

Atatürk, Müze salonlarındaki incelemelerinden sonra eski çelebi dairesi olan, Müdür Odasına geçmiştir. Odanın, Mevlânâ'nın sandukasının yer aldığı türbeye açık niyâz penceresinin kemeri üzerine yıllar önce yeşil destarlı bir mevlevî sikkesi, yani, küllâhı resmedilmiş ve sikkenin üzerine Farsça olarak yazılmıştır.

Derha heme besteend illâ der-i tu
Ta reh nerebed garib illâ ber-i tu
Ey der Kerem-u izzet-u nur-efşani
Horşid-u mah-u sitaregan çaker-i tu.

Yazı Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve yanında bulunan Hasan Ali (Yücel)e okumasını ve tercüme etmesini emretmiştir. Farsçayı çok iyi bilen Hasan Ali, rubaiyi okumuş ve Türkçeye şöyle çevirmiştir :

(Ey keremde, yücelikte ve nur saçıcılıkta güneşin, ayın, yıldızların kul olduğu sen (Allah). Garip aşıklar, senin kapından başka bir kapıya yol bulmasınlar diye öteki bütün kapılar kapanmış, yalnız senin kapın açık kalmıştır). Atatürk, tercümeyle dikkatle dinledikten sonra, son cümle üzerinde durmuş, şöyle demiştir :

— Demek bütün kapılar kapandığı halde, bu kapı açık oluyor. Doğrusu ben, 1923 yılında burayı ziyaretim sırasında, bu Dergâhı kapatmayalım, müze haline getiriniz demiştim. Görüyorum ki, şu okunan şiirin hükmünü yerine getirmişim. Bakınız ne kadar güzel bir müze oldu burası demiştir.

Daha sonra Müze Müdürünün uzattığı Müze Hatıra Defterinin süslü bir sayfasına şu cümleyi yazarak altını imza etmiştir.

(Bilgi eseri olduğu anlaşılan tertip ve intizamdan çok memnun oldum. 21.2.1931 Gazi Mustafa Kemal).

Müze Müdürü, hazırladığı Müze Rehberini ve bazı kitap müsvetlelerini Atatürk'e göstermiş, Atatürk Konya Valisi İzzet Bey'e bunların basılmasının faydalı olacağını söylemiştir. Bu arada Kütüphaneyi de ziya-

ret eden Atatürk, burada asılı bir levhayı yanında bulunan Konya Milletvekili Fuat (Gökbudak)a okutmuş, tercümesini yaptırmıştır. Levhada, Mevlâna'nın şu beyiti yazılıydı :

Ne büvet der kitabha dil-ü derd

Vez dil sad kitab bayed kerd

Fuat Gökbudak'ın tercümesi şöyleydi :

Kitaplarda bulunmaz ne gönül, ne ıstırap

Bir gönülden yapılır fakat yüz ciltlik kitab.

Atatürk, bundan memnun olmuş, «doğru» demiştir.

Atatürk müzeden sonra günün bütün saatlerini Konya'daki Selçuklu eserlerini gezmeye ayırmış, bilim, sanat dolu koca bir gün yaşamıştır.

Atatürk, bu ziyaretinden sonra Konya'ya 3 defa daha gelmiştir. Bir ziyaretinde tren Konya'ya girerken, vagonun penceresinden Mevlâna türbesinin çinilerle süslü yeşil kubbesini görmüş, yanındakilere şöyle seslenmiştir; «Ne zaman Konya'ya gelecek olsam, içimde bir heyecan duyarım, Mevlâna, düşünceleriyle benliğimi sarar. O çok büyük bir dahi, çağları aşan bir yenilikçi Mevlâna'yı inceleyiniz ve eserlerini yayınlayınız.»

Sözü burada bitirmek istiyorum; Atatürk'ün Mevlâna'ya saygısı ve sevgisi üzerine daha pek çok hatıralar ve anekdotlar anlatılmıştır. Biz birkaç tanesini aldık. Bunları bütün merak edenler, benim Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulunun yayınladığı, «Atatürk Konya'da» adlı kitabımda daha tafsilatlı görülebilir, her tarafta bulunur, kütüphanelerde var. Ayrıntılı olarak okuyabilirler.

Onun isteğiyle müze olarak ziyarete açılan Mevlâna Dergâhı ve Türbesi, bugün yılda milyonları aşan ziyaretçisiyle gözleri ve gönülleri doyurmaktadır.

Burada Mevlâna 700 bunca yıldan beri hoggörünün, sevginin timsali olarak tüm insanlığa seslenmektedir; «Sevelim birbirimizi gönülden» diyerek...

Teşekkür ederim.

BAŞKAN — Sayın Doktor Mehmet Önder'e bu güzel tebliğlerinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Sevgili gençler, sabırlarımızdan dolayı size çok müteşekkirim. Sabahleyin de Sayın Başkanvekilimiz zannediyorum kendileri iyi ifade ettiler. Burada öyle sizin gibi dikkatli salonu dolduran bir dinleyici kitlesinin mevcudiyeti, siz gençlerimizin Türk kültürüne, Türk kültür değerlerini anmaya olan ilginizin güzel bir ifadesidir.

Şimdi ben bir - iki cümle söyledikten sonra yerimi ikinci Oturumun Başkanı Profesör Doktor Sayın Ahmet Mumcu'ya devredeceğim. 3 konuşmacımız daha var; eğer, 45 dakika daha sabır gösterirseniz, bu oturumu tamamlayacağız, sizlerden bilhassa rica ediyorum sevgili gençler.

Mevlâna'nın yenilikçiliğini, tereddüm aşığı olduğunu Büyük Atatürk özellikle dile getiriyor. Gerçekten Mevlâna mistik bir mutasavvuf değildir, hayatı tasavvufuyla birlikte götürün, özellikle insanları çalışmaya sevk eden dinamik bir tasavvuf anlayışı vardır. Genelde tasavvuf, dünyadan el etek çekmeyi tavsiye eder; ama, Mevlâna daima çalışmayı emreder, çalıştıktan sonra Allah'a güvenmeyi, işi kadere bırakmayı emreder ve bütün düşünce sisteminin esası, temeli demin de ifade ettiğim gibi sevgidir, hoşgörüdür, güzel ahlaktır; sevgi ve hoşgörü, güzel ahlakın vazgeçilmez unsurudur. Her türlü düşmanlıklardan uzak olmak gerekir ve Mevlâna'ya göre insanın en büyük düşmanı içindeki egosudur, benliğidir, nefsanîyettir. İnsan daima olgun, kâmil insan derecesine ulaşabilmek için bu içindeki şeytanla, yani, nefsanîyetiyle, benliğiyle, ihtiraslarıyla -bu çeşitli alanlara taalluk edebilir- mücadele etmesi lazım. İşte, o mücadeleyi başardığı zaman, insan, gerçekten toplumda herkesin hakkına saygılı, sevecen, insan haklarına değer veren bir varlık haline gelir. Büyük Önder Atatürk, «Yurtta sulh, cihanda sulh» sözüyle, Mevlâna'nın düşüncelerinden, insan sevgisinden etkilenmiştir, esinlenmiştir. O, tarihin en büyük Türk milliyetçisidir; milliyetçilik anlayışını da «Biz, milliyetçileriz; ama, biz başka milletlerin haklarına saygı duyarız. Biz, hodgâm milliyetçiler değiliz» diyerek, bilimsel, kültürel nitelikli insan sevgisine dayanan barışçı, birleştirici, bütünleştirici bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğunu da dile getirmiştir. İşte o, Atatürk'ün insan sevgisinden, insana, insan olmak sıfatıyla verdiği değerden ileri geliyordu.

Bu duygu ve düşüncelerle ben, oturumda iki değerli tebliği sunan Sayın Çelebi ve Sayın Önder'e teşekkür ediyorum; siz dinleyicilere bir kere daha teşekkür ederek, sabırlarınızı bir 45 dakika daha rica ediyorum ve kürsüyü değerli arkadaşım Profesör Mumcu'ya terk ediyorum.

II. OTURUM

II. OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmet MUMCU

Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi

TBMM Başkanı Danışmanı

Sayın milletvekilleri ve değerli arkadaşlarım ve sevgili gençler; ikinci Oturumumuza başlamak üzere çok değerli hocalarım ve büyüklerim Sayın Feyzi Halıcı, Sayın Çubukcu Hocamı ve Sayın Mehmet Aydın meslektaşımızı davet ediyorum, efendim; buyurun.

Efendim, sabahki sunuş ve açış konuşmaları ve biraz önce Birinci Oturumun içeriğini oluşturan bildirimler, sanıyorum ki, Sempozyumumuzun amaçları, Mevlânâ'nın kişiliği hakkındaki fikirlerimizi yeterince pekiştirdi. O yüzden ben izninizle hemen oturumun açılışını yapmak istiyorum. Kısaca konuşmacıları tanıttıktan sonra sözü kendilerine bırakacağım.

Sayın Feyzi Halıcı, hepimizin hocası, Türk kültürüne damgasını basmış ve nesli tükenen değerli araştırmacılardan, hepimize örnek olması gerekli çok değerli bir büyüğümüz ve eski bir parlamenter. Kendileri «Hazreti Mevlâna ve insan sevgisi üzerinde» konuşacak.

Sayın Çubukcu hocam hepimizin tanıdığı çok değerli bir din felsefesi; renkli ve anlamlı konuşmalarıyla her zaman zevkle dinlediğimiz, bilimine hayran kaldığımız bir hocamız. «Türk kültüründe hoşgörü ve Mevlânâ» konusunda konuşacak. Bu arada lütfedip dün bana verdiği «Duyuş» adlı şiir kitabında, Konya üzerine çok güzel ve duygulu bir şiirin de bulunduğunu belirtmek istiyorum.

Meslektaşım Sayın Mehmet Aydın, yurt içinde ve yurt dışında özellikle yine din felsefesi ve islam felsefesi açısından son derece değerli çalışmalarlarıyla ün kazanmış bir meslektaşımızdır.

Üçünün de konuşmalarının çok yararlı olacağı kanısındayım. Bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum. Sayın Rektörümüz 45 dakika daha dinleyin dedi. Öyleyse, Rektörün talimatına göre her konuşmacıya 15 dakika düşüyor; ama, ben, oturum başkanı olarak bu kadar gaddar olmayacağım, insan haklarına saygım nedeniyle ve insan haklarının başında da eşitlik geldiği için konuşmacılarımıza, daha önceki değerli konuşmacılarımızın gayet mükemmel bir şekilde ve ustaca kullandıkları, taşmadan kullandıkları zaman olan 25 dakikayla yetinmelerini istirham edeceğim.

Efendim, söz Sayın Feyzi Halıcı'da.

Feyzi HALICI
Konya Eski Senatörü
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

Yedi yüz yıllık bir sevgi, Mevlâna'nın sevgisi. Bir çınar gibi köklü, bir pınar gibi berrak. Akıyor, geçmiş asırlardan gelecek çağlara çağlayarak. Gönülleri sevgi yumaklarıyla birbirine bağlayarak. ilâhî bir sevgi, bir duyarlık, bir var oluş, bu... «Gökyüzünden yeryüzüne ateşten bir zincir uzanmış. Aşkı tanıyorsan eğer, sarıl bu zincire!» diyecek kadar insanı akıl değirmeninde eğiren, aşk teknesinde yoğuran bir oluş, bir duyuş, bir deyiş.

Mevlâna'nın sevgisi sınırsız bir insan sevgisidir. Bu, kuru ve yalnızca bir sevgi değildir. Bütün insanların, gelmiş ve gelecek bütün insanlık âleminin Hakk'ın birliğinde, süresiz mutluluğunu isteyen sevgi. Mevlâna'nın hoşgörüsü sadece ve sadece islâmiyetin «eşrefi mahlukat olan» insana tanıdığı hoşgörünün bir ifadesidir. «Bir ayağım sınırsız islâm prensipleri üzerinde, diğer ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum» diyen gönüller sultanı Mevlâna'nın düşüncelerinden elbette hiç bir kimse bir ayrı mânâ çıkaramaz. Aynı çağı yaşayan ve gönüllerde yaşatan bir diğer Şair Yunus Emre; «Yaradılanı hoş gör, yaradandan ötürü» derken aynı düşünce ve aynı duyarlıkla hareket eder. Önce kendini eğiteceksin, sonra çevreni. Bunu yapmazsan, kendi nefsinden başkasını düşünmeyen bir gafilisin, bir egoistsin, sen.

Mevlâna'nın sevgisi insanlık üstü bir anlam taşıyorsa, bundan elbette gurur duymak gerekir. Inananlar için bundan öte bir yol, bir yöntem var mıdır?

Sevgi, söz ve gönül mülkünün, daha doğrusu Aşk Medeniyeti'nin eşsiz kurucusu Mevlâna, tekmil duygularını, düşüncelerini insanoglunun maddî, manevî mutluluğu için sebil eder, «Gönülden gönüle pencere var. Bu sevgi daima çoğalsın, kükresin, coşsun, çünkü Allah katında en makbul olan şey, Allah rızası için, insanları sevmektir.»

Bu sevgi, ancak ve ancak, ten gözüyle değil, can gözüyle bir gerçeğe yönelir ve bir değer ifade eder ;

«Göz, sevdiğini, gördüğünü yitirebilir. Can gözüyse gördüğünü daima görür.»

Gerçekten öyle değil midir ki, candan kopup gelen aşkla, iple bedene bağlanan sevgi arasında bir nice fark vardır.

Türk - İslâm düşüncesini yepyeni bir anlayışla, onüçüncü asrın insanının gönül potasında ateşli mısralarla, hasret dolu ney sesleriyle, doyumsuz dairelerle yoğuran Mevlâna, «gel!» çağrısıyla olduğu kadar, «al» niyazıyla, «ol» nidasıyla, «ol» müjdesiyle bütün insanlığa, zaman gibi, nefes gibi, can gibi yayılır durur.

«Bu öylesine bir yaşayış ki ardında ölüm yok. Ölüm öylesine boğazlandı ki artık dirilemez.»

İşte zamanla, zaman üstü yaşayışın, işte mânâ merceğinden, Hak adına tekmil coğrafyanın bir an içre süzülüp varlık adına şiirleşmesi, madenin ve mânânın zaman olması. Bu muhteşem manzarayı Mevlâna'nın sesinden dinleyelim :

«Şaşılacak şey şu ki sevgili gönlüme sığmada.

Binlerce bedenin canı, şu bedene sığmada.

Bir buğday tanesine binlerce harman sığmada.

Yüzlerce âlem iğne yordamına sığmada.

Zaman tarlalarından öte bir zamansızlıkta «hayat», «heyecan» ve «hu»nun, şiirin altın kabına dökülüşü, Mevlâna duyarlığınca mümkün olabiliyor.

«Zaman çizgisini geçiverince, boyut endişesinden kurtulunca, hasret, vuslat, yaz, kış, acı, tatlı ince bir yol kesilir. Artık kılavuzunuz sadece aşk, sadece, sevgi, sadece duyuş olur.»

«Mutluluğa erdik de öyle bir gün geçirdik ki sanki o gün, bu zamanın günlerinden değildi.»

İnsanoğlunu, dünya yaratıldığından beri çepeçevre saran zaman endişesi, Mevlâna'da vuslatın tesellisi oluyor. «Zamanımı bekliyorum. Hâl bir başka hâle döner de, bir araya geliriz, ben söylerim sen dinlersin.»

Hak yolunda, hakikat yolunda bütün insanlığa hizmet etmek, hizmetlerin en kutsalıdır.

«Ecel insana verilen şeyi almadan, verilmesi gereken her şeyi vermek, iyilikte bulunmak gerek.»

Bu duygu incelik, haddeden geçer, yine Mevlâna'nın sonsuz duyarlığında yankısını bulur!

«Kim, birini diriltirse, bütün insanları diriltmiş olur.»

Ebedî uyanık olabilmenin, yoklukta var olmanın sırrı mânâ katınca pek güç ve pek uzak değil. Mevlâna bir gönül mimarı olarak bu duyguyu belirler, bir ayna gibi nakış nakış gönüllere sırlar.

«Şu iki üç gün dünyada diriyken,
A gönül, canın bedenindeyken yazıktır ;
Aşk'sız yaşama ki ölü olmayasın,
Aşkla ol ki, diri kalasın.»

İşte böylesi, bir düşünceyledir ki, insan zaman kaydından kendisini kurtarabilir, ölümsüzlüğü teneffüs eder.

Mevlâna vuslatının erişilmezliği, güzelliği, dünyayı güneş gibi ısıtan, insana huzur ve ferahlık veren bir sevgi pınarı sebebiyledir.

«Bütün şu âlemi aşk çengi yapacağım.
Dilsiz cengten üç yüz dil meydana getireceğim.»

Böylesi geniş bir gönülle tekmil bir insanlık âlemine mutlak sevgiyi, gerçek duyarlığı, sınırsız ve süresiz mutluluğu, müjde halinde sunmak her babayiğitin harcı olmasa gerek. Mevlânamız insanları o kadar sever ki aşkla, heyecanla, semâ edercesine ilâhi bir coşkununla duygularını mısralara ve gelecek çağlara yansıtır, durur : «Bir canım amma, yüz bin bedenim var.»

Bu mısraı söylemek bir yana, bu mısraı anlamak için insanın yedi asır eğitilmesi gerekir. Mevlâna, sonsuz bir barış ve yaşama sevinci içinde kendi kutsal görevini şu şekilde dile getirir :

«Biz ayırmak için değil, birleştirmek için geldik.»
«Topluluk rahmettir, ayrılık azap.»

Bu arzu, bu karar Mevlâna'yı ölümsüz yapıyor. Bu yüzdendir ki Mevlânamız gelecek çağları gönülden yaşamasını biliyor, mesajını gelmiş ve gelecek çağlara bir bengi su gibi sebil ediyor.

Mesnevî, Hz. Mevlâna'nın tekmil zamanları tapsıran hâl, dil ve gönül içre var eder çağrısı....

Mesnevî asırlar boyu cavgın bir su gibi çağlayıp coşan, insanlık âlemini Hakk'ın birliğine ve gerçek aşka «Gel, yine gel, yine gel!» çağrısıyla çağıran, duygu ve düşünceleri aydınlatan, insanı yenileyen, gerçek insan yapan, insanla sevgiyi maya maya yuğuran bir büyük yakarışın alın-yazısı, gönül yazısı.

Türk-İslâm düşüncesinin on üçüncü yüzyıldaki şahlanışının en taze, en güçlü, en ılımlı örneği... Dünü ve yarını her an «bugün» yapan bütün zamanlara «bir an içre» düğüm vuran, sınırsızlığı, sonrasızlığı, süresizliği ten'den arılaştıran, canda belirli kılan, varlığı yokluk potasında bir ilahî zaman içre var eder, öz düşünceler yumağı dokunaklı beyitler dizisi.

İmbikten geçirirçesine bir sezış, bir duyuş ve değerlendiriş. Gittikçe büyüyen bir coşku. Aklın ötesinde doyumsuz bir aşk; yanış, yakılış... Birice oluş, bir oluş... Alev salkımı notalar, gök-yüzlerini pergel pergel çevreleyen yusyuvarlak adımlar. Ve mutlu sonucu. İyilik adına, güzellik adına, doğruluk adına, anlayış adına, bilgi adına salkım saçak müjde çiçekleri...

İlk on sekiz beyti yazılan ve devamlı sona sonsuzluğa değin gönül diliyle söylenen bir güneşten, gün ışığından, bir nurdan arzuhal.

Gerçeği bilme, bulma yolu. Din kurallarının yedi-veren gülü, sevginin dal-budak sarmaşığı. Kainatın yaratıcısı Allah katında, gönül-erlerinin, ermişlerin duru-durağı, Hak-erenlerin, halk-erenlerin büyüyen, sevkiyan soluğu...

Lokmadan yuduma, balıktan aya, yokluktan erlik suyuna kadar, canı beden, bedeni can kılan bir değer ölçüsü, bir oluş yelpazesi ve tek milce bir yaşam sevinci...

Gönüllere mut, hüznün giderilmesine umut olan Mesnevî, Kur'anı Kerim'i ayet ayet açıklar; okuyana, dinleyene, Hak dilince öz'den öze bir yenice duyurur.

Mesnevî Hz. Mevlâna'nın söylediği gibi; az çoğa, bir yudum su göle, bir avuç tane büyük bir harmana örnek olarak sunulur.

Mesnevî, yakınca bir doğuş, sezış ve içtenlikle dile geliş ve söyleyiş sanatı. Zamana sığmayan, zamanı taşıyan bir duyarlık, bir sanat gücü. Bazen dilin kelimelerin yetersiz kalışı, enerjinin dönüşümü; sözün denk oluşu, gözün kulak oluşu, kulağın renkle donanışı... İşte Mesnevî'nin erce kılavuzluğu, zamansızlığı şakıyan gerçekçiliği... Giysilerden sıyrılıp tek milce mânaya yönelişi, mana oluşu...

Mevlana'nın İslâmiyetin geniş hoşgörüsü içinde bütün insanlık âlemine insanca seslenişi, Hakça bütünleşen, birleşen çağırışı :

«Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler;

Biz ney gibiyiz. İki yüz mezhep ehli ile bir perdede konuşuruz.»

Ve kainatın Hak katında süresiz bir dönüş-içre varoluşunun, gönülce, dilce bilinişi : Yedi asır önce madde mana espirisiyle Bilim'e imzasını atan Hz. Mevlana'nın şiirine kulak verelim :

«Senin ışığımla, senin yüceliğinle boyum yüceliyor, aşkınla birken yüz oluyorum. Sen, sen oldukça çevrende dönüp duruyorum. Ben sen olduktan sonra da kendi çevremde dönüyorum artık.»

Mesnevî çağının, madde ve mana ilminin bir müjde çiçeği. Okundukça, kana kan doyulmayan bir 'bengi-su. Denizleri ve zamanları dalgalandıran bir gönül rüzgârı. Sınırsız, süresiz ve sonrasız bir aşk serenadı. Tarif edilemeyen, ismi konulamayan, duyanla duyulanı, erenle erendireni bir ateş potada nur haline getiren, nur kılan bir aşk hikâyesi. Mânanın ve madde-nin tarifinde Mevlana, eşyaya yeni boyutlar çizer, yeni duyarlılıklarla yeni olayları çözümler veya bir noktada cümleyi, notayı, beyti, yolu yöntemi mühür mühür düğümler, sözü sohbeti keser, zamanlardan öte bilinemiyen zamanlara Zümrüdü-Anka misali Kaf dağlarına yelken açar gider. Hareket etmek, daima bir hareket içinde olmak. Balıktan aya kadar cümle mahlûkat hareket halindedir. Hareket halinde olmak bir arayış beraberinde getirir. Bu bir mutlak aşkla değer kazanır. Mevlâna'yı dinleyelim :

«Bir can var canında o canı ara,
Beden dağındaki gizli mücevheri ara.
Ey yürüyüp giden dost bütün gücünle ara
Ama dışarda değil aradığını kendi içinde ara!»

Madde-mânâ endişesinde, Hakkın birliği yolunda, bütün insanlara Mevlâna ne güzel kılavuzdur. Bir bütünleniştir, bu. Bir derleniştir, toparlanıştır. Bir güvenme duygusunun ince esprisidir.

«Öyle bir canım ki âlemden daha dün doğdum. Doğar doğmaz eskimiş dünyayı yeniledim. Mamûr bir hâle getirdim.»

Varlık incilerini yokluk içinde yoklamak, seven inanan gönülleri aşk ateşiyle nakış nakış sırlamak. Aşk içre âşikâr olmak... Anamız aşk deyip aşktan doğmak. Yaşama sevinçinin essiz mimarı Mevlâna'nın doyumsuz sevgisine kulak veriniz : «Ey dost, sevgiyle eşiz, dostuz seninle, her nereye ayak basarsan yer yüzü kesiliriz sana.»

Bilgi gönüllerin yaşayışıdır, kutsal inanç-içre Mevlâna gerçek aşkın, akli terketmekle başlayacağını söyler : «Ey hoş arkadaş... Âşık, halis ve saf şarabı, kendisinde bulur, onunla gıdalanırsa bu makamda artık akıl kaybolur.» (bu sırra akıl ermez).

Mevlâna akli bir çıkmaz sokakta yapayalnız, güçsüz bir şekilde bırakır :

«Aşk, şerhetmek için ne söylersem söyleyeyim

Asıl aşka gelince o sözlerden mahçup olurum.»

«Aşk, aşıklığı yine aşk şerheder.»

«Güneşin varlığına delil yine güneştir.»

«Delil ararsan güneşten yüz çevirme.»

Yokluk-içre bir özlem, sınırsız bir arzu ve varoluş düşüncesi... Güzel sanatların ana kaynağı bu duygu ve duyarlıkla başlar.

Şemsi Tebrizi, Mevlâna'daki aşk ve mânâ cevherini görmüş, gönül potasında Mevlâna'daki cevheri nurlandırmış, öyle bir hal olmuş ki, bu potada ikisi de birlikte yanmışlardır, «Hamdım, piştım yandım» sözü bu kutsal varoluşun mutlu bir sonucudur.

Mevlâna gerçeği bilinen dille söylemez, söylemek istemez. Hal ve gönül dilini tercih eder. «Harfi, sesi, sözü birbirine vurup parçalayalım da, bunlar olmaksızın seninle konuşayım», der ve ilâve eder. «Şu halde mahremlik dili bambaşka bir dildir. Gönül birliği, dil birliğinden daha iyidir.»

Gönülden sözsüz, işaretli, yazısız yüz binlerce tercüman zuhur eder. Kendisine Mesnevî hakkında soru soran bir müridine şöyle cevap verir. «Mesnevî harften, sestem, sözden kesilince derya olur Ondan sonra o sözü söyleyen, o sözü dinleyen ve o söz, hepsi birden can olur.»

Mevlâna burada söylenen söze de bir kişilik veriyor. Bu on üçüncü yüzyılın fikir hayatının ne derece bir gerçek değere ve derinliğe eriştiğinin bir örneği ve delilidir.

Mevlâna gönül erlerini sözlerini şöyle mihenge vuruyor : «Senin nûrunla gönlüm o derece aydınlanıyor ki, kulağıma gelen sesleri renk olarak görüyorum.» ilâve ediyor : «Sevgilinin sözlerinin her harfi gözlerime bir gül bahçesi kesiliyor.» Bu duyarlık, bu sözler, beş duygunun bir'e, mutlak gerçeğe yönelişinin bir işareti.

Mevlâna Şemsi Tebrizi'yi beş duygunun ötesinde harfin, sesin, sözün ötesinde dile getirir. Duygularını selsebil yayar. Gerçek aşkla dopdolu, tek-mil şiir kesilir.

Şems'in kayboluş sırrı bir damla kandan bir nûr hâlesine dönüşür. Yanış, yakarış ve özlem çekiş inbikten süzülürcesine can'ın, ten'in söz bayrağı olur dalgalanır. Çağları, nice nesilleri bu özlemin nûru aydınlatır, bir hoş eder.

Şems'i Tebrizi gerçeğini Mevlâna şiir diliyle mânâ ve gönül diliyle öylesine bir dile getirir ki insanın akli durur. Ne diyeceğini şaşırır. Şiirin, Mânâ'nın rengârenk bir akışı, ince duyarlığın, asırlar sonrasını yuğuran

bir kutsal nakışdır bu. Hal katından can katına Mevlâna'nın Şems gözüyle bakışdır bu. Mevlâna'nın en yüce varlık katında sınırsız, harfsiz niyazsız öylecene yakarışdır bu.

Mesnevî denizinde yüzenler, Mesnevî'yi hal, dil ve gönül-içre açıklayanlar, zamanlar-içre şiir dilince Mesnevî'ye kafiye düşürenler... Yenilenen çağlar boyu, yeni bir hız yeni bir güç, yepyeni bir mânâya yöneliş : «Varlık denizinin incilerini» sezenler, görenler, bulanlar, VE O' MUT halkasına erişenler... Tennûreler, minyatür kubbeler ve yeryüzü sema'ından gökyüzüne kanat açan, yankılanan bir Konya coğrafyası, bir Selçuklu tarihi ve sonsuz bir güzelliği, en yüce aşkı ve kutsal inancı donanış... Mesnevî'den Divanı Kebîr'e kadar Mevlâna'nın aşk aynası önümüzde kılavuz. O demiyor muydu ki :

«Ey aşk ne biçim şeysin ki her şey senin her şey sensin,
Topluluklar senin perperişanın,»

«Ey aşk altınların hepsi senin madeninden
Sen anasın, bütün halk senin çocukların...»

Hz. Mevlâna'nın selamıyla duygularımızı noktalayalım sevgili can ve gönül dostları : «Selâm size, fakat bu ayrılanın verdiği selâm değil. Bu öylesine bir selâm ki boyuna yenilenir durur.»

BAŞKAN — Bu çok canlı, renkli, çok kişisel konuşması için değerli Hocamız Feyzi Halıcı'ya çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, Sayın Profesör Çubukcu Hocamızı «Türk kültüründe hoşgörü ve Mevlâna» konusunda konuşmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Radyo - Televizyon Üst Kurulu Üyesi

Türkler VIII. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'le ilgilenmişlerdir. IX. yüzyılda İslâmlaşma başlamış ve X. yüzyılda hızla artmıştır. IX. yüzyılda özellikle Abbasî halifeleri Memun ve Mu'tasım zamanında Türklerin yönetiminde nüfuzunun başladığını görmekteyiz. Bir Arap olan meşhur yazar Cahiz, bu dönemde Türklerin yiğitlikleri, becerileri ve ahlâkî nitelikleri üzerinde bir eser yazmak gereğini duymuştur.

Türkler tarihten önceden beri çeşitli uygarlıkları tanımışlardır. Orhun yazıtları Türklerin Orta Asya'da gelişmiş bir medeniyeti temsil ettiklerini göstermektedir.

Tarihten sonraki dönemlerde Budizm'i, Mahiheizm'i, Zerdüşî dinini ve Musevilîği tanıyan bazı Türk boyları taassuptan uzak bir kültürü temsil ediyorlardı. Tarihte şaman dininin özünü yaşamış olan Türkler, tek Tanrı inancına da ulaşmışlardır.

X. yüzyıldan itibaren hızla ve genelde gönülleriyle İslâmlaşan Türkler, İslâmiyet'i sevdiler ve Tarih boyunca onun savunucusu oldular. Ancak yorumlarında bu dini katı ve mutaassıp yorumlardan kurtarmaya çalıştılar.

XI. yüzyılda 1071 Malazgirt Savaşından sonra Türkler akın akın Anadolu'ya göç etmeye başladılar. XIII. yüzyılda Moğol baskılarının etkisiyle bu göçler yeniden hız kazandı. Moğollar aydın insanlar ve meslek sahibi ustalar üzerine daha çok baskı yapıyorlardı. Bu nedenle göç edenler topluluklarla birlikte Türk'ün beceri ve ustalığı Anadolu'ya taşındı. Anadolu'da Türk, İslâm ve Bizans kültürü kucaklaştı. Anadolu'ya gelen aydın tasavvuf mensuplarının hoşgörülü yorumları Türk kültürünün sevilmesini sağladı.

Yapılan göçler sonunda Anadolu'da çeşitli örgütler oluştu, bunlar arasında Ahileri, Gazileri Abdalları ve Bacıları sayabiliriz. Ayrıca kamu yararına bir çok vakıf kuruldu.

Ahiler, meslek mensuplarını örgütleyerek hem kaliteli mal ürettiler, hem de ahlâkî değerlere sahip çıktılar. Yardımlaşmaya önem verdiler.

Gaziler, mistik duyguları canlı, yeni yurt edinmede becerikli, gözüpek ve yiğit insanlardı.

Abdallar, dar dinî yorumlardan uzak, özgürce dolaşmayı seven, bir şeyhe bağlı, iyilik seven insanlardı. Bazı kimseler tarafından yerilen Hayda-

riler ve Kalenderîler Abdalların fikirlerini temsil ediyorlardı. Bunlar islâm'la Türk töresinin sentezini yapmasını bilmişlerdi.

Bacılar, Anadolu'da örgüt kurmuşlardı. Amaç kadınları sosyal, ahlâkî ve meslekî bakımdan eğitmektir. Bunlar, kızları aile hayatına hazırlamaya çalışmışlardır.

Selçuklular döneminde Anadolu'nun bu sosyal yapısı, yöneticileri de etkiliyordu. Yöneticiler, çeşitli kültürlerin ve boyların kavşağı olan Anadolu'da taassuptan uzak bir yönetim sergilemeyi tercih ediyorlardı.

Henüz Melikşah (Ölm. M. 1092) döneminde mezhepler üstü bir politika izleniyordu. Her ne kadar başvezir Nizamülmülk (Ölm. M. 1092) sün-nî sisteme dayalı Nizamiye medresesini kurduysa da şartlar tarafsız davranmayı gerektiriyordu.

Ermeni tarihçisi Mateos, Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın yüreğinin Hıristiyanlara karşı iyilikle dolu olduğunu, bu sebeple bir çok kent ve kasabanın kendiliklerinden onun yönetimine girdiğini vurgulamıştır. Ayrıca aynı tarihçi, Türk Sultanı Melikşah, Suriye'den geçerken halkın onu baba olarak gördüğünü yazmıştır.

II. İzzettin Kılıçgözü (1155-1192) Malatya'da Süryanî Patriğini ziyaret etmiş ve zaferi için yaptığı yardımından ötürü ona şükranını bildirmiştir. Huzurunda Hıristiyan ve müslüman din adamlarına din ve felsefeyle ilgili tartışmalar yapmaları için izin vermiştir.

Selçuklu Devleti Hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Hıristiyan olan Gürcü eşi için rahat ibadet etsin diye papaz ve kutsal eşyalar getirilmesini sağlamıştır. Hıristiyan Bizanstan kaçıp sığınan siyaset ve iş adamlarına da Selçuklular kucak açmışlar, bazılarına görev vermişlerdir.

Türk uyruğuna girenler, din, dil ve sanatlarını sürdürme özgürlüğünü koruduklarından gayrimüslimler, kendilerini güvende duymuşlardır. Hatta meşhur tarihçi Claude Cahen, Türk yönetimlerinde ırk ve din kavgası olmadığı için Müslümanlarla Hıristiyanların yakın ilişkiler içine girebildiklerini vurgulamıştır.

Osmanlılar döneminde başka din mensuplarına hoşgörünün devam ettiğini görüyoruz. I. Murat'ın Bizanslılara ve Rumlara iyi muamelesi, Bizans kilisesinin sevgisini çekmiştir. Patrik, 1385'de Papa VI. Urban'e yazdığı mektupta Sultan Murat'ın kiliseye tam bir özgürlük tanıdığını bildirmiştir.

Türkler, Bizansın aksine köylüye kötü muamele yapmıyordu. Ayrıca onların toprağı babadan oğula geçebilecek biçimde uygun bir vergi karşılığında işlemlerine izin veriyordu.

XII. yüzyılın II. yarısında Michel d'Anchialos müslümanların yönetimini Katoliklerinkine tercih ettiğini yazmıştır.

XIII. yüzyıl başlarında İstanbul'da kurulan Latin İmparatorluğundan Ortadoks halk memnun kalmamıştır. Bu nedenle Türkler, Rumların doğal müttefiki oldular. XV. yüzyılda Dukas'ın Loukas Notaras'a atfettiği tanınmış cümle şöyledir : «Latin külâhı yerine Türk sarığının hüküm sürdüğünü görmek daha iyidir».

Osmanlılar 1453'de İstanbul'u aldıktan sonra Hıristiyan ve Yahudilere hoşgörülü davrandı. Onları dinî ibadet ve eğitimlerinde özgür bıraktı. Hükümdar Fatih Sultan Mehmet, Heybeliada'da Ortadoks Manastırında Katoliklerle Müslümanları cehennemde gösteren resimleri hoşgörülle karşıladı. 1463'de Galata'daki Floransalıların eğlencelerine katılarak onları şereflendirdi. Hümanist bir papa sayılan II. Plus (1458 -1464) Fatih'e dostça mektup yazdı. Daha sonra İspanya'da zulme uğrayan Yahudiler de 1492'de Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, İslâm Hukukunda yeni kilise yapılması yasağına rağmen, yeni bir kilise yapılmasına izin verdi. Yeni bir Ermeni Patrikhanesi kuruldu.

Sert mizaçlı olan Yavuz Sultan Selim'in de Hıristiyanlara karşı hoşgörülü ve yumuşak davrandığı bilinmektedir. 31 Aralık 1516'da Kudüs'e gelen Padişah, Kudüs Ermeni Patriki III. Serkis ve Kudüs Rum Patriki Attalia tarafından karşılanmıştır. Yavuz, III. Serkis'e verdiği fermanla Hıristiyanlara tam dini özgürlük tanımıştır. Rum Patriki Attalia da başka bir fermanla eskiden mevcut her türlü hak ve özgürlüğünü korumuştur.

Osmanlılar 1836 ve 1856'da Devlet yönetiminde yaptıkları düzenlemelerle yasa önünde din farkı gözetilmeksizin herkesi eşit tutmuştur. 1868'de yapılan Mecelle çalışmalarıyla müslümanlara da dinî açıdan kolaylıklar getirilmiştir. Vicdanların hür olduğu vurgulanmıştır.

X Türkler yalnız yönetici olarak değil, halk olarak da hoşgörülü bir zihniyete sahip olmuşlardır. Kurulan bir çok vakfın vakfiyesinde hem müslümanlara, hem de gayri müslimlere yardım edilmesi şart koşulmuştur.

XIII. yüzyıla dönecek olursak öteden beri mevcut olan Türk hoşgörüsünün kapsamı Mevlâna'nın yaşadığı çağda daha çok yayılma imkânı bulmuştur. 1243'de Moğolların Selçukluları yenmesi, Anadolu birliğinin dağılması ve âsâyişsizlik insanları huzur arayışına götürdü. İşte bu hususta Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî ve Mevlâna gibi büyük düşünürler etkili oldu. Bu düşünürlerle birlikte Mevlâna'nın fikrî yapısı, hoşgörüsü ve dinî yorumları Türklerin insana ne kadar önem verdiğini de sergilemektedir. Onun görüşleri yüksek bir Tasavvuf felsefesini de içermektedir.

Türkler İslâmlaştıktan sonra İbni Türk, Harezmi ve Biruni gibi bilimlileri müspet bilim alanında, Farabi ve İbni Sina'yı akılcı felsefede, Ah-

met Yesevî, Sarı Saltuk, Yunus ve Mevlâna gibi düşünürleri de tasavvuf felsefesinde yetiştirmişlerdir.

Mevlâna'nın ölümünden yedi yüz yıldan fazla zaman geçmesine karşın hâlâ fikirleri gönülleri aydınlatmaktadır.

Mevlâna, varlığın yapısını inceden inceye düşünen bir düşünürdür. O, varlığın aslının Tanrı'dan geldiği doğrulamış, her şeyin O'nun «ol» demesiyle oluştuğunu vurgulamıştır. Ancak Mevlâna varlıkların temelinde birlik görmüştür. Bunun için de eserlerinde varlığın birliğini savunmuştur. Bu hususta Kur-an'ın bazı âyetlerine dayanmıştır. Bu âyetlerden bazı örnekler verelim. «Nereye yönelirseniz, Allah'a kulluk yönü oradadır» (Bakara suresi, âyet : 115), «Allah göklerle yerin ışığıdır» (Nur suresi, âyet : 35), «O'nun Allah'ın - zatından başka her şey yok olucudur» (Kasas suresi, âyet : 88).

Mevlâna bu gibi âyetlere dayanarak evreni, insanı ve Tanrı'yı özdeşleştirmiştir. Ancak varlığın nedeninin Tanrı olduğunu da doğrulamıştır. Ona göre var olan her şey onun dilemesiyle onun görünüşünden ibarettir.

Mevlâna sevgi felsefesi üzerinde çok durmuştur. Şemseddin Tebrizî ile manevî yakınlığı da bu sevgi felsefesine dayanır.

Ona göre insan Tanrı'nın sevgisi olma niteliğine sahiptir. İnsan evrendeki yerini değerlendirme ve erdeme uygun davranma yeteneğine sahiptir. Erdemler kazanan ve kötü tutkuların arınan insan Tanrı sevgisiyle gönlünü süsler. Gönlü Tanrı sevgisiyle dolan insan, bu dünyanın bir hayal âlemi olduğunu düşünür. Ölümünden korkmaz. Ölümü yeni bir hayatın başlangıcı olarak yorumlar. Doğada ve insanda bir çok güzellik arar. Bunları yakalayarak gönül hesaplaşması yapanlar Tanrı'nın sevgisine daha çok yaklaşırlar.

Mevlâna kendi kendine bir çok soru sorarak insan felsefesi yapar. Mevlâna'nın sorduğu sorular arasında şunlar vardır : «Kimim ben? Niçin bir sürü vesveseler içindeyim; Neden oradan oraya sürüklenip duruyorum? Ne asıldanım?» Mevlâna araştırmaları sonucu hep insanın mutluluğunu düşünmüştür. İnsanı tutkularıyla, geçirdiği evrelerle ve ruhunu verişiyle inceler. Ancak Mevlâna asıl olarak insanı Tanrı'dan gelen varlık olarak görür. Nitekim Kur-an'da «biz insana şah damarından daha yakınız» (Kaf suresi, âyet : 16) âyeti vardır. Ayrıca «biz insanı en güzel biçimde yarattık» (Tin suresi, âyet : 4) âyeti İslâm'ın insana verdiği değeri gösterir. Mevlâna'ya göre insanda iki ben vardır : 1. Özel ben, 2. Aşkın ben.

«Özel ben» herkeste ayrı ayrıdır. Herkesin ayrı bir özelliği vardır. Herkesin mizacı, tutkusu ve yapısı değişiktir. Özel ben alanında insan daima yanlılabılır. İnsanın «aşkın ben»i ise Tanrılık bir yetenektir. Yüce

Allah «ben insana kendi ruhumdan üfledim» buyurmuştur, (Hicr suresi, âyet : 29). «Aşkın ben», bilincin derin halidir. İnsan akıl sahibi, düşünen bir varlıktır. Kendi varlığı ile niteliklerini birbirinden ayırır. Bu «aşkın ben», Varlığın nedenini düşünür ve yakalar. Bedenin tutkularını dizginler. O zaman insan Tanrı'yı sever. O zaman insana barış, sevgi, hoşgörü ve evrensel duygular egemen olur.

İnsan, öteki canlılardan farklıdır. Çünkü Tanrı ona kendi ruhundan nefes vermiştir. Nitekim Kur-an'da «Tanrı insana kendi ruhundan üfledi» (Secde suresi, âyet : 32) âyeti vardır. O halde insanın hak ve hukukuna saygı, Tanrı'yı razı edecek pencereyi açar.

Mevlâna'ya göre insanı hoşnut etmenin yolu, dar kalıp içinde değildir. İlk insan, insanın vicdan özgürlüğüne saygılı olmalıdır. Mevlâna'nın gayri müslimlerin çocuğunu sevdiğini, papazlara dostça davrandığını biliyoruz. Hatta cenazesine üzüntü içinde gayrimüslim din adamları da katılmış ve onun büyüklüğünü anmışlardır. Mevlâna« dinde zorlama yoktur» (Bakara suresi, âyet : 256) âyetinin anlamını çok iyi kavramış bir düşünürdür. Hangi mezhepten olursa olsun insanlara kötü gözle bakmazdı. İnsanın erdemine önem verirdi. Onun vicdan özgürlüğüne verdiği değer, İslâmın hoşgörüsünü yansıtmaya ve sevilmesi bakımından da önem taşımaktadır. XIII. yüzyılda Anadolu'nun karışık sosyal yapısında Mevlâna'nın hoşgörüsü huzura katkıda bulunmuştur.

Mevlâna sanata bakışıyla da taassup yolunu değil, hoşgörüyü seçmiştir. Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular Türk geleneğine uygun olarak güzel sanatların bazı dallarını teşvik etmişlerdir.

İslâm'da Hz. Ömer'in Suriye'den getirttiği buhurdanlığın insan figürleriyle süslü olduğu bilinmektedir. Kahire'li Makrizî, Hitat adlı eserinde Tulunoğullarının IX. yüzyılda saraydaki bir odayı resimlerle süslettiğini yazmaktadır.

Sikkelerde Hz. Ömer devrinden beri resimler görülmüştür. Anadolu Selçukluları da heykel, resim, şiir ve musiki alanında hoşgörülü davranmışlardır. Bu hoşgörünün yaşamasında Mevlâna gibi aydın düşünür ve yazarların etkisi vardır. Mevlâna, Nakkaş Aynuddevle'ye portresini yapması için izin vermiştir.

Ayrıca dervişlerin sema denen müzik eşliğinde dönüşleri Mevlâna'nın hoşlandığı bir nafiye ibadet biçimidir. Mevlâna'nın ney ve rebab denen musiki aletlerini dinlemeyi nedenli sevdiği de bilinmektedir.

Mevlâna, kadınların taassupla ezilmesine karşı çıkmıştır. Baskının teccüssüsü artıracak ve eğitimde iyi bir yöntem olmadığını vurgulamıştır. Onun meclislerine eşi, kızı, Şemssetti Tebrizî'nin eşi, Baş vezir Muinittin Pervanenin eşi ve başka kadınlar da katılmıştır. Mevlâna kadınların yete-

neklerini ögmüştür. Onlarla iyi geçinilmesini ögütlemiştir. Nitekim Hz. Muhammed de kadınlara ders vermiş, savaşlarda onları görevlendirmiş ve onların da okumalarını istemiştir. Kur-an'da da kadınlarla iyi geçinilmesi buyurulmuştur.

Türk toplumunun sosyal yapısında kadını toplumdaki soyutlama yoktur. Bazı tutucu yorumlar İran ve Arap etkisiyle oluşmuştur.

Mevlâna insanın sorumlu bir varlık olduğunu yazmış ve cüzî iradesiyle özgürlüğünü kullanabileceğini vurgulamıştır. Böylece de insanın iyiyi tercih etmesini istemiştir. İnsanı kurtuluş ve mutluluğa erdem götürür. Ona göre «en büyük savurgalık ömrün boşa geçirilmesidir.»

Mevlâna'nın unutulmaz eseri Mesnevi, hikâyetlerle anlatılan sosyal ilişkileri, doğumu, ölümü, yaratmayı, Tanrı'nın hikmetlerini ve insanın mutlu edecek erdemleri içerir. Eser bir açıdan İslâm'ın hoşgörüyeye dayanan özünü yansıtır. Bu açıdan da XIII. yüzyıl Türk Toplumunun duygu, düşünce ve özlemine bir ölçüde cevap vermiş olur. Mevlâna'ya, Yunus ve Hacı Bektaş Veli'yi de eklersek XIII. yüzyılda Türklerin Anadolu'daki dinî yorumunu ve geniş hoşgörüsünü belirtmiş oluruz.

Mevlâna eserleriyle, ögütleriyle ve yaşantısıyla aydınlarla halkı bir ölçüde birleştirmeyi de başarmıştır. Çünkü onun meclisine her sınıftan insan katılmıştır.

Sonuç :

Mevlâna özellikle Divan'ında varlıkta birlik konusunu Tanrısal aşkın coşkunu içinde işleyerek tasavvufa canlılık getirmiştir. Mevlâna felsefesiyle Tanrı'da birleşme görüşünü sergileyerek insan hayatına anlam vermiştir. İnsanlar arasında ortak öğeleri dile getirmeye çalışmıştır. İnsanın değerini yüceltmek istemiştir. İnsanın aslına yabancılaşmasına karşı çıkmıştır.

Sanatsal faaliyetleri teşvik ederek edebiyatı zenginleştirmiş, usta kalemle güzelin tadını okurlarına aktarmıştır. Resim, şiir ve raks onun sayesinde daha çok sevilir hale gelmiştir.

İslâm dinine sevgiye dayalı yumuşak bir yorum getirerek bu dinin ve tasavvuf felsefesinin sevilmesine, dayanışmaya ve Anadolu halkının kaynaşmasına katkıda bulunmuştur.

Mevlâna insan felsefesine eğilerek bir açıdan felsefi antropoloji yapmış, hayat anlam vermiş ve insanın evrendeki yerini değerlendirmiştir.

Türk töresinin izlerini taşıyan insanlı felsefenin tohumlarını zenginleştirmişdir.

Ölüm konusunu umut, güven ve insana güç veren bir yöntemle yorumlamıştır. Böylece hem yaşarken, hem de öldükten sonra insanın mutlu olmağa yaradır bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Mevlâna dar düşünce ve tutuculuğa önem vermemiş, vicdan özgürlüğünü savunmuştur. Kendisi gibi düşünmeyenlere de şefkat kucagını açmıştır. Eğitimde sevgi yöntemini sağlık vermiştir.

Kısacası Mevlâna, Türk sosyal hayatında öteden beri var olan hoşgörüğü dinî delillerle ve yorumlarla dile getirmiştir. Kendisinin ölmesinden beri yediyüz yıldan fazla zaman geçmiş, ancak fikirleri hâlâ yeni ve hepimize ışık tutucu niteliktedir.

BAŞKAN — Bu güzel konuşması için değerli hocamız Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU'ya çok teşekkür ediyorum. Şimdi, Sayın Prof. Dr. Mehmet AYDIN'ı «Hz. Mevlâna'nın Hümanizminin Boyutları» konusunda konuşmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
«Hz. Mevlânâ'nın Hümanizm'inin Boyutları»

XIII. yüzyılı gerek Doğu için ve gerekse Batı için «mistik bir çağ» olarak nitелеmek yerinde olacaktır; çünkü, Batı Hıristiyanlığının önemli dinamiklerinden kabul edilen Aziz Franciscus (1182 - 1226) ve Aziz Dominicus, (1170 - 1221) kurdukları Fransisken ve Dominiken tarikatlarıyla, bu çağda Hıristiyan mistik dehasını geliştirmişler; Ortodoks ve mistik bir Hıristiyan dünya görüşünü bir medeniyet haline getirmişlerdir. Mistik dünya görüşü ile militan dünya görüşünü Hıristiyanlık adı altında birleştiren 13. üncü yüzyıl Batı Hıristiyanlığı, yine bu yüzyılda Aquinolu Thomas'ı (1225 - 1274) yetiştirmiş ve Hıristiyan Skolâstik düşüncesinin temellerini atmıştır. Doğu ise 13 üncü yüzyılda önceki ikiyüz yılın muhteşem İslâm medeniyetinin etkisiyle hâlâ dimdik ayaktaadır. Her ne kadar doğuda, bu yüzyılda, siyasî, askerî ve kültürel krizler yer yer kendini gösterse de yine de Doğu, düşüncede ve derunî hayat çizgisinde önemli bir seviyede bulunuyordu.

Doğudaki felsefî ve mistik düşünce XI inci yüzyıldan itibaren Anadolu'ya doğru kaymış ve özellikle 13 üncü yüzyılda Anadolu, İslâm dünyasının manevî mirasının bir merkezi haline gelmiştir. Orta Asya'dan, Irak ve Suriye'den, İran'dan, Mısır'dan ve hatta İspanya'dan kopup gelen gönül ve kafa erleri, Anadolu'da ve özellikle de Konya'da yedi asırlık bir fikrî ve mistik birikimin yeniden mayalanmasını sağlamışlardır. Ta İspanya'dan kopup gelen Muhiddinî Arabî, Irak, İran, Suriye ve Mısır'da gelenekleşen İsrak felsefesinin büyük dehası Şahabettin Sükreverdî ve Horasan erleri tasavvufî ve felsefî manada Konya'yı etkilerken, Şemsi Tebrizi gibi gönül erleri de mistik manada bu etkileşimi ateşlemekle meşgul olmuşlardır.

İşte, Hz. Mevlâna, böyle bir kültürel muhitin meyvesi olarak görünmektedir. Şüphesiz, bu yedi asırlık İslâm irfanının Konya'daki universal dehaları, sadece Hz. Mevlâna'dan ve Sadrettin-î Konevi'den ibaret değildir. Yunus Emre, Hacı Bektaşî Velî, Ahî Evren gibi daha birçok dehâ, Anadolu Selçuklu Medeniyetinin zikre değer mimarlarıdır; fakat, burada, devrin bütün üniversal dehalarını anlatmak mümkün olmayacaktır. Bunun için, sözü Hz. Mevlâna'ya getirerek, O'nun üniversalliği ve hümanizmi üzerinde birazcık durmak istiyorum;

Hız. Mevlâna'nın hümanist olduğunu, O'nun mesajlarının bütün insanlığa yöneldiğini, Mevlâna'nın milliyet, hudut, coğrafya tanımadığını ve hatta Mevlâna'nın dinler üstü bir şahsiyet olduğunu ileri sürenler, zaman zaman olmuştur. Mevlâna'nın üniversalliği ve hümanistliği doğrudur; ancak, Mevlâna'yı ve O'nun insan sevgisini dinler üstü, İslâm üstü olarak görmeye yeltenmek, Mevlâna'nın üniversalliğini İslâmî kayıtlardan uzaklaşmak olarak anlayanlar Mevlâna'yı yeterince anlamış değillerdir.

Bazıları Mevlâna'nın söylediği herhangi bir sözün niçin ve ne maksatla söylediğini, bu sözü nereye bağladığını dahi bilmeden kendilerine göre yorumlamaya yeltenmişler ve büyük hatalar yapmışlardır. Hız. Mevlâna, insana ve insan sevgisine çok önem vermiştir. Bütün İslâm mutasavvıfları Allah'ın en ulvî yarattığı olan insana saygılı olmayı bir ahlak ve edep düsturu olarak benimsemişlerdir. «Yaratılanı sev yaratandan ötürü» prensibiyle büyük İslâm mutasavvıfları mahlukata karşı sevgiyi abideleştirmişlerdir. Onun için, Hız. Mevlâna insanı yüceltmış ve hümanist bir çizgiyle insana saygılı olmayı göstermiştir. Çünkü, Kur'an - Kerim, insanı bizzat şöyle yüceltmektedir : «Lagad halaknel insane fi ahseni takvim» «Biz, insanı en güzel şekilde yarattık» Tîn suresi 4 üncü âyet. Yine Kur'an - Kerim'de «Kim haksız yere bir cana kıyarsa, bütün insanları öldürmüş gibi olur» El-Maide suresi 32 nci âyet.

Hız. Mevlâna'nın hümanizmini, Batı felsefesindeki, insanı her şeyin ölçüsü kabul eden, Allah'sız hümanist hareketlerle aynı kefeye koymak, Mevlâna'nın ruhunu sızlatmak demektir. Batı'daki hümanist hareketler, tabii din ve tabii hukuk nazariyeleriyle insanın üstünde bir otoriteyi kabul etmezler. İlahî otoriteyi hiç kabul etmezler. Hız. Mevlâna ise, Allah merkezi bir hümanizmanın savunucusudur. Hız. Mevlâna'yı dinler üstü ve İslâm üstü bir üniversallikte ve hümanizmde görmeye çalışan bazıları onun «Gel, yine gel, ne olursan ol yine gel» diye başlayan rubailerini delil göstermektedirler. Bu rubailerin Mevlâna'ya ait olup olmadığı tartışmasına girmeden onun İslâm ruhu ile ilişkisini ortaya koymaya çalışalım. Bana göre, buradaki çağrı İslâmın evrensel çağrısıdır. Ezelebet ve sonsuzluk çizgisindeki zamanlar ve çağlar üstü İslâmın, tüm insanlığa kıyamete dek yaptığı ve yapacağı bir çağrıdır. İşte, Hız. Mevlâna, bu zamanlar üstü davetin sadece bir gönül eridir. Mevlâna'nın çağırıldığı dergâh, Mevlâna Türbesi veya Tekkesi de değildir; bu dergâh, İslâm dergâhıdır; Mevlâna da İslâm dergâhının bir müridi, bir şehididir. Rubaide işlenen «Her ne olursan ol yine gel; kâfir, Mecusi, putperest olsan da yine gel» ifadelerinde «Gelin, İslâmın davetini dinleyin; İslâm hidayetinden nasibinizi alın; İslâmın açık ve berrak inanç esaslarıyla ateşe tapmaktan, putlara tapmaktan ve kâfirlikten kurtulun» diyor Hız. Mevlâna. «Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da, yine gel» ifadesiyle, doğrudan doğruya İslâm müminlerine

sesleniyor ve Kuran-ı Kerim'in «Gulya ibadiyellezine esrafu âlâ enfüsihim la taknetu min rahmetillah, innallahe Yağfiruz zunube cemian innehu hüvel gafurur Rahim» âyeti kerimesine telmihte bulunuyor. Bu âyette şöyle deniliyor : «Ey Resulüm, de ki; Ey günah işlemekte nefislerine karşı haddi aşmış kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü, Allah, bütün günahları mağfiret ediyor. Şüphesiz ki, o çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.»

Hız. Mevlâna'nın evrenselliği ve hümanistliği için ileri sürülen beyitlerden biri de şudur : «Bir ayağımla sağlamca şeriat üstünde durduğum halde, öteki ayağımla yetmişiki milleti dolaşıyorum». Hız. Mevlâna, bu beyitinde, ayağını islâm şeriatına sıkıca bastıktan sonra yetmişiki milleti dolaştığını söylemektedir. Burada da vurgulanan islâmın evrenselliğidir. Mevlâna, islâma sıkıca sarıldıktan sonra, bütün dünya insanlarıyla diyaloga girebileceğini belirtmektedir. Bu tavır ise, yine islâmın cihanşümül davetinin tabii bir sonucudur.

Netice olarak, diyebiliriz ki, Hız. Mevlâna'nın hümanizme ve üniversalliğe uzanan mesajları sadece islâmın genel yapısı içinde ele alınmalıdır. Kuran-ı Kerim'in kölesi olduğunu ifade eden Mevlâna'dan Kuran-ı Kerim'e aykırı bir sözün sâdır olması mümkün değildir. Zaten, böyle sözlerin kendisine isnad edilmesinden de incindiğini belirtmektedir. O halde, Mevlâna hümanizmi ve üniversalliği, islâm hümanizmi ve evrenselliğinin Mevlâna'daki yankısından başka bir şey değildir.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. AHMET MUMCU — Sayın meslektaşımız az; ama, öz konuştu gerçekten. Çok öğretici bir konuşma yaptı.

Bugünkü toplantımızı böylece kapatıyorum; yarın, Mevlâna'nın daha çok hukuksal kişiliği üzerinde duracağız.

III. OTURUM

27 Ekim 1994

İBRAHİM BİRLER — Türkiye Büyük Millet Meclisimizin Sayın Başkanvekilim, Sayın Valim, değerli milletvekillerim, Büyükşehir Belediye Başkanım, Sayın Rektörüm, değerli bilim adamları, konuklarımız ve sevgili öğrenci arkadaşlarımız; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun koordinatörlüğünde Konya Valiliği, Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Selçuk Üniversitesi işbirliğiyle, dün güzel Konya'mızda başlayan İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumunun ikinci günü ve üçüncü oturumunda huzurlarınızdayız. Hepinize tekrar hoşgeldiniz diyorum, hürmetle selamlıyorum efendim.

Dün, seramoniler bölümünden sonra birinci ve ikinci oturumları icra etmiştik. Bugün üçüncü oturumumuzda oturum başkanlığını yapacak olan değerli hocamızı ve bilim adamlarımızı tebliğleriyle birlikte takdim etmek istiyorum.

Üçüncü oturumumuzun başkanlığını Doktor Mehmet Önder yapacaktır. Değerli hocamız, şu anda İş Bankası Kültür ve Sanat Müşavirliğini üstlenmekte, eski müsteşarımız, büyük emeği geçmiş araştırmacı ve yazarımızdır.

Konuşmacılar :

Prof. Ahmet Mumcu; Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Danışmanı ve Kültür, Sanat Yayın Kurulunun danışmanıdır; sunacakları tebliğ : Hukuk açısından Mevlâna.

Davetimizi memnuniyetle kabul eden, ancak, çok özel bir sebep nedeniyle katılamayan Sayın Prof. Dr. Richard Potz aramızda bulunamayacaktır. Kendilerinin tebliğlerini Prof. Mumcu ana hatlarıyla özetleyerek sizlere takdim edecektir. Potz'un tebliği : «Mevlâna Celâleddin ve insan Haysiyeti ile İnsan Hakları» ana temasını işlemekte idi.

Bir diğer konuğumuz Doç. Dr. Silvia Tellenbach Uluslararası Max Planck Ceza Hukuku Enstitüsü Araştırmacısı ve Enstitü Yakın Doğu Ceza Hukuku Seksiyonu Başkanı. Kendilerinin sunacağı tebliğ : «Celâleddin Rumî ve İnsan Hakları - Beklenmeyen Bir Soruya Cevap Denemesi» olacaktır.

Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Adnan Karaismailoğlu «Mesnevide Hâk Kavramı» isimli tebliğiyle karşımıza gelecektir.

Oturumun Sayın Başkanını ve konuşmacıları kürsüye davet ediyorum; buyurun efendim.

OTURUM BAŞKANI

Dr. Mehmet ÖNDER

Araştırmacı - Yazar

Türkiye iş Bankası Kültür, Sanat Müşaviri

BAŞKAN — Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok değerli, sevgili hemşerimiz Sayın Dr. Vefa Tanır Beyefendi, sayın milletvekillerimiz, Sayın Valimiz, Belediye Başkanımız ve Sayın Rektörümüz; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Dn niversitemizde başlayan insan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumunun nc oturumunu açıyoruz.

Büyük Millet Meclisimizin Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun senelerden beri yurdumuzun birçok yerinde, illerinde düzenlediği bu bilimsel, bu fevkalade faydalı seminerler ve sempozyumlar genellikle demokrasi, egemenlik, insan hakları gibi değerler etrafında konularını yayarken, bu defa, çok özel bir Şekilde, Konya'mızda, hoşgörü, insan hakları ve Mevlâna'yı konu olarak ele almış ve dn bu konuda çok değerli bilim adamları tebliğlerini vermişlerdir. Başkanlık, ayrıca, dün akşam Konya'yı bir bayram Őenlięi içerisinde Konya'yı ŐenlendirmiŐlerdir. Kendilerine ben de bir Konyalı olarak Őukranlarımı arz etmek isterim.

Bugünkü sempozyumda mevzu yine insan hakları, Mevlâna ve hoşgörüdür; ama, çeşitli yönleriyle. Dünkü sempozyumda bulunan arkadaşlarımız, dinleyicilerimiz varsa Şunu müşahede etmişlerdir : Getirilen konular, gerçekten, bu mevzulara ışık tutacak yeni araŐtırmalardır.

Senelerden beri, Selçuk niversitemiz, millî ve milletlerarası platformda Mevlnamızı her seneki Őebi Aruz törenlerinden önce dile getirmekte, seminerler ve kongreler düzenlemektedir ve bunlar kitap halinde de yayınlanmaktadır. Bu kitaplar, kalıcı eserler olarak bu tür araŐtırmalara geniş ışık tutmakta ve büyük yankılar uyandırmaktadır, Türkiye'de ve dünyada.

Bu defaki sempozyumun bildirileri de Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı tarafından kitap haline de getirilecektir. Bu da çok önemli; yani, burada konuŐulan konular uçup gitmemekte, kalıcı olarak da tespit edilmektedir. Bu da fevkalade faydalı ve bu sempozyum için, özellikle de Konya'mız ve Mevlâna için büyük bir hizmettir.

Sözü fazla uzatmadan çok değerli bilim adamlarımızı tebliğleriyle sizlere arkadaşımız tanıttı. İlk olarak, memleketimizin yetiştirdiği, iftihar ettiği bilim adamlarından Prof. Dr. Ahmet Mumcu hukuk açısından Mevlâna'yı inceleyeceklerdir. Tabii, tebliğleri çok geniş, koca bir kitap halinde; ama, özetleyerek size 20 dakika içerisinde sunmaya gayret edeceklerdir. Prof. Dr. Ahmet Mumcu Beyefendi bugün Anadolulu Üniversitesinin Hukuk Fakültesi öğretim üyesi, aynı zamanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının Kültür Danışmanı, özellikle Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Danışmanı. Bu hizmetiyle de bizi ayrıca sevindiriyor; çünkü, bu tür konuları çok iyi bildiği için bu sempozyumların hazırlanmasında da büyük emeği oluyor.

Ahmet Bey'i yurt içinde ve yurt dışında birçok ilim müessesesi çok iyi tanırlar. Ben de kendilerini ilk defa Almanya'da yıllar önce, belki yirmibeş sene önce, Hamburg Üniversitesinde tanımıştım. Bu üniversitenin Türkoloji bölümünün dünya çapında büyük ilim adamı Prof. Dr. Schupler'in o zaman asistanıydı ve gencecik bir ilim adamıydı; hiç unutmam, bir gün «siz, alanınızda memleketin ışığı olacaksınız» demiştim; bugün o ışık koca bir güneş oldu. Sağ olsun huzurlarınızda, şimdi, müsaade ederseniz Ahmet Bey'i dinleyelim.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU
Anadolu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı
«Hukuk Açısından Mevlâna»
TBMM Başkanı Danışmanı

I. GİRİŞ

1. Konumuz Hakkında Açıklama :

Mevlânâ üzerinde şimdiye kadar sayısız denemek kadar çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda büyük Sufî çeşitli yönleriyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türk ve yabancı bilim adamları O'nun özellikle tasavvufu üzerinde durmuşlar; insan sevgisini, hoşgörüsünü dile getirmişlerdir. Bu araştırmalar son derece yararlı sonuçlar vermiş ve Mevlânâ'nın gerçek yönüyle aydınlanmasına hizmet etmiştir. Fakat bildiğimiz kadarı ile O'nu hukukçu gözüyle araştırma konusu yapan bir yazar henüz belirmemiştir. Bunun elbette sebepleri vardır. Herşeyden önce Mevlânâ bir hukukçu, veya o zamanın deyişi ile bir fıkıh bilgini değildi. Elbette çağının eğitim sisteminin gereği, fıkıhla ilgili sağlam bilgiler edinmiştir, ama o, bu bilgilerini bir hukukçu olarak kullanmamıştır. Kendisini derin bir tasavvufa veren Mevlânâ, fıkıhı çok iyi bildiğini belirten kamtlarını yazdığı onbinlerce dize içinde zikrettiği münferit bazı olaylar veya düşüncelerle göstermiştir. Ama bu zikrettiği hukuk bilgileri hiçbir zaman O'nu örneğin bir büyük mezhep kurucusu veya yorumcusu olarak nitelermeye yetmez. Zaten bu büyük dahinin böyle bir niyeti de yoktu.

Sempozyumumuzda Mevlânâ'nın hoşgörüsü, insan sevgisi üzerinde duruldu. Bütün bu anlatılanlardan pek çok sonuç çıkar. Bence bu sonuçların en önemlilerinden biri O'nun sistemli bir düşünce sistemi içinde bulunmasa bile çok derin bir hukuk duygusuna sahip olduğudur. O'nun pek çok düşüncelerini ve duygularını hukuk açısından değerlendirmek, bu nedenle, mümkündür.

Beni böyle bir konu üzerinde eğilmeye yönelten iki sebep vardır: Mevlânâ, evet, bir hukukçu değildi. Ama ilk ve Ortaçağda, Roma'yı bir yana bırakırsanız, doğrudan doğruya hukukçu olarak yetişen hiçkimse yoktur. Bildiğiniz gibi, ilk ve Ortaçağın bilim anlayışı bütünseldir. Bütün

tün bilgiler bir bütün içinde görülür. Böylece bir bilim adamı her telden çalar: Eflâtun'u veya Aristoteles'i düşününüz. Her ikisi de çok çeşitli alanlarda buluş sayılacak yenilikler yapmışlardır. Örneğin Aristoteles, fizik olaylarından toplum olaylarına kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde çalışmıştır. O'nun fizik üzerindeki görüşleri elbette yanlıştır ama toplumu gözleme ve değerlendirme biçimi pek çok hususta geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yeniçağ'ın başlarına kadar bilimlerin basit bir bütün içinde görülüp sistemleştirilmemesi bu özelliğin baş sebebidir. Şimdi bir sufi olmasına rağmen akıl ve sağduyuya önem veren(1) Mevlânâ'yı sadece mistik yönü ile değerlendiremeyiz. O'nun hukuk konularındaki görüşlerini de bulup sistemleştirmek gerektir. Konuya eğilmemizin ikinci nedeni, Mevlânâ'nın bugünkü insan hakları doktrinlerinin en modern ve gelişmiş olanlarına bile ışık tutacak bir düşünce yapısına sahip olmasıdır. Bundan dolayı bildirimizde bu yüce kişinin hukuk yönüyle kısa bir değerlendirme denemesini yapacağız. Bu değerlendirmeye esas olmak üzere bazı ön bilgilere ihtiyacımız vardır. Mevlânâ'yı yaşadığı dönemin ve o dönemin geçtiği ortamın koşulları doğurmuştur. Bu bakımdan Anadolu Selçuklu Devletinin XIII. nevi yüzyıldaki durumunu kısaca gözden geçirmek gerekmektedir. Ancak daha önce bu devletin tarihsel özelliği üzerinde durmalıdır.

2. Anadolu Selçuklu Devleti Tarihinin önemi :

Tarihçiler ve sosyologlar Anadolu Selçuklu Devletinin yapısı ve önemi üzerinde fazla durmamışlardır. Osmanlı Devletinin tarihine gösterilen ilgi, Anadolu Selçuklularından eşirgenmiştir. Halbuki, Köprülü'nün çok haklı olarak belirttiği gibi, Osmanlı Devleti bütün kuruluş ve gelişme özellikleriyle Anadolu Selçuklularının devamıdır. (2) Ayrıca Selçuklular Anadolu'yu gerçek anlamıyla bir Türk vatanı durumuna getirmemişlerdir. Anadolumuz, Selçuklular zamanında hele Orta ve Doğu bölgeleri bakımından, tarihte en bayındır, mutlu ve refahlı dönemini yaşamıştır. Anadolu'nun akıllara durgunluk veren bir süre içinde Türkleşmesi Dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir. Selçukluların kurdukları örnek Anadolu uygarlığı o zamanın Avrupasında pek iyi değerlendirilmişti. Selçukluların hele dinsel hoşgörülerini, islâma getirdikleri yeni uygulama biçimleri her bakımdan önemlidir. Ama nedense bu, büyük, uygarlık tarihçilerin fazla ilgisini çekmiyor. Son zamanlarda Leon CAHEN Spiro VRYRONIS (Rum asıllı), V. GORDLEVSKI, Heribert HORST gibi bilim adamları Anadolu Selçuklularının tarihine eğilmişlerdir. Yurdu-

(1) Örneğin: «Danışmak insana anlayış ve akıl verir; akıllar da akıllara yardım eder...» Mesnevi 1, Ankara 1952 (A. Gölpınarlı çevirisi) s. 102.

(2) Bk. Fuad KÖPRÜLÜ, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara 1959, s. 110.

muzda Fuad KÖPRÜLÜ, Mükrimin Halil YINANÇ, İbrahim KAFES- OĞLU, Osman TURAN, Ali SEVİM, M. Altay KÖYMEN başta olmak üzere bazı değerli bilim adamlarımızın Anadolu Selçukluları tarihine eğildikleri gözlenmektedir. Özellikle Köprülü'nün açtığı metodik çığır tarih bilimine ışık tutmuş ve Anadolu Selçukluları üzerinde ayrı ve özel bir biçimde durulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Anadolu Selçukluları devlet yönetimi ve gelenekleri bakımından Büyük Selçuklu İmparatorluğunun bir devamı olmakla birlikte, ülke üzerinde yaşayan ve diğer Selçuklu bölgelerinden çok daha farklı olan etnik ve kültürel dokuya sahip bir toplum, bu devleti içinden çıktığı imparatorluktan bazı durumlarda kalın çizgilerle ayırmaktadır. İşte Köprülü bu buluşu ile bir çığır açmış ve onu izleyen bilim adamlarımız bu yolda gitmişlerse de, Anadolu Selçuklu araştırmaları son zamanlarda - birkaç önemli yayın dışında - bıçakla kesilmiş gibi durmuştur. Bunun genel ve özel sebepleri vardır. Genel sebepler, yurdumuzda sosyal bilimlere ve hele tarihe karşı entelektüel ilginin kaybolmasıdır. Gerçi üniversitelerimizin tarih bölümlerinde binlerce öğrenci bulunuyor. Ancak öğrencilerimizin küçük bir azınlığı dışında kalanlar, «Tarih»i bir ölümlük olarak benimsemiş değillerdir. Bin dokuz yüz yetmişli yıllardan beri üniversite öğretim üyeliği mesleğine giderek azalan ilgi de bu genel çöküşün baş etkenlerindedir. Bu yozlaşma içinde Anadolu Selçuklu tarihi de nasibini almaktadır. Özel sebeplere gelince: Sayıları hızla artan tarih bölümlerimizde nasılsa akademik hayatı tercih ederek kalan gençlerimiz daha çok Osmanlı tarihine yöneliyorlar. Eğilim yakın zamanlara yaklaştıkça iyice artıyor. Bunun da nedeni, Selçuklu kaynaklarının hem az hem de hemen hepsinin Arapça ve Farsça olmasıdır. Kaldı ki hele, Anadolu Selçukluları üzerinde geniş kapsamlı ve sistemli bir belge - kaynak araştırması yapılmamıştır. Sözün kısası, bu dönem üzerinde çalışma çok zor ve zahmetlidir (3). Böylece Anadolu Selçuklu tarihi üzerinde verimsiz bir bilim üretimi vardır. Bu ihmal giderilmezse tarihimizin pek çok sorununun çözümü karanlıklar içinde kalacaktır. Halbuki Anadolu Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihinden de daha öz bir Türklük içeriğine sahiptir.

3. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu Selçuklu Devletinin Durumu :

Ünlü bir tarihçimiz şöyle diyor : (4) «.. Selçukî Türkiyesinin kuruluşundan XIII. Asrın başlarına kadar olan hayatı, gerek siyasî durumu

---

(3) Aynı aksaklık Orta Asya Türk Tarihi için de söz konusu. Bu tarihi, İslâm - Türk tarihi kadar iyi bilmek zorundayız. Ama bu araştırma konusuna eğilmek için çok iyi Rusça ve Çince bilmek «olmazsa olmaz» denilebilecek bir koşuldur.

(4) Mustafa AKDAĞ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, C. 1, Ankara 1959 s. 48

ve gerek iktisadî faaliyetleri bakımından, tam bir muvaffakiyet sayılır. Hele zamanın kısılgına rağmen, büyük çoğunluğu göçebe olarak Anadolu'ya giren Türklerin şehirlere, kasabalara ve köylere yerleşerek ileri bir cemiyetin o kadar çeşitli ve girift olan bütün müesseselerini yaratmakta ve onları idare etmekte gösterdikleri ustalık akıllara hayret vermektedir.» Evet, bu çok doğru bir yargıdır. Selçuklu Devleti'nin toplumuyla birlikte gösterdiği bu üstün düzey XIII. Yüzyıl başlarında da bir müddet sürmüştür. Gerçekten açıklanmaya muhtaç bu olağanüstü gelişme belirtildiği gibi dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir. Bu gelişmenin kökeninde saf, bozulmamış bir ulusun, yerleşmiş ve eski bir kültüre sahip bir toplumla kaynaşması yatmaktadır. Bu kaynaşmada Türklerin hoşgörüsü en büyük rolü oynamaktadır. Bir bölümü yeni Müslüman olduğu için Orta Asya'daki gelenek ve göreneklerinden henüz tam anlamıyla vazgeçemeyen, bir bölümü de daha islâmiyete girmediği için eski değer yargılarıyla yaşayan Türkler, çarpıcı bir dinsel hoşgörüyü sahiptirler. Büyük tarihçi Osman TURAN, Anadolu Selçuklularının XIII. Yüzyılın ikinci yarısındaki hükümdarlarından olan IV Kılıç Arslan'ı (- 1266) şöyle anlatıyor : (5) «.. Kılıç Arslan güzel, yakışıklı, neşeli ve vücutça kuvvetli olup ata binmeye, mızrak kullanmaya, eğlenceye meraklı ve cesur bir insan idi. Ulema ve din adamları ile ve bu arada Mevlânâ Celâl al-Dîn Rumî ile yakın münasebetleri var idi. Islâmiyeti medrese mensuplarından farklı ve eski Türk şamanî unsurları ile karışık bir şekilde anlayan Türkmen şeyhleri ile de alakası var idi.» Aynı yazar 1192 tarihinde ölen ve Selçuklu Devleti'nin en büyük hükümdarlarından olan II. Kılıç Arslan için de şöyle diyor : (6) «.. kayıtlar onun din ve dünya münasebetlerinde de çok hür ve geniş bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir... Bu dinî anlayışı, müsamahası ve felsefî temayülleri dolayısı ile... Musul ve Suriye'nin çok dindar ve mutaassıp hükümdarı Nûr al-Dîn Mahmut bu büyük Selçuklu Sultanını hakikî bir Müslüman değil zındık sayıyor ve sulh akdi için bu Müslüman gazisini tecdid-i imâna davet ediyordu..». İşte XII ve XIII. yüzyılların sonunda yaşayan iki Selçuklu sultanının dünya görüşleri. Şimdi XIII. Yüzyıl üzerinde biraz daha duralım : Bu yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren I. Alâeddin Keykubat, Anadolu Selçuklu sultanlarının belki en büyüğü sayılır. Onun zamanı Anadolu'nun en mutlu ve refahlı dönemidir (7). İşte bu ünlü Sultan da Osman Turan tarafından şöyle anlatılıyor (8) : «.. islâm ananesine uy-

(5) Osman TURAN, «Kılıç Arslan IV. Maddesi, İslâm Ansiklopedisi C. VI, s. 706.

(6) Aynı Yazar, Aynı Ansiklopedi, s. 700.

(7) Aynı Yazar, Aynı Ansiklopedi, s. 700.

(8) Aynı yer.

gun olmamakla beraber o devir Türkiyesinde göze çarpan dinî müsama-
hanın bir neticesi olarak, Konya surları üzerine ve giriş kapılarına koy-
durduğu heykel ve kabartmalar ile inşa ettiği Konya ve Kubatabat sa-
rayları duvarlarına tersim ettirdiği zarif ve Orta Asya tesirini gösteren
kadın ve erkek resimleri Keykubat'ın sanata karşı alâkasına dair güzel
örneklerdir..»

Anadolu Selçuklu Devleti bu eşsiz hoşgörü içinde serpilmiş, büyü-
müş, ekonomisi de buna bağlı olarak gelişmiştir. Ama XIII. Yüzyılın or-
talarına doğru başgösteren Moğol tehdidi, bunalmı dolayısı ile hanedan
üyeleri arasındaki rekabet, büyük siyasal kargaşalar doğurdu. Hele Mo-
ğolların XIII. Yüzyıl ortalarından sonra Anadolu Selçuklu Devleti'ni ha-
raca bağlamaları, zaman zaman Anadolu'ya akan Moğol ordularının ülke-
de yaptığı anlatılması güç tahribat, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ömrünü
tüketti. Merkezî otorite iyice kayboldu. Moğollarla anlaşan veya iyi geçi-
nen bazı beyler çevrelerinde egemenlik kurdular. Halk şaşkın bir durumda
idi. İşte bu kargaşa döneminde çeşit çeşit dinsel akımlar belirmiş ve halk
bunlardan birine sarılmakla kurtuluşu bulabileceğini sanmıştır. Bu akım-
lar arasında Anadolu Türklüğünü birleştirme, siyasal gücü tekrar ka-
zanma için islâmiyeti yeniden yorumlayan kişiler de belirmiştir. Bunlar
arasında özellikle Hacı Bektaş Veli (1210 - 1271) zikredilmelidir. Sünnî
islâm ideolojisi ile bağdaşıp bağdaşmadığı tartışmalı olan Bektaşiliğin
Anadolu Türk toplumu üzerinde büyük etkiler kazandığı unutulmamalı-
dır. Batmî bir görüş sayılabilen Bektaşiliğin yanında en güçlü olan baş-
ka bir akım ise Mevlânâ'nın kurucusu olduğu Mevlevîlik hareketidir.

II. MEVLÂNÂ VE HUKUK

1207 yılında Belh'de doğan Mevlânâ'nın ailesi ile birlikte 1229'da
Konya'ya geldiği bilinmektedir. O tarihlerde, yukarıda kısaca açıklama-
ya çalıştığımız gibi, Anadolu Selçuklu toplumu en parlak dönemini yaşa-
maktadır. Bu toplumdaki eşsiz hoşgörüyü belirtmiştik. Şimdi zaten do-
ğuştan büyük bir yetenek olan Mevlânâ'nın bu ortamdan etkilenmemesi
beklenemez. Ancak Mevlânâ en olgun çağına yaklaşırken Selçuklu Dev-
leti'nde işler bozulmaya başlamıştır. Köprülü'nün de belirttiği gibi (9)
bu dönem heteredoks pek çok tarikatın Anadolu'ya akın ettiği veya ora-
da doğduğu bir zamandır. Bektaşilik bir yana Kalenderiye ve Haydariye
gibi sonradan Osmanlı Devleti'nde kesinlikle yasak edilecek tarikatlar
ülkenin her yerinde boy göstermeye başladılar. İşte bir yandan Sünnî is-
lâm düşüncesine bağlı olan, bir yandan da toplumun bu durumunu göz-
leyen Mevlânâ, kendi felsefesini geliştirmeye başladı. Sünnî islâm düşün-

(9) Köprülü, a.g.e. s. 98 vd.

cesi içinde kalmakla birlikte son derece liberal görüşleriyle özellikle aydınlar ve gayrimüslimler arasında büyük bir ilgi odağı oldu. Söyleşileri, yazdıkları ile herkese ışık tutma gayreti içinde idi. Bize göre modern hukuktaki eşitlik kavramı Mevlânâ'da çok belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Bilindiği gibi İslâmiyette esas, bütün Müslümanların kesin eşitliğidir. Soy, ırk, dil gibi özellikler bu eşitliği bozamaz. Ama, bu genel eşitlik düşüncesi içinde kadınların, kölelerin ve gayrimüslimlerin durumu oldukça farklıdır. Hukuk açısından kadın - erkek Müslümanlar eşit sayılmazlar; kölelik ise insanlığın en eski kurumlarından biridir. İslâm Hukukunda kölelik sebepleri sınırlandırılmış, kölenin «mal» değil «insan» sayılması esas kabul edilmiş, kölelere iyi davranılması buyrulmuş ve azâd işlemleri övülmüştür. Ancak bu büyük reforma rağmen kölelik kurumu İslâm Hukukunda da zorunluluklar nedeniyle yaşamıştır. Ehl-i Kitap olan gayrimüslimlerin ise İslâm Devletinin egemenliğini kayıtsız - şartsız kabul ettikleri takdirde özel hukuk alanında tam özgür oldukları bilinmektedir. Ancak bu vatandaşların devlet hizmetine girme gibi pek çok kamusal hakları yoktur. Ayrıca ehl-i kitap olmayanlar İslâmı seçmek zorundadırlar.

İşte bazı batınî görüş sahiplerinin İslâmiyet içine sızma girişimlerini bu üç temel eşitsizlik ile belki açıklamak mümkündür. Bu nedenle Mevlânâ, Sünnî İslâm düşüncesini liberalleştirmek yoluna girmekle, sözü geçen tehlikeden toplumu kurtarmak istemektedir. Zira batınî tarikatlar arasında bir görüş birliği yoktur. Batınî görüşler Selçuklu toplumunu parçalar. Bu açıdan bakılırsa Mevlânâ'nın Selçuklu hukukunu birleştirme, yeni bazı esaslara bağlama eğiliminde olduğu tahmin edilebilir. Elbette bir sufî olarak o bu düşüncelerini hiçbir zaman eyleme dönüştürme çabası içinde değildi. Ama insanların kesin eşitliğini buyuran, insan sevgisi ile Tanrı sevgisini bir tutan Mevlânâ'nın dizelerinde böyle bir özlemi görmemek mümkün değildir. Bazı olayları zikretmeye izin veriniz: Sahip İsfahânî'nin hanında çok güzel ama hafif meşrep bir kadın ile arkadaşları vardır. Mevlânâ bir gün önünden geçerken, kadın O'nu görüp secde ediyor. Mevlânâ da herkesin hoşlandığı ama yine de çevrenin hor görüp kınadığı bu kadına karşı secdeye kapanıyor. Ona en büyük sufî kadının adıyla sesleniyor : «Râbia, Râbia, Râbia!» Kadının arkadaşları da bu hali görüp secde ediyorlar. Mevlânâ da onlara secde ediyor ve diyor ki «ne yiğitlersiniz sizler, ne yiğitlersiniz. Siz olmasanız bu nefisleri kim altederdi? Nasıl belli olurdu namussuzların namusu?» (10). Peygamber'in ağzı ile genel kadınlar için şöyle der : «Pey-

(10) Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul 1952», s. 192 - 193.

gamber dedi ki kadınlar, akıllı kişilere, ehl-i dil olanlara fazlasıyla galip olurlar. Fakat cahiller kadınlara galebe ederler. Çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar». Daha sonra kendisi devam eder: «Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil» (11). Şimdi kadınlar hakkında böyle düşünen bir kişinin onların erkeklerle eşit olmadığını ileri sürmesi mümkün müdür?... Mevlânâ, herkesin tiksindiği hastalara dahi şefkat ve sevgi gösterir; örneğin cüzzamlılarla aynı havuza girip yıkanır. Bunun üzerine şair Bedrettin Yahya dayanamayıp şu dizeleri söylüyor: «Halka, Tanrıdan rahmet âyeti olarak geldin - zaten hangi güzellik âyeti var ki şenin şânında değil». O, hayvanlara bile aynı koruyuculuğu ve esirgeyiciliği gösterirdi (12). Böyle bir davranışlar dizisi sergileyen kişinin köleliğe hoş gözle bakması, mümkün müdür? Mevlânâ'nın gayrimüslimlere karşı gösterdiği anlayış ve şefkat ise zaten bilinmektedir. O'na göre «bütün peygamberler doğrudur. Tanrı peygamberlerini birbirinden ayırt etmeyiz» (13). O'nun bütün dinlere açık olan kardeşliği öylesine somut idi ki cenazesi kaldırılırken aşağıdaki tablo görülmüştü: «Halk o kadar kalabalıktı, herkes tabutu taşımak için o derece hücum ediyordu ki memurlar, kılıçlarla, sopalarla halkı menetmek zorunda kalıyorlardı. Şehirli, köylü, başı açık, yalınayak tabutu kucaklayabilmek için can atıyorlar, herkes tabutun önünde ardında ağlaya ağlaya dönüp duruyordu. Ana cadde adam almıyor, halk bir kerecik olsa tabuta dokunabilmek için ara yollardan sel gibi akıyordu. Bilginler, sufiler, ahiler, fütüvvet erleri, rintler, hükümet ricali ve Hıristiyanlar, Hıristiyan papazları, Yahudiler ve hahamlar bütün insanlar, Mevlânâ'yı baş üstünde taşıyorlardı. Papazlar dinî âyinlerini yapıyorlar, hahamlar Tevrat okuyorlardı. Bir aralık hamervahlardan biri Hıristiyanlarla Yahudileri bu törene karışmaktan menetmek istedi. Feryat ettiler: O, bizim Mesihimizdi, o bizim İsa'mızdı. Mûsa'nın, İsa'nın sırrını biz onda gördük, onda bulduk. Güneşti o, güneş bir yeri değil bütün dünyayı aydınlatır... Bir papaz gözyaşlarını yeniyle sildi ve hıçkırıklarla bağırdı: Mevlânâ ekmeğe benzer. Ekmekten kaçan aç var mıdır ki?» (14). Bu tablo 1273 yılındaki Konya'nın ve Selçuklu toplumunun üstün yapısını yansıtmaktadır; ayrıca Mevlânâ'nın her kesim insanda uyandırdığı saygı ve sevgiyi göstermektedir.

(11) Mesnevî 1, (a.g.e), s. 242.

(12) Gölpınarlı, a.g.e. s. 193.

(13) Mesnevî 1, (a.g.e.), s. 65.

(14) Gölpınarlı, Mevlânâ... (a.g.e), s. 127 - 128.

Bütün bu görüşlerin özeti, bugün insan hakları bildirilerinde ve demotratik anayasalarda esas olan kesin eşitlik ilkesini Mevlânâ'nın ne kadar somut bir biçimde benimsediğini gösteriyor.

Bir hukukçu olmamakla birlikte, modern hukukun teknik bazı ilkelere üzerinde de Mevlânâ'nın ileri görüşleri olduğu biliniyor. Ceza hukuku açısından şu olayı zikretmek yararlıdır: «Dostlarından birinin evine sığınan bir katilin affını bir mektupla Muineddin Pervane'den rica eden Mevlânâ, Muineddin'in, bu başka bir şeye benzemez; kan işi diye cevap yazmasına karşılık gönderdiği diğer bir mektupta katil diyor, nihayet Azrail'in oğludur. Kan dökmez, adam öldürmez de ne yapar? Adı üstünde, katil bu. Muineddin öldürülenin mirasçılarını diyete razı ediyor ve katil kurtuluyor. Mevlânâ'nın, kendisinde mutlaka bir iyilik istidadı gördüğü bu mücrimin affı, cemiyetten ayrılan bir uzvun tekrar cemiyete iadesi..» (15). Bu düşünce, günümüz ceza hukukunun suçluyu topluma yeniden kazandırmak görüşüne ne kadar uygundur! Mevlânâ ayrıca adalet duygusunun gerçekleşmesi yolunda sayısız denecek dizeler yazmıştır. Bundan başka kadıların nitelikleri üzerinde durmuş ve Mesnevî'nin bir yerinde şöyle demiştir: «Kadı kalben rüşvet almaya karar verirse, zalimi, ağlayıp inleyen mazlumdan nasıl ayırdedebilir?» (16). Gene Mesnevî'nin pek çok yerinde devlet yönetiminin esasları, hükümdarların nitelikleri hakkında - Nizamülmülk'ün Siyasetnamesini andıracak biçimde - ilginç öğütler bulunur.

III. MEVLANA'NIN ÇAĞININ HUKUK DÜZENİNE ETKİSİ VAR MIDIR?

Mevlânâ'nın bir hukuk bilgini olmadığını bildirimizin başında söylemiştik. Ama hukuk üzerinde önemli düşünceler ileri sürdüğünü de gördük. Acaba O'nun bu düşünceleri o dönemin hukukuna ve ileride Osmanlı hukukuna etkili olmuş mudur? Bu soruya bilimsel bir cevap vermek şu anda mümkün değildir. Belki çok geniş bir bakış açısından kısaca şunları söylemek mümkündür: İslâm Hukuku çerçevesi içine girdikten sonra Türkler çok iyi, dindar Müslümanlar olarak bu hukuku uygulamaya koyulmuşlar, ama bazı noktalarda yenilikler yapmayı da ihmal etmemişlerdir. İslâmiyetin açıkça düzenlemediği egemenlik kavramı, devlet yönetimi gibi hususlarda Türklerin Orta Asya anlayışlarını sürdürmeleri

---

(15) Aynı Eser, s. 192.

(16) Mesnevî 1, (a.g.e), s. 33.

açıklanabilir ise de, çok kesin bazı hukuk kurallarını uygulamamalarının dayanaklarını bugüne kadar anlamak kabil olmamıştır. Osmanlıların Fatih ve Kanunî Süleyman zamanında çıkardıkları Ceza Kanunnâmelerinde İslâm Hukukundan açıkça sapan hükümler olduğu bilinmektedir. (17) Özellikle bedensel cezaları Osmanlılar hemen hemen hiç uygulamamışlardır (18). Bu davranışların kökenini Üçok, Selçuklulara kadar uzatmakta ve buna kesin gözüyle bakmaktadır. Öyle ki, kanıt olarak verdiği Alâüddeve Bey Kanunnâmesi Selçukluların ilk dönemlerinde kalâme alınmıştır (19). Bundan dolayı Selçuklu hukuk uygulamasına Mevlânâ gibi önemli kişilerin doğrudan bir katkıda bulduklarını ileri sürmek mümkün değildir. Öte yandan Türk'ün dinsel hoşgörüsü de Mevlânâ'dan çok önceleri doğmuştur. Mevlânâ döneminde, örneğin I. Alâeddin Keykubat'ın Türkiye kentlerine Hıristiyan ve Musevi yabancıları çağırarak onlara ticaret kolonileri kurdurmaları ve kendilerini sadece hırsızlık ve katil olaylarında devlet mahkemelerine bağlı tutması, diğer konularda onlara tam bir yargı serbestliği vermesi de (20) Mevlânâ'nın etkisine bağlanamaz. Zira o dönemde Mevlânâ henüz çok gençtir. Buna karşılık büyük düşünür ve sufi, Sünnî İslâm anlayışını yumuşatmak için çabalar harcamış, belki hoşgörünün bir süre Osmanlı döneminde de kendini göstermesine dolaylı olarak katkıde bulunmuştur.

---

(17) Bu konuda geniş bilgi için bk. Coşkun ÜÇOK, Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. Ank. Üniv. Hukuk Fak. Derg. C. IV (1948), Sayı : 1 - 4, S. 48 - 73.

(18) Değerli tarihçi Sayın Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ, Osmanlı Arşivinde el - ayak kesmeye ilişkin cezaların hemen hiç uygulanmadığını destekleyen pek çok belge bulunduğunu bildirmiştir. İfadesine göre, İmparatorluğun sadece sırf Araplarla meskûn uzak yerlerinde kadılar bu cezaları vermişlerdir.

(19) Üçok, a.g.e. s 68

(20) Bk. Turan, İslâm Ansiklopedisi, VI, s 659

IV. SONUÇ

Hukuku özellikle kökeni açısından inceleyen ve ülküsel kuralları saptamayı amaçlayan bazı düşünürler, çeşitli hukuk okullarının belirmesine yol açmışlardır. Bu okullar arasında en yaygın olanı doğal (tabîî) hukuk okuludur. Doğal hukukçular, hukukun özünü araştırırken ya insan doğasına veya insan aklına dayanmışlar, veya tanrısal buyrukları kendilerine esas almışlardır. Hukukun kökenini ve nasıl olması gerektiğini akla dayandırarak açıklamaya çalışan doğal hukukçular, ilkçağ'da göze çarptıktan sonra, İslâm Rönesansında skolastik yöntemlerle de olsa bir süre belirmişlerdir : Farabî ve İbnirrüşd gibi filozofları bu çeşit İslâm doğal hukukçularına örnek olarak gösterebiliriz. Günümüzde ise doğal hukuk, akla dayandırılmakla birlikte, bütün insanların özde bir ve eşit olduğu düşüncesinden de kaynaklanmaktadır. İlkçağ'ın bazı sofistlerinde gözlenen «her şeyin ölçüsü insandır» ilkesi günümüzde tekrar ama daha akılcı ve gerçekçi bir biçimde varlığını hissettirmeye başlamıştır. İnsanın belli bir aşamasını oluşturan bu evreye birdenbire geçilmemiş, pek çok düşünür, sanatçı, siyasetçi bu evreyi yüzlerce yıl hazırlamışlardır. İşte, Batı Ortaçağ'ında henüz hiçbir aydınlanma belirtisi yok iken, XIII. Yüzyılda, Selçuklu Başkenti Konya'da yaşayan bir kişi, Tanrı sevgisi ile insan sevgisini özdeşleştirmiş, böylece İslâmiyetin kurallarını günümüzün hümanizmine uygun bir biçime sokma denemesini yapmıştır. Mevlânâ'nın daha sonra oğlu tarafından geliştirilen ve bir tarikata temel olan düşünceleri «Mevlevîlik» dediğimiz akımı doğurdu. Mevlevîler, hiç kuşkusuz, modern, insancıl ve akılcı hukuk düşüncesinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Bu bakımdan Türk ve dünya tarihinde Mevlânâ Celâledin Rumî çok önemli bir yere sahiptir.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BAŞKAN — Çok teşekkür ederiz Sayın Profesör Mumcu.

Tabîî, geniş tecrübeniz ve bir çok kolegyumlarda, seminerlerde bulunuşunuz, zamanında tebliğinizi bitirmenize bir âmil oldu.

Prof. Dr. AHMET MUMCU — Biraz zorlandım ama efendim.

BAŞKAN — 20 saniye fazla konuştunuz.

Efendim, gönül isterdi ki, bu gerçekten muhteşem sempozyumda yurt dışından bazı bilim adamları özellikle mesela Profesör Annemaria von Schimmel, Profesör Bürgel gelebilse idi. Yüksek Kurum bunları da dü-

şüdü ve bu davetleri yaptı; fakat, Profesör Annemaria von Schimmel, kendisiyle bir ay önce Bonn'da birlikte çalıştım, bir beraber kitap çıkarıyoruz Mevlâna hakkında Almanca, onun son tahsillerini yaptık, bu saatlerde Pakistan'a davetliydi ve özürünü beyan ederek kuruma gelemeyeceğini ifade etti, bir başka zamana. Profesör Bürgel İsviçre'de. O da zannediyorum Ahmet Bey size mazeretini bildirdi.

Prof. Dr. AHMET MUMCU — Evet, evet, baştan geleceğim dedi, sonra bir mazeret bildirdi.

BAŞKAN — Evet, bu arada bir küçük hususu da belirtmek isterim; bu saydığımız isimler dünyada Hazreti Mevlâna'yı en iyi tanıyan, araştıran, büyük bilim adamları. Özellikle Profesör Annemaria von Schimmel'i hepimiz tanırız yahut bu mevzuyla ilgisi olan arkadaşlarımız yakından tanırız. Konyamızı da çok sever, bir zamanlar İlahiyat Fakültesinde de öğretim üyeliğinde bulundu, kendisi sonra Amerika'ya gitti. Harvard Üniversitesinde Mevlâna Kürsüsünü kurdu, 24 büyük kitabı Hazreti Mevlâna ile ilgili İngilizce, Almanca, Fransızca. 12 dili rahatlıkla bilen ve Türkçeyi de anadili gibi konuşan bir ilim adamı.

Bir ay evvel Bonn'da kendisiyle çalışmalarımız sırasında bana şunu söyledi dedi ki; «ölmek üzereyim, - rahatsızlıkları var 82 yaşında - vasiyetimle beni Lahor'da Pakistan Büyük Millî Şairi İkbâl'in Türbesine defnedecek öldüğüm zaman Pakistan Hükümeti. Bunu hem de vasiyetnameme geçirtti. Resmen oldu bu; fakat, Hazreti Mevlâna'yla ilgili kitaplarımı vasiyetnamemde Konya'ya bağışlıyorum.» Tabii, bu muazzam bir kütüphane, samimi söylüyorum milyarlarca lira para ödesek, biz bu kitapları sağlayamayız, içindeyim çünkü. Şimdi, onu resmileştiriyoruz. Hocamızın vefatını Allah gecinden versin deriz, bu kitaplar Konya'nın olacak ve büyük bir kazanç olacak.

Prof. Eva MEYEROVİTCH Mevlâna'nın bütün eserlerini Fransızca'ya çevirdi. En son Mesnevî 6 cilt olarak, Fransızca olarak Paris'te basıldı. Kendisi bildiğiniz gibi zaten bu bilim adamları İslâma âşına ve çoğu da Müslüman - gizli Müslüman, açık Müslüman. Eva Hanım da resmen Müslüman oldu ve Havva Hanım adını aldı ve Paris'te. Şu anlarda çok yaşlandı. Onun vasiyeti, Konya'da Üçler Mezarlığına defninin yapılmasıdır, bu konuda çalışmalar da yapılmıştır, Belediye Başkanından da rica edeceğiz, yakında bir yazı ile şimdiden de mezar yerinin hazırlanması, o da bütün kitabını Konya'ya vasiyet ediyor.

Profesör Bürgel İsviçre'de, yaşlandı, Allah gecinden versin. Bu arada, Hazreti Mevlâna'yla da ilgilenen bir büyük ilim adamı, bu kurumumuzun daveti üzerine buraya gelecekti bu da. Viyana Üniversitesi Hukuk Fa-

kültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Richard Potz. Bu programda var, «Mevlâna Celâleddin ve İnsan Haysiyeti ve İnsan Hakları» fakat son anda, galiba, bir önemli mazeret hâsıl olmuş, gelemiyor. Tebliğini buraya göndermiş; ama, biz burada tebliğinin özetini Ahmet Beyden rica ediyoruz; bize en azından bir özet verirlerse çok memnun oluruz.

Buyurunuz efendim.

Prof. Dr. AHMET MUMCU — Çok teşekkür ederim.

Efendim, değerli meslektaşımız büyük bir hevesle Mevlâna üzerinde çalışmaya başladı, ancak, bu özel mazereti dolayısıyla sempozyumumuzun başlamasına iki gün kala, gelemeyeceğini maalesef bir hafta Viyana'dan ayrılmasının mümkün olmadığını belirtti, sempozyumumuz iki gün ama, yurt dışından geleceklerin bir hafta kadar bir zaman kaybını göze alması lazım ve metni hazırladığımı, vakti olduğu takdirde en kısa zamanda dipnotlarıyla birlikte göndereceğini belirtti; ancak, metnin muhtevası üzerinde de bana bir not yolladı, onu size bir iki dakika içinde, sabrınızı fazla tüketmeden anlatacağım.

Aslında, değerli meslektaşımızın tebliği dün Sayın Mehmet Aydın'ın belirttiği, kısaca bildirisinde değindiği Batı ortaçağ Hıristiyan mistisizmiyle İslâm mistisizmini karşılaştıran bir temele dayanıyor. Daha sonra büyük dinlerin insan hakları konusundaki ilkelerini gözden geçiriyor. Ardından Mevlâna'yı incelemeye başlıyor. O'nun sadece kendi dini içinde kalmayan, Hıristiyan sufiler gibi, sadece kendi dinleri içindeki bir eşitliği ya da Tanrı'yı özdeşme düşüncesini taşımayan, bilâkis bütün insanlığa seslenip, bütün insanları kendisine çağıran bir nitelikte olduğunu o yüzden Mevlâna'nın gerçekten sufilik ya da tasavvuf alanında dünyada bir numaralı, duygulu, büyük bir şair ve aynı zamanda büyük bir müftekfir olduğunu ve düşüncelerinin bugüne kadar yansıdığını ve insanlığın büyük kültür malzemesi, büyük kültür yığını içinde Mevlâna'nın da çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtiyor. Tebliği dipnotlarıyla birlikte gelir gelmez Türkiye Büyük Millet Meclisimizin bu sempozyum için bastıracağı kitabın içine konulacaktır.

BAŞKAN — Çok teşekkür ederiz Ahmet Bey.

İnşallah bu kitap yayınlandığı zaman, bu güzel tebliğe de kavuşmuş olacağız.

Prof. Dr. Richard POTZ
Viyanâ Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Hukuk Tarihi Enstitüsü Başkanı

İNSAN HAKLARI, İNSAN HAYSIYETİ
VE
CELALETTİN RUMİ

I. İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİ

Aşağı yukarı otuz yıldan beri büyük dünya dinlerinin de katkısı ile İkinci Dünya Savaşının sonundan başlayarak «hep sürüp giden İnsan Hakları ihlallerinin nihayet kalıcı bir biçimde önlenmesi için insanların ahlakâ olgunluğunu yücelten yavaş işleyen bir süreç doğurmuştur(1)»

İnsanlığın bir çeşit umut temsilcisi olarak evrensel İnsan Hakları Düşüncesi bütün «siyasal fikir yapılarını ve kültürlerini etkilemektedir ve insan haysiyetine saygıyı ve onun siyasal alanda da tanınması yolunda bir hedefe yönelmiştir»(2). Bu hedefe ulaşmayı desteklemek için belirtilen çevrelerin hepsi ilk önce pratikte kendi köklerinde, İnsan Hakları Düşüncesini yasallaştırmak için bazı esaslar aramaya başlamışlardır. Bunlar arasında «herşeyden önce işkence, zorlayıcı güç, üzüntü, baskı ve terör eylemlerine karşı derin bir ızdırıp çekmek bir umut kıvılcımı olarak görülmüştür»(3). Bu çabalar her zaman uyulması mümkün olmayan, hatta uyulmasında kaçınılan, bazı devletler tarafından ise sadece evrensel İnsan Haklarının tanınması yolunda bir çeşit gösteriş sayılacak siyasal-stratejik bir adım olarak nitelendirilebilir. Gerçi buna bağlı olarak beliren bir çeşit karşı koyma davranışı küçümsenemez, ama bunu bulanık bir özgürlük karamsarlığı doğuran bir tevekkülle de karşılamak doğru değildir(4). İnsan Hakları Düşüncesinin kendi köklerine yönelik arayışı özellikle İslâm dünyasında açık bir tartışmayı dile getirmektedir. Pek çok Müslüman yazar tarafından İslâmın hoşgörüsü üzerinde durulur; ve bu gerek Ortaçağ'ın ortak İslâm-Hıristiyan geçimisinde, Hıristiyanlığın bu konuda verdiği açıklar, gerek Yeniçağ başları için gerçekten dikkate değer bir durumdur. Bundan dolayı pek çok Müslüman yazarın artık standartlaşmış eserlerinden «ilk «İnsan Hakları» kavramının geleneksel İslâmın tanıdığı bir özellik» olduğu hep dile getirilmektedir(5).

Bu bilincin ışığı altında İslâm geleneğini çağdaş ölçüler içinde tanıtmaya ve benimsetmeye çabaları başladı. «Batılı» İnsan Hakları ölçüleri «İslâmî İnsan Hakları Bildirileri» ile karşılanmaya çalışıldı ve böylece İslâmın temelindeki ilk düşünce güncelleştirilecekti. Ama şunu da belirtmekte yarar var : Bu bildirilerin ardında kural olarak belli gruplar durmaktadır ve bunlar İslâmı tam olarak temsil edemezler.

İlk önemli adım «Genel İslâmî İnsan Hakları Bildirisi»nin yayınlanması ile atıldı. Bu bildiri Avrupa İslâm Konseyi'nin girişimi ile, UNESCO çerçevesi içinde 19.9.1981'de Paris'te ilân edildi(6). Bu bildiri de Suudî Arabistan'ın büyük etkisi vardır ve bu nedenle gelenekçi düşüncenin ağırlığı çok fazladır; ama gene de «Şeriatın İnsan Hakları konusuna dikkatli bir açıklışının da» söz konusu edildiği anlaşılmaktadır» (7). Kahire'de 5 Ağustos 1990(8) tarihinde ilân edilen bir başka bildiri, bunun gerçekleşmesini «İslâm Konferansı»nın üye devletlerine bırakmakta, ama gene de İnsan Haklarının sadece «İslâmî» olarak benimsemesi yolundaki bir çabayı da göstermektedir.

Herşeyden önce Kahire Bildirisinde, özgürlükler ve bunlardan çıkan haklar, Allah ile çok önceleri oluşmuş bir bağlılıkla ifade edilmekte (Kur'an, Sure VII/171) ve bunların sadece Şeriat'ta yer alan vecibelerin yerine getirilmesi ile kullanılabilceği belirtilmektedir. Böylece «her şeyin üstünde olan İnsan Haysiyeti»nin temel olduğu İnsan Hakları Düşüncesinin baş ilkesi bir yana bırakılmış olmaktadır; diğer bir deyişle İnsan Haklarının tanınması, vecibelerin yerine getirilmesi koşuluna bağlı tutulmaz.

İslâm İnsan Hakları tasarılarının eleştirisel tartışması iki evrensel yanlış anlamının meydana getirdiği gergin bir ortamın oluşmasına yol açıyor. Bu iki yanlış anlama İnsan Haklarının tanınması ve yerleşmesi yolunda gidilen zorlu yolu ve bu konudaki mücadeleyi iki yönden tehdit etmektedir : Mantıken burada da ortaya çıkan bu yanlış anlamalar hem «İslâmî» hem de «batılı» taraflar için geçerli olmayabilirler. Şeriat ve İnsan Hakları arasında en çok söz konusu edilen üç çelişki -ki bunlar bedensel cezaların varlığı, kadının toplumda ikinci sınıf kişi olarak görülmesi ve din özgürlüğünün sınırlandırılmasıdır- arasında özellikle sonuncusu iki önemli yanlış anlamının açık kaynağı olarak bir önemli örnek teşkil edebilir.

Birinci yanlış anlama, İslâmî hoşgörü kavramı ile İnsan Hakları anlayışının arada hiç bir fark gözetilmeksizin birbirine denk tutulmasıdır. Bu noktada hata, hoşgörünün insanların birlikte yaşaması için vazgeçilmez derecede gerekli bir temel olduğu belli bulunduğu halde, sadece hoşgörünün özgürlükçü bir hukuk düzeninin biçimlendirilmesinde yetersiz

olduğunun farkına varılmamasıdır. Ünlü ve büyük çağdaş islâm düşünürü Muhammed Talbi haklı olarak şu hususu belirtiyor : «Din özgürlüğünün insan sevgisinin bir eylemsel durumu olmadığı ve hatalı insanlar karşısında hoşgörünün bir jest teşkil etmeyeceği konusunda ne kadar söylenirse yeterli olmaz. Din özgürlüğü her insanın en temel hakkıdır. Bunu kendim için hukuk içinde talep etmem, başakalarının da aynı talepte bulunmalarına hazır olmam demektir.» (9)

İslâm hoşgörüsünün herhalde çok uzun zaman kendi türünde en gelişmiş olduğu, ama XIX. Yüzyıldan itibaren âdil bir toplumun taleplerine cevap veremez duruma düştüğü gerçeği asla inkâr edilemez. Hoşgörüyü insan Haklarına geçiş için bir adım olarak kullanılmadaki yetersizliği, islâmın tarihsel üstünlüğünü sona erdirmiş ve bu nedenle onu durmadan şiddetini artıran küresel toplum ve siyaset gerginlikleri arasına sokmuştur (10).

İkinci yanlış anlama aynı şekilde diğer tarafta yer almakta ve şu iddiaya dayanmaktadır : «İnsan Hakları Düşüncesi ilke olarak islâmiyet ile bağdaşmaz». Bu konuda Kur-an'ın lafzî yorumuna dayanan önemli teolojik delillerden başka iki başka sebep de «batı» insan Haklarının kabulüne karşı kullanılmaktadır :

Bunlardan birincisi şu fikre dayanmaktadır : Batılı İnsan Hakları görüşü «siyasal ve sosyal özgürlüklere öylesine önemli bir yer vermektedir ki», bu takdirde bireye «siyasal haklarının uygulanması sırasında kabul edilmeyecek derecede fazla kişisel özgürlükler tanınmaktadır»; buna karşılık «cemaatlerin haklarına ve gelenek ve köken itibarıyla toplumun üyelerine «doğru» eylemlerini uygulamaları açısından bir zarar gelmektedir» (11). İkinci sebep ise şöyle açıklanabilir : İnsan hakları düşüncesi Avrupa toplumunun kendine özgü bazı haksızlık ilişkilerine bir cevap oluşturuyor; halbuki «İslâm devletinde sorun kendi ülkesinin iktidar sahibiyile değil, tersine kendilerinden kurtulmak istenilen sömürgeci yabancı güçlerle ilgilidir». Böylesine bir yabancı egemenlik sadece «ülke bütünlüğüne ve egemenliğine karşı bir tecavüz değil», ayrıca «ulusun kendi hukukuna, kültürüne, geleneğine ve kamu esenliğine» de yönelik bir saldırıdır (12).

Hiç kuşkusuz, İnsan Hakları Düşüncesi Yeniçağın getirdiği özel etkenler ve koşulların doğurduğu ortam içinde Batı Avrupa'da belirmiştir (13). Ayrıca geniş bir uzlaşma oluşmuş ve İnsan Haklarının somut ve birinci derecede kendini gösteren haksızlıklardan ve adaletsizlikten çıktığı anlaşılmıştır (14). Buna göre her birey ilkönce kendi işlevinden dolayı kabullenilmelidir; insanların bir arada yaşamasından meydana gelen ve somut sorunlardan çıkan temel tehditlerden korunmalıdır (15). Bu

tür karşılıklı karakterinden insan Hakları Düşüncesinin tarihsel boyutları ve büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Bu açıklamalara göre insan Hakları Yeniçağ koşulları altında ilk planda biçim ve içerik itibarıyla insan haysiyetinin zedelenmelerine karşı özel bir biçim ve özel bir içerik kazanmaktadır.

Bu hususta sıkça unutulmuş bir noktaya da değinmek istiyorum : Yeniçağ'ın sonlarına doğru Batı'da oluşan sanayi toplumunun çok çeşitli yeni biçimleri bugün İslâm ülkelerinde de yayılmaktadır. (Bu yeni biçimler her ne kadar çoğu kez belli ve uzak kesimlerde, yerel koşullara göre farklı yoğunluklarda ve bazı İslâm ülkelerinde oraların halkının kendi çabaları sonucu oluşmasa da). Bu değişikliklerin içine kentleşmenin yeni biçimleri, işçi - işveren ilişkileri ve bunun özellikle ücrete ilişkin bölümü, büyük ailelerin dağılması ve hatta ev mimarisinin Batı tipine göre değişmesinden en yeni teknolojilerin kullanılmasına kadar gözlenen olgular girmektedir. Bu konuda şu çok önemli soru kendini göstermektedir ; bu yeni değişikliklerden doğan ilişkiler sonucunda, elverişli, yeniliklere uygun hukuksal koruyucu tedbirleri almakta daha ne kadar direnilebilir? İslâm için Raimondo Panikars'ın (16) düşünceleri üzerinde durulabilir : Ona göre insan Hakları batı damgalı teknolojik bir uygarlıkta insan haysiyetine yaşıyan bir yaşamayı sağlamanın pazarlık kabul etmez koşullarıdır.

Bugünün dünyasında bütün yaşam alanlarının küreselleşmesi (globalleşmesi) ve siyasal iktidarların günden güne içiçe geçen tarzda güçlenmesi, aynı zamanda tarihsel bir biçimde yerleşmiş olan insan haysiyetine karşı olan tehditleri de evrensel bir duruma getirmektedir. Bu özellik anlaşıldığı kadarı ile yetkilerinin törpülenmesini asla istemeyen İslâm dünyasındaki otokratik iktidar sahipleri için de söz konusudur. İnsan Hakları bugün hiç kuşkusuz siyasal iktidarların kuruluşu, sınırlandırışı ve eleştirisi için en önemli ve ölçüt sayılan kurumların arasındadır. İnsan Haklarının kendi geleneklerine aykırı bir Batılı kavram olarak otokratik iktidar sahiplerince reddi tam bir tutarsız davranıştır ; zira onlar gene Batıda çıkıp gelişen iktidar araçlarını da kullanmaktadırlar (tek parti sistemi, eğitim - öğretim ve iletişim kurumlarının tekelleştirilmesi gibi). Bir başka biçimde ifade etmek istersek, günümüzdeki İslâm devletlerindeki insan Hakları sorunları kesin olarak çoğunluğu salt İslâmi olmayan konulardır. Bütün bu gelişmelerde bazen haksız yere İslâm suçlanmaktadır - örneğin kusursuz bir yargılamadan kaçınmak gibi - ; bugün İslâm dünyasında yeterince cereyan eden temel ihlâllerin bir bölümü açıkça dinsel bir gerekçeyle dayandırılmaz.

Bu söylenenlerin yanında unutulmaması gerekli bir gerçek daha vardır : İnsan Hakları Düşüncesinin Batı'da da gelişip serpilmesi zahmet ve

rici ve tahrip edici geriye dönüş darbeleriyle bağı bir süreç içinde idi ve bu nedenle Batı'nın hiç bir zaman «siyasal benlikte üstünlük» iddiası ile insan Haklarının Avrupa'da doğup yayıldığı gibi sanıya kapılma iddiasına yer vermemesi gerektir. Modernleşmenin «merkezinin neresi olduğu tartışmaları Batı'da bile uzun zamandan beri hâlâ tam olarak benimse-nip sonuçlandırılmış değildir» (17).

Bu vesile ile Batı Hıristiyanlığı ile insan Hakları arasındaki tarihsel hesaplaşmayı şimdi yapmak özellikle yararlı olacaktır : insan Hakları Düşüncesinin Hıristiyan kiliseler tarafından olumlu bir şekilde benimsenmesi tasavvur edilemeyecek derecede zor olmuş ve çok uzun bir zaman almıştır (18). «Tanrısallığın kuralları yalnız özerk düşünce ile güncelleştirilebilir» (19) biçiminde ifade edilen öğrenme süreci Hıristiyan âleminde bu güne kadar tam anlamı ile bütün çevrelerce kavranılmış sayılmaz.

Yalnızca düşünmeden, dolaysız olarak Tanrısallık kuralları ile insan özerkliğinin birbirine yardımcı olarak kullanılması (20) sadece İslâm düşünürlerine özgü değildir; bütün dinlerin temsilcileri bu yöntemi kullanmışlardır. Modernizmin yukarıda anlatılmaya çalışılan kısa bir görüş için de değerlendirilmesi de bütün dinlerdeki fundamentalistlerde aynıdır. Pek çok Müslüman, Hıristiyan, Musevi ve Hindu söylediğimiz konudaki kanıtlarını, kendi dinlerinin kavramlarını açıklamak gösterdikleri çabadan daha hızlı bir biçimde dile getirmektedirler.

Dinler arasında doğruyu tanımak için pek çok yola girmek konusunda açık bir eğilim göze çarpıyor (21) ; bu eğilim sürekli olarak güçlenen ve birbirine benzeyen dinsel denemeler ve olaylardan çıkmaktadır. Bu dinsel evrenselliğe özellikle mistik bir deney de katılmıştır; bu mistisizm dinlerin üzerini aşır etkilerini tek tek ve yeterli derecede göstermektedir. Öyle ise bu dinsel - mistik evrensel deneylerin insan Hakları Düşüncesine bir giriş kapısının nasıl açabileceği incelenmelidir.

Bu nokta üzerinde duralım : Bütün büyük dinlerin ileri gelen uleması insan Hakları Düşüncesinin dinsel ama pozitif olarak algılanabilmesi için heyecan verici görüşler ortaya atmışlardır. Batı Hıristiyanlığına bağlı mezhepler, gerek tarihlerinin eskiliği, gerek bu konudaki ihtiyaçların daha önce belirmesi nedenleri ile sözünü ettiğimiz düşüncelerde ilk ürünleri vermişlerdir. İslâmiyette -ve Doğu ve Avrupa dışı Hıristiyan âleminde- bu tartışmalar biraz daha geç başlamıştır; ayrıca sömürgeciliğin ve emperyalizmin doğuşu da bu ulema üzerinde yeni etkiler yapmıştır. Böylece sorunun çekirdeğine ulaşıp ona nüfuz etmek daha da zorlaşmıştır.

İnsan özerkliğinin dinsel olarak kurulması, temel bir antropolojik konuda düşünce alış - verişinden sonra bizi şu soruna getirir : İnsan ne-

dir?. Pek çok Batılı yazar, islâm antropolojisinde, çok yönlülüğüne rağmen bu konuda derin bir bilimsel tartışma için esaslı bir engel görürler. «İslâm'da insanın yeri, ve özellikle Sufilikteki yeri, Batılı bilim adamları için bir anlaşmazlık ve tartışma konusudur» (22). Diğer yandan Müslüman yazarların son zamanlarda ortaya koydukları eserlerde, geleneksel islâmın doğal yapısı içinde görülmemiş bir ölçüde ve tarzda, insan gidecek esas konu olmaya başlıyor (23). İslâm mistiğinde en heyecanlı bir şekilde dile getirilen ve temel dinsel deneylerden kaynaklanan insana dönüş arzusu değiştirilemez bir bireysellik içinde İnsan Hakları Düşüncesine bizi yaklaştırmakta olduğu görüşündeyim.

Böylece Sufililiğin genel değerlendirilmesi, hele içine Celaleddin gibi son derece önemli bir temsilci de katılırsa, İnsan Haklarının islâmın sosyal ve kültürel durumlarına ve dinsel ihtiyaçlarına göre gerçekleştirilmesini sağlayabilir; hem de -ki bu nokta çok önemli- Batı'ya karşı «bireyci kültür emperyalistliği» üzerinde durup bir savunma ihtiyacına gerek duyulmadan bu iş başarılabılır.

II. CELALEDDİN'İN ANTROPOLOJİSİ VE İNSAN HAKLARI

İslâm antropolojisinin çıkış noktası İbrahim dinlerinde ortak olan İnsan Kavramıdır. Bu geleneğe göre insan Allah'ın hem yarattığıdır, hem de aynı zamanda O'nun bir çeşit ortağıdır (Partner); o (insan) Allah tarafından kendisine seslenilebilen biridir. Musevî geleneğine göre insan Allah ile olan birliğin öznesidir. Hıristiyan anlayışına göre bu ilişkide Allah sevgisi açığa çıkar, O'nunla olan bağlılık her alanda, insan olma koşulu (conditio humana) dolayısı ile söz konusudur; buna elem ve acı da dahildir - Nasıralı (Nazareth'li) İsa'nın insan oluşu ve bu birliğin yenilenmesi Allah - insan ilişkisinin temeli sayılabilir.

Kuran'ın ifadesine göre insan Allah'ın elleriyle yaratılmıştır. (Sure XXXVIII/75) İnsan Allah'ın en mükemmel eseridir. O, Allah'ın nefesi ile yaşar. (Sura XV/29; XXXVIII/72). Allah, Âdem'e adları öğretti, yani onu dünyadaki şeylerin hâkimi yaptı. (Sure II/31). İnsan Allah'ın yüzündeki halifesidir (vekilidir; valisidir); Allah meleklere onun önünde secde etmelerini istedi, zira insan meleklerden daha üstündür; zira onlar Allah'a sadece tam bir teslimiyet içinde dua etmekten başka bir şey yapmazlar, buna karşılık insan serbestçe karar verebilir. (Sure II/30). İnsana da istendiği gibi yorumlanabilecek emanet verilmiştir (24); bu da öylesine bir şeydir ki onu taşımaktan gök ve yer kaçınmışlardır. (Sure XXXIII/72).

Kuran'da insanın haysiyeti üzerinde belirtilen pek çok genel ifadenin ardına sığınarak özellikle Sufiler insan olmanın çeşitli yönleri, açıla-

rı üzerinde yoğun bir şekilde durdular. İnsanın Allah'ın isteği; Dünyanın da insanın isteği doğrultusunda yaratılması; Allah'ın sonsuz gücünün insanda da doruğa ulaşması, Sufiliğin temel motifi idi - Rumi'nin sözleri ile : «İnsan yüceliğin, ululuğun özelliklerinin ölçülmesini sağlayan bir astronomi aletidir (usturlap)» (25).

İnsanlar arasında birbirine tabandan zıt iki görüş açısının yarattığı bir gerginlikten açıkca söz edilebilir. Bir yandan insan «köle» (daha yumuşak bir deyişle «serf» veya «hizmetkâr») olarak görülmekte ve böylece kişiliğinin çözüldüğü ve yitildiği kabul edilmektedir. Annemarie Schimmel Celaleddin'in bir öyküsünün tahlilini yaparken şöyle diyor (26) : «Gazneli Mahmud'un hizmetkârı Ayaz, her sabah yataktan kalktığı vakit, efendisinin yanına girmeden önce giydiği kullanılmış, berbat pabuçlarına ve paçavra halindeki elbisesine bakarmış; böylece eski durumunu anımsar ve efendisinin ona ne kadar cömert ve bağışlayıcı davrandığını kavramış. (Mesnevi V, 2113 v.d.) Demek ki Rumi'ye göre insan ne denli zayıf ve çaresiz yaratıldığını düşünmelidir; işte o zaman insan Allah karşısında bir hiç olduğunu anlayacak ve her şeyi O'nun lütüf ve keremine borçlu olduğunu kavrayacaktır».

Diğer yandan coşku dolu mistiklerin düşünceleri de kaydedilmelidir. Onlar Allah ile insan arasındaki sınırı bir yüzme alanı gibi kaynaştırırlar; böylece onlar için insan Allah'ın tam bir aynasıdır. İbn-i Arabî'nin aşırı kuramına (27) girmeden Celaleddin'de de böyle anlayış tarzlarına rastlıyoruz. Annemarie Schimmel haklı olarak bu tasvirlerin Hıristiyan dulcis hospes animae kavramını hatırlattığı belirtmektedir (28).

Böylece, konumuz açısından da çok ilginç bir benzetime ulaşmış bulunuyoruz. Hıristiyanlık -hiç kuşkusuz Doğu'nun da etkisiyle- mistisizminde de insanı Allah karşısında minik ve anlamsız görenler bulunduğu gibi, insanı ruhsal düzeyde Allah'ın ortağı durumuna yükseltenlere de rastlıyoruz. Hıristiyan Ortaçağı'nın mistikleri ve hayranları ile, XVI. Yüzyılın radikal reformcularının düşüncenin ve iç âlemin bağımsızlığı ve gerçeğin değiştirilemeyeceği konularındaki ilkeleri arasında dikkate değer bir bağlantı vardır. Bu noktadan hareketle sözü edilen reformcular geniş bir inanç özgürlüğünün programlanmasının istemine yöneldiler. Onlara göre bütün insanları inancın duvarları arasına hapsedmek son derece anlamsızdır; zira inanç herkesi ilgilendiren bir şey değildir. Toplum ve devlet bu hususta hiçbir zaman bir karar alamazlar (28).

İslâm mistiklerinin iki tür düşünce tarzı benim kanıma göre bir ilişki değildir, aksine sağlam bir antropolojinin esaslı bir merkezidir. Bu antropolojik düşünce merkezi Allah'ı, bilinmesi gerekli saklı bir defineden

çok daha farklı bir biçimde görmekte ve O'nu insana şah damarından kendine daha yakın hissettirmektedir (Sure L/16).

insanın Allah'la kurduğu bu tür ilişki insanlar arasına oldukça önemli boyutta bir eşitlik atmosferi getirmektedir. Allah'ın tamamen başkaldığı ve insanın ona son derece keskin ve istisnasız bağlılığı sadece bütün insanları eşit kılmıyor; bu anlayış ayrıca olağanüstü büyük boyutta bir siyasal iktidar eleştirisini de getiriyor. Çünkü bu düşünce her türlü üstün insan görüşüne karşıdır ve böylece güçlü olan karşısında bir savunma refleksi yaratmaktadır (30). Allah'a yaklaşma sadece bireysel bir iştir ve buna dünyasal hiçbir makam karışamaz. Bu tarzda büyük mistik sevgi subjektif bir olgu sergilemekte ve onun her türlü kurumlaştırılmasını önlemektedir. En önemli noktaları belirtilerek Sufilik kuramının siyasal iktidarı eleştirel görüşü aşağıdaki biçimde açıklanabilir : Kim yaşamının görevi olarak sürekli bir biçimde Allah'a yaklaşmayı denemeyi görürse ve kim bu arkadaşına ölçüsüz bir ruhanî sevgi ile sığınırsa, o zaman iktidar sahibinin kayıtsız-şartsız kölesi veya sadece onun önünde teslim-kâr bir hizmetlisi olamaz. Bu ifademizle konumuz açısından bazı temel ilkeler göz önüne alınırsa açıkça çok önemli bir görüş üzerine gelmiş bulunuyoruz.

Kesin olarak şu husus üzerinde duralım : Özellikle Celâleddin Rumi'nin eserlerinden gelen belirli düşünceler ile çeşitli Kur'an hükümlerinden çıkan sonuçlar, insan haysiyetinin yüceliği ve siyasal iktidarın bu konudaki eleştirilmesini sağlayan açık koşulları işaret etmektedir. Şimdi sorunun devamı şudur : Bu antropolojik kavramının ve anlayışın somut bir alanda kullanıldığını belirleyebilir miyiz?

Burada pek doğal olarak karşımıza din özgürlüğü sorunu çıkmaktadır; çünkü bu özgürlük büyük dinsel cemaatlerin birbirleriyle ilişkileri açısından İnsan Hakları konusunda merkezî yere sahiptir. Çok basit çizgilerle de olsa bu tartışmada İslâm-Hristiyan dinlerinin arasındaki geniş diyalogu dile getirmemiz konumuzun sınırlarını aşar (31). Ben burada sadece Celâleddin Rumi'nin bazı metinleri üzerinde durmak istiyorum; bana göre bu metinlerde salt hoşgörü üzerinden din özgürlüğüne yol açabilecek İslâmî bir gerekçe için ilginç bağlantı noktaları bulabiliriz.

Rumî, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasal iktidara sahip ve kendisine müridlik derecesinde bağlı ünlü veziri Pervane'ye şunları söylemişti : «Bir din ancak mahşer günü söz konusu olabilir. Burada, günümüzdeki dünyada birleşmek imkânsız (32); çünkü herkes hedefini ve isteğini güder, bundan dolayı birlik mümkün olmaz. Ancak mahşerde, bütün insanlar birlik olacaklar, tek hale gelecekler ve gözleri sadece bir noktaya

bakacak ve hepsi tek kulak tek dile sahip olacaklar» işte o zaman bir olma amacına ulaşılacak (33).

Aşağıdaki satırlarda da İbn-i Arabî'nin mirası pırıldamaktadır; her şey Allah'ın varlığının tecellisidir ve «buna göre insan çeşitli dinleri bir eserin parçası olarak görür» (34).

«Uçan ruh-düşünce sineği sonsuzluğun ayran kabına düştü. Orada ne bir Müslüman, ne bir Hristiyan, ne bir Musevi ve Mecusi vardı.

Bak, konuşmak, bu sineğin hep yaptığı gibi, kanat çırpmaştır. Ama o ayran kabına düşünce artık kanat çırpması da imkânsız oluyor» (35).

Bu dizelerde her şeyden önce çift anlamlı kullanım dikkati çeker : Sonsuzluk ayranı içinde ruh-düşüncenin kanat çırpması, konuşması mümkün değildir ve böylece dinler arasındaki farklılıklar da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Zira bu dizelerde şu anlam da var : Ruh-düşüncenin kanat çırpması, yani insanlar arasında iletişim (konuşma) ve bunun çeşitlilikleri birbirine bağlı zorunluluklardır. Burada insanların yaşam taslaklarının çeşitliliğinin mutlaka bu dünyaya ait olduğu ve çoğunluğun dünyanın gerçek özünü sağlayan yapıcı bir öge olduğu üzerindeki açıklamalar ne çok ne de azdır, tam kararındadır.

Celâleddin'in Müslüman olmayanlara karşı davranışlarını değerlendirirken şu noktayı da gözden uzak tutmamak gerekir : Yaşadığı dönemdeki Selçuklu egemenlik bölgesinde yaşayan nüfusun çoğunluğu Hristiyandı (36). Müslüman olmayanlarla günlük ilişkilerinde Rumî herhalde polemiklere girebilecek anlaşmazlıklar içinde bulunmamıştır.

III. GENEL DEĞERLENDİRME

1. Konumuzla ilgili bütün açıklamalar sırasında şu noktayı gözden uzak tutmamak gerekir : Celâleddin kendini ne bir filozof ne bir klâsik şair olarak kabul etmiştir. O kendisini tanımlayanlara göre «Allah'ın coşku dolu bir âşığı olup duygularını ortodoksluğa sapmadan (yani tutucu olmadan), ateşli bir şiirsel dille ifade eden, böylece İran edebiyatında önemli, yaratıcı stil sahibi olan bir kişidir» (37). Ana eseri olan Mesnevî, XIII üncü Yüzyılda bilinen her mistik teoriyi hemen hemen içerir. Ancak anlattığı öykülerden ve meselelerden bir mistik sistem kurmak mümkün değildir. Bundan dolayı her yorumcu onda istediğini bulmuştur : Vahdet-i vücudluktan (pantheizm) kişisel mistikliğe, vecde dalmaya sevkeden sevgiden yasalara saygıya kadar (38).

Eğer sağlam felsefî gerekçeler ve hukuksal temenniler beklenirse, bu belki düş kırıklığı yaratır. Biz beklenenlerin sınırını herhalde zorlamaktan kaçınmalıyız ve ilk önce şu soruyu yöneltmeliyiz. Celâleddin'in coşku lu şiiri, başkalarının haysiyetini bir başkasınıniki olarak hiç itirazsız ka-

bul etmeye yol açan bir temel duyguyu kurmaya hazır mıdır?. Bu soru-bana öyle geliyor ki- bütün ihtimaller gözönüne alınca olumlu bir biçimde cevaplandırılabilir. Başka bir deyişle Rûmî'nin antropolojisinde insanın Allah ile ilişkisi aynı anda sevgi ve kulluk ile belirtildiğine göre, insan bilincinde tam anlamı ile «haysiyet olmadan haysiyet» (haysiyetsiz haysiyet) kavramı gelişmiş olmaktadır, bu da insan Haklarını dinsel bakımdan meydana gelmesi için gerçekten belirleyicidir (39).

2. Celâleddin'in siyasal pasifliğine denk düşen uyarı sözleri, 88 inci Surede yer alan ve İslâmın devlet değil sadece din olduğu konusundaki anlayışı açıkça ortaya atmaktadır (40). Bu şekilde işaret edilen yol, benim kanımcı İslâm uleması tarafından yeniden benimsenmeli ve Ebubekir ile başlayan siyasallaşmanın gelişmeyi engellemesi yolu terk edilmelidir...

3. İnancın sarsılmazlığını siyaset karşısında sağlamak, yani Emevîlerin yolunu terk ederek tekrar Kur'an'ın izine girmek (41) için manevî bir imkân denenebilir; bu imkânı bugün Peygamber'in bir sözü sağlamaktadır ve bu sözün ayrı ve özel bir önemi vardır : «Din bilginleri, hukukçular Allah'ın yasasını yorumlayarak Müslümanların tüm yaşamlarına hâkim oluyorlar»... Bu sözler Sufiler tarafından pek doğru kabul edilemez; zira ulemanın «dünyasallığı, hükümetle olan iyi ilişkileri, vahiy yoluyla indirilmiş sözlerin bir kabuk altına saklanan hukuksal formüllerle taşlaştırılmasına karşı olanların itirazını çeker, zira onlar dinin içtenleştirilmesini, yani insanın iç âlemi ile bağdaştırılmasını istemektedirler» (42).

Vahyedilmiş sözün yasallaştırılışı yoluyla düzenlenen ilişkiler ve dinsel gereklerin dış görüntülerine göre ilke olarak aynen muhafazasının birbirine zıtlaştırılarak bir sorun yumağı haline getirilmesi doğru değildir. Bu söylemde Rûmî'nin etkileri kendisiyle bir çelişki yaratmamaktadır; zira hem yasaya bağlılık hem de eserin karakteristik noktalarının mevcut kurumlar karşısındaki mesafeli durumu ve Sufiliğin yaygın geleneği böyle bir çelişkiyi önler. Dinin ibadet kuralları ile yasallaştırılmış bir Allah sevgisinin dile getirilmesi (43), vahiyin hukuksal taşlaştırılması ve hukukun özünü ihmal etmek birbirilerinden açıkça ayrılması gerekli hususlardır.

4. Celâleddin'in sözleri ve onlardan çıkan sonuçlara göre insanın dünya ile olan ilişkisi ahirete yönelik bir anlam taşımaktadır; bu husus da Batının geç Ortaçağı'ndan beri kültürünün, tarihinin dinsel bakımdan belirleyici kavramlarından biridir. Her tarihsel - gerçek siyasal toplum üyesi sadece geçici olarak görülür ve o sadece geçici ve koşula bağlı bir itaat talebi hakkına sahiptir. Dinsel açıdan bu görüş sürekli bir eleştiriye maruz kalmıştır ve buna rağmen ütopya ile tarih, veya din ile siyaset arasındaki farkın ortadan kaldırılmasını açıkça engellemektedir (45).

5. Modern insan Hakları Düşüncesinin en önemli görünüşlerinden biri onun geç Yeniçağ'ın geniş devlet gücüne gereksinme duyması ve ondan (daha sonra) insan Haklarını gerçekleştirmek için bir ölçüde vazgeçmesidir. Yukarıda da açıklandığı gibi pek çok islâm devletinde gerekli olan devlet gücünün inşası gerçî Batı teknolojisinin alınması ve iktidarın kullanılmasında çeşitli öğelerin alınması ile bir paralellik arz etmektedir; buna karşılık Batı'da benzeri olan hukuksal - siyasal denetim mekanizmalarının alınması pek gecikmeli ve duraklamalı bir biçimde cereyan etmektedir. Hukuk devleti ve demokratik bir yapı inşa etmek yolunda bağımsız çalışmalar ve böylece kendi islâmi geleneklerinin ruhuna uygun bir insan Haklarına erişme çabaları siyasal uygulamada, yukarıda belirtilen alıntılarla karşılaştırıldığında son derece verimsiz sonuçlara götürmektedir.

Eğer Sufiler ve özellikle Celâleddin gibi bir kişi siyasal iktidarı bambaşka biçimlerde bulsalar, o zaman kendisinin siyasal otoriteyle ilişki yolunda ileri sürdüğü pek az düşünce, inancın siyasal bir alet olarak kullanılmasının önlenmesinde ve bu tehlikeden kurtulmada sadece manevi etkiden de fazla büyük heyecanlar yaratırdı.

6. İnsan Haklarının bütün dünyaya yayılarak benimsenmiş bir ödev olarak kabulünün daha başındayız. Ne insanlık bir bütün olarak kendi geleneklerinden vazgeçebilir, ne de etkili ve güçlü münferit düşünce sistemleri eleştirisel, uyarıcı ve entegre edilme çabaları ile kendi faziletlerinde saklı insan Hakları Düşüncesi geliştirilebilir. Bu çabalarda mistik ve manevî deneylerin önemli bir aracılık rolü oynaması çok açık görülmektedir.

İnsanın Celâleddin ve diğer namlı mistiklerdeki görüş - anlaşılış tarzı bizi bir soru yönltmeye zorlamaktadır. Bu soruyu Tahranlı ilâhiyatçı Müçtehid Şabestari Viyana'da verdiği bir konferansta şu biçimde ortaya atmıştır : «Allah nasıl olur da insanlara, onların özgürlüklerini, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini tanımadan kaderlerini belirleyici talepler dikte edebilir?» Ve devam ediyor : «Allah'a kurban olmak, yaşamdır; gene sevgiye kurban olmak da yaşam anlamına gelir. Seven olarak yaşamak mümkün olmadığına göre bunu tespit etmek; bu tespit yapıldıktan sonra bunu devam ettirmek kabil değildir Bu nedenle inançlı olarak yaşamak da mümkün olmaz; meğer ki inancın bu gerçeği her an yeniden idrak edilsin» (46).

Celâleddin'in eserinden insan Hakları konusunda bir ders çıkarmak istersek şunları belirtebiliriz. İnsan yaşamında özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik güvence altına alınmazsa gerçekte o (insana) veya bir başkasına tatmin edici bir cevap vermek Allah'a edilecek dualarla gerçekleştirilemez.

D İ P N O T L A R

(1) LÜDGER KÜHNHARDT, Die Universalität der Menschenrechte. Studien zur Ideengeschichtlichen Bestimmung eines politischen Schlüsselbegriffes, München 1987, s. 43.

(2) KÜHNHARDT, age, 38.

(3) KÜHNHARDT, age, 43.

(4) Bir İslâm - Hıristiyan diyalogu üzerinde gerçekleştirilmiş ve amaca uygun bir deneme, İnsan Hakları Düşüncesinin tamamen pozitif açıdan ama dinsel yönü de göz önünde tutularak şu eserde gerçekleştirilmiştir : *Freiheit der Religion - Christentum und Islam unter dem Anspruch der Menschenrechte*. Bu eseri Johannes Scwländer 1993'te Alman Bişofları Konferansının talimatı üzerine hazırlamıştır. Bu ciltte 19 İslâm ve Hıristiyan bilim adamının katkıları vardır.

(5) Örneğin bk. : CEMALETTİN MAHMUT, Menschenrechte im Islam, «Conciliium» da 30 (1994) s. 252. Yazar devam ediyor : «Uluslararası anlaşmalar ve bildiri-lerde yer alan bütün insan hakları, gerçekte İslâmın insanlara tanıdığı haklardan seçilmiştir.»

(6) Almanca çevirisi : M. WIEGELE, «Aktuelle Fragen» de, Ed. WANZURA VE M. S. ABDULLAH Nr. 6, Altenberge 1982, s. 8.

(7) HEINE BIELEFEDT, Zum Islamischen Menschenrechtsdiskurs. Probleme und Perspektivenven. «Zeitschrift für Zeitpolitik» te, 25 (1992), s. 148.

(8) Almanca çevirisi : M. S. ABDULLAH. «Conciliium» da, agsayı, (Not 5), 212.

(9) MOHAMMED TALBİ, Religionsfreiheit - eine Muslimische Perspektive. «Freiheit der Religion» da, agsayı, (Not 4), 70.

(10) Bu konuda Muhammed Talbi'nin şu görüşlerine bk. : «İslâmın hoşgörülü olduğu konusunda ısrar etmek yanıltıcıdır. «Açıktır ki hoşgörü Ortaçağ'ın düşünce tarzı ile felsefesinden kaynaklanmıştır.» Gerçek adına onu yasak etme hakkı bulunmasına rağmen bir hata hoşgörülüyor» (Religionsfreiheit - Recht des Menschen oder Berufung des Menschen?) Freiheit der religion'da, agsayı (Not 4), s. 244.

(11) CEMALEDİN MAHMUD, age, (Not 5), s. 248.

(12) Aynı Eser, Aynı Yer.

(13) GERHARD LUF, Feligiöse Freiheit und Rechtseharakter der Menschenrechte «Freiheit der Feligion» da, agmak (Not 4), s. 74 vd.

(14) EIBEL RIEDER, Menschenrechte der dritter Dimensionalität, «EuGrz» de, 6, (1989), s. 10.

(15) RICHARD POTZ, Der Islamische Staat als Realität und Utopie, «Freiheit der Religion» da, agmak., (Not 4), s. 401 vd.

(16) RAIMONDO PANNIKAR, Is the Notion of Human Rights a Western Concept? «Diagenes» te 120, (1982), s. 75 vd.

(17) MOHAMMED ARKOUN, Die Frage nach dem Staat am Islamischen Beispiel. «Freiheit der Religion» da, agmak., (Not 4), 314; bu konuda ayrıca ARKOUN'un önemli bir çalışmasına bk. : Islam : Morale et politique, Paris 1986.

(18) Bk. : WALTER KASPER, Autonomie als Vergegenwärtigung von Thonomie, «Freiheit der Religion» da, agmak., (Not 4), s. 210 vd; LUF, age, (Not 12), özellikle s. 85 vd.

(19) KARL WILHELM MERKS, Religionsfreiheit als Forderung der Rechtsordnung «Freiheit der Religion» da, agmak. (Not 4), s. 362 vd.

(20) ROTRAUT WIELANDT, Menschenwürde und Freiheit in der Reflexion zeitgenössischer muslimischer Denker, «Freiheit der Religion» da, agmak, (Not 4), s. 180 vd.

(21) MOHAMMED TALBI, Religionsfreiheit - eine muslimische Perspektive «Freiheit der Religion» da, agmak, (Not 4), s. 59 vd.

(22) ANNEMARIE SCHIMMEL, Mystische Dimensionen des Islam. Die Geschichte des Sufismus, Köln 1983, s. 268.

(23) Bu konuda özellikle bk. : WIELANDT, age, (Not 20).

(24) WIELANDT, age, (Not 20) s. 188 vd.

(25) WIELANDT, age, (Not 22), 270.

(26) SCHIMMEL, age, (Not : 22), s. 271.

(27) «İbn-i Arabî söylediklerinde çok ileri gitmektedir : Dünya Allah'ın görünür bir yanı, Allah ise dünyanın görünmez bir yanıdır. İnsan, Allah'ın kendi yarattığı müşahede ettiği gözdür; o (insan) bir mühürdür, onunla yaratılışın definesi mühürlenmiştir. Dünya sadece insanlardan, daha doğrusu mükemmel insanlardan oluşur» (JOHANN CHRISTOP BÜRGEL, Allmacht und Mächtigkeit - Religion und Welt im Islam, München 1991, s. 323.)

(28) ANNEMARIE SCHIMMEL, Rumî. Ich bin Wind und Du bist Feuer - Leben und Werk des grossen Mystikers, München 1991 - 7. Basıışı, s. 122.

(29) Bk. : MARTIN HONECKER, Zur geschichtlichen Ausdifferenzierung der Religionsfreiheit im reformatischen Raum. «Freiheit der Religion» da, agm, (Not 4), s. 237.

(30) İslâm mistisizmi için de geçerlidir : «Mistikliğe karşı eğilim sosyal adaletsizliklere karşı genellikle vicdanın bir iç güçlendirilmesi ile başlar; bu adaletsizlikler sadece başkalarına karşı değil her şeyden önce insanın kendi yanlışları ile bağlantılı olup, ne pahasına olursa olsun Allah'ı bulmak için bir iç sesin varlığına iştihak duyulur» (LOUIS MASSIGNON, Tasawwuf» Enzyklopaedie des Islam, Bd. IV, 739)

- (31) Bu konu için özellikle bk. : Freiheit der Religion» agder, (4)
- (32) Bk. : Sure X/99 «Allah dileseydi, elbette, yeryüzünde bulunanların hepsini birden inanç sahibi yapardı. İnsanları inanmaları için zorlamak mı istiyorsun?»
- (33) SCHIMMEL, age, (Not 28), s. 92.
- (34) E. BİNNERTH, Der Mensch im Islam, «Neue Antropologie»'de Band 6-Philosophische Antropologie 1, Teil 1, Stuttgart 1975, s. 313.
- (35) SCHIMMEL'den nakledilmiştir, age, (Not 28), s. 115.
- (36) Bk. SCHIMMEL, age, (Not 22), s. 450 : «Konya'da XIII. Yüzyılda Rum ve Hıristiyan gelenekleri canlı idi. Kapadokya Hıristiyanlığının eski merkezleri ve Göreme'deki büyük mağara manastırlardaki keşiş toplulukları Başkent'ten sadece birkaç günlük bir yolculuk uzaklığında idi. Bundan dolayı Rumi'de İsa ve Meryem üzerindeki öykülerin, söylentilerin onun eseriyle karşılaştırılabilecek bir başkasında görülemeyecek kadar çok olduğunu tespit ediyoruz; her ne kadar her ikisi de - İsa ve Meryem - Kur'an'da geçen kişiler olarak uzun zamandan beri İslâm şiiirinin sembolleri arasına girmiş olsalar dahi.
- (37) ALESSANDRO BAUSANI, Celâleddin Rumi. «The Encyclopaedia of İslam'da, Cilt II, s. 396.
- (38) SCHIMMEL, age, (Not 22), s. 447.
- (39) WIELANDT, age, (Not 20), s. 191.
- (40) Bu anlamda 88 nci Sure özellikle 21. Sureye nazaran İslâm uleması arasında oldukça rağbet görmüştür : «Kendinden olanları uyar. Sen sadece bir uyarıcısın ve onların üzerinde bir gücün yoktur. Ama kim döner ve inanmazsa, o zaman Allah'ın ağır cezası ile karşılaşır. Hepsi bize geri dönecekler ve o zaman onlarla bunun üzerinde hesaplaşacağız».
- (41) Bk. : MOHAMMED ARKOUN, Der Glaube in beständiger Prüfung durch die Zeit «Freiheit der Religion» da, agder., (Not 4), s. 377.
- (42) SCHIMMEL, age, (Not 22), s. 140.
- (43) «Celâleddin modern, liberal din düşünürlerinden ayrı bir dile sahiptir. O, ibadetin dış görünüşü ile Tanrıya karşı olan sevgiyi, bir İslâm pragmatizmi denilecek biçime sokmuş ve Allah'ın bu maddî dünyayı neden yarattığı konusundaki düşüncelere, Tanrı sevgisi yoluyla uzak kalmıştır» (BAUSANI, age, (Not 37), s. 396.
- (44) Bk. : SCHIMMEL, Age, (Not 22), s. 43.
- (45) Bk. : POTZ, age, (Not 15), s. 400 vd.
- (46) MÜÇTEHİD ŞABESTAR Die theologischen und rechet etlichen Grundlagen der Freiheit, Autonomie und Souveranität des Menschen im Islam als Grundlage des ernshaft erwünschten Weltfriedens, «Friede für Menschheit. Grundlagen, Probleme und Zukunftsperspektiven aus İslamisch und Christlicher Sicht, Hrg. von Andreas Bsteh St. Gabriel - wien 1994, s. 197.

BAŞKAN — Şimdi, efendim, çok değerli bir misafirimizi size takdim etmek istiyorum. Freiburg Üniversitesinden Milletlerarası Max Plack Ceza Hukuk Enstitüsü Araştırmacısı ve Enstitü Yakın Doğu Ceza Hukuku Seksiyon Başkanı Doç. Dr. Silvia Tellenbach Hanımefendiyi sizlere takdim ediyorum.

Değerli misafirimiz Tellenbach Hanımefendi kendisi size Türkçe hitap edeceklerdir, Türkçe sesleneceklerdir. İnsan arzusu ve ilim, her şeyi azmederse halle imkân verir. Hanımefendi Türkçeden çok daha kuvvetli Arapçayı gayet iyi bilir. Dün bizimle nefis Farsça konuşmalar yaptı. Tabii, İngilizce, Almanca, Fransızca apayrı onlar Batının bütün lisanlarını bilir. Freiburg Üniversitesinin Türkoloji Bölümünde özellikle Türkiye'ye gelmeden, Türkçe öğrenen, konuşabilen ilim adamlarından birisi. Kendisini ismen de daha evvel çok iyi tanıyorduk, Konya'da bir çok meseleler kolayca halledilir bu Mevlâna diyarında ben de bir çok yabancı dostları, yerli dostlarımızı Konya'da hep tanımışsızdır, hanımefendiyi de burada mülâki olduk ve tanımaktan da bahtiyar olduk.

Şimdi, tebliğini dinleyeceğiz kendilerinin. Tebliğ Celâleddin Rûmî ve İnsan Hakları. Bunu tebliği sunduktan sonra da bize «beklenmeyen bir soruya cevap» diye bir konu uzattılar, biz sormadık, hangi soruya hangi cevabı veriyor onu lütfen kēndileri bize izah buyursunlar.

Buyurunuz efendim.

Doç. Dr. Silvia TELLENBACH

**Freiburg Max - Planck - Uluslararası Ceza Hukuku Enstitüsü Yakın
Doğu Seksiyonu Başkanı**

**«Celâlettin Rumi ve İnsan Hakları - Beklenmeyen Bir Soruya Cevap
Denemesi»**

Celâleddin Rumî ve insan Hakları? Buradaki açıklamalar şaşırtıcı bir soruya el yordamı ile cevap denemesinden başka bir şey değildir. Zira önümüzde ilk bakışta birbirinden tamamen farklı iki dünya duruyor : Birincisi Tanrı ile bir olmak ve kendini tümünden O'na vermek - ikincisi ise insana herşeyden önce tüm devlet zorunlulukları karşısında, «insan olma» niteliği dolayısı ile belirli ve değişmez, değiştirilemez durumlar tanımak ve bunları hukukî kategoriler haline sokmayı öngörmektedir.

Bu belirtilen hedeflere yaklaşmak için, mistik filozoflar ile hukuk bilginlerinin üslupları birbirinden tamamıyla farklıdır. Mistiklerin yaklaşımı daha güçlü bir biçimde içten gelir, duygusaldır ve bunun sonucu olarak belli kurallara bağlı değildir. Rumi'nin şiirleri Tanrı'ya yaklaşmakta sevgiyi, güzelliği, doğadan gelen benzerliği terennüm eder (1), ama bu tasvirlerin içinde hukukî bir içerik aramak boşunadır. Gerçi aşağıdaki ünlü dizelerde olduğu gibi hukukî kavramlarla bezenmiş tasvirler vardır : «Duydun mu? Polis ilkbahar gelince «deli hırsız aralık ayı» kaçıp gitti» (2). Ama cesaretli bir ifade ile tasvir edilen bu benzetmede tamamen değişik bir düşünce ileri sürülmektedir.

Hukukçular önlerine gelen olayı, yasalara göre mümkün olduğu kadar akılcı bir biçimde «ölçmek» isterler. Rumi'de gerçi yasaların varlığı ve yetki alanları kabul edilmektedir, Ancak gerçekten şüpheli bir biçimde gözlenmekte ve sınırları çok açık belirtilmektedir. Rumi bir sohbetinde şunları söyler : «şu hukukçuların akıllı ve alanlarında uzman kişiler oldukları şüphesizdir; eğer onlar 10 adet 10 görürlerse bunun 100 ettiğini bilirler. Ama cevaz verilen ve verilmeyenin çizdiği düzeni korumak için onlarla ahiret arasında bir duvar çekilmiştir. Eğer bu duvar onlar için bir peçe olmasaydı, öğrenimlerini yapamazlardı ve işleri batıl olurdu». (3)

(1) Annemarie Schimmel, Rumi, Ich bin Wind und du bist Feuer. Leben und Werk des großen Mystikers, Diederichs München 1978; «Celâleddin Rumi», İslâm Ansiklopedisi 3, s. 53 - 58.

(2) Kulliyat-i Schams ya Diwan - kabir, ed, Badi, uzzaman Furuzanfar, Teheran 1336 sch/1957, sayı 782. Schimmel, Rumi, s. 65'ten naklen.

(3) Maulana Dschelaladdin Rumi, Von Allem und vom Einen Fihi ma fihi. Aus dem Persischem und Arabischen von Annemarie Schimmel. Eugen Diederichs, Verlag München 1988, 170.

Elbette sufilik karşılıklı iddialarla tartışılabilen bir hukukî malzeme içermez ve yapısı tamamen değişiktir. Bu soru burada tamamen başka bir şekilde ortaya konulmalıdır ve bu üçüncü bir öge ile ilişkili ve karşılaştırmalı bir biçimde yapılmalıdır. İnsan hakları sorunları konusundaki tartışmada delil olarak Celâleddin Rumi'nin insana ve onun Tanrı ile olan ilişkisine ve Dünyaya dair hangi görüşleri dikkate alınmalıdır?

Bir dayanak noktasını insan Haysiyeti üzerindeki fikirler oluşturabilir. İnsan haklarının Batı'daki anlayış biçimine göre, bu özellik herkese «insan» olması nedeniyle gelir ve hiçbir biçimde yitirilemez (4); insan Haysiyeti bir hizmetle kazanılmaz ve bir yanlış eylem dolayısı ile de yitirilemez. Bu anlayış biçiminde insan Haysiyeti Tanrıya tam anlamıyla bağlanamaz. İnsan Haysiyeti ile insan Hakları bir ölçüde müşterek bir nitelik göstermektedir. İslâm'da olduğu gibi, Rumi'de insan Haysiyeti tasavvuru vardır. Ancak bu tasavvurda insan Haysiyeti, insan'ın Tanrı'ya karşı olan davranış biçimi ile yakından ilişkilidir (5). Bu davranış biçimi de Tanrı'nın insana verdiği görevleri yüklenişi ile ortaya çıkar. Bitki ve hayvanlar dünyası Tanrı tarafından verilmiş görevleri kabul etmemişlerdir; buna karşılık insan bu görevleri yerine getirmeyi yükümlenmiştir. Böylece insan diğer yaratıklar karşısındaki özel durumunu kazanmıştır. Bundan dolayı Kur'an şöyle der (Sure 17/70); «Biz Ademin çocuklarını onurlandırdık». Ama bu surenin içeriğinden çıkması beklenen, belirli temel hakların insana tanınması söz konusu değildir. İnsan Tanrı'ya karşı hiçbir hak ileri süremez. Bundan dolayı Teokratik İslam devletinde Tanrı'ya karşı bazı haklar söz konusu edilmesi mümkün değildir. (6)

Buna rağmen İslâm kültürünün bir parçası ve Rumi'nin de hayat çevresinin temelinde yatan İslâm hukukunda bugünkü insan Hakları biçimlerine uyan, bol miktarda haklar göze çarpar; ama bunların ardında ayrı bir ideolojik temel vardır. Bugün bazı konularda insan Haklarının İslâm ile olan ilişkisi sorunlu sayılır ve hâlâ tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmada özellikle Batı'nın insan Hakları anlayışı ile belli noktalarda İslâmın insan Hakları anlayışı çatışmaktadır (7). Bu tartışmalar içine bedeni cezalar - ölüm cezası - sakat edici cezalar veya dayak cezaları girmektedir. Bundan başka özellikle insanların eşitliği hakkındaki sorun-

(4) İnsan haysiyeti kavramı hakkında Theodor Maunz - Reinhold Zippelius, Deutsches Staatsrecht 28. Aufl. München 1991, s. 177 vs. bk.

(5) Kahire İnsan Hakları bildirgesinin 1 maddesine bk.

(6) Udo Steinbach, Die Menschenrechte im Verständnis des Islâm, Verfassung und Recht in Übersee 8 (1975), 47 - 50.

(7) Heiner Bielefeldt, Menschenrechte und Menschenrecht im Verständnis im Islâm, Europäische Grundrechtszeitschrift 17 (1990), 489 - 498.

lar kendini gösteriyor. Bu konu bilhassa üç noktada kendini belli eder : Erkek ve kadın, müslim ve gayrimüslüm ve özgür ile köle arasındaki eşitsizlik. Başka kültürlerde eşit olmayan işlemlere yol açan diğer pek çok sebebi ise İslâm ortadan kaldırmıştır. Kur'an'ın 49/13 Suresine göre, etnik köken, kabile farkları v.s. eşit olmayan davranışlara yol açamaz. Eşitsizlik sadece dindarlığın çeşitli ölçülerine göre söz konusu olabilir. Öyle ise İslâmiyet pek çok önemli noktalarda ve kesinlikle kendiliğinden doğmuş olan bir eşitlik temeli öngörmektedir.

Hukukî olarak tespit edilen eşitsizliklerin Celâlettin Rumî nazârında hiçbir anlamı yoktur. Eşitlik düşüncesine kanıt olarak ileri sürülebilecek görüşler bu dar hukukî kalıpların çok üzerindedir. Bu görüşler derin bir biçimde «insan»ın varlığına ve onun Tanrı ile olan ilişkisine uzanmaktadır.

Şimdi üç eşitsizlik içinden kadınlarla ilgili olan görüşlerin üzerinde duralım. Rumî her ne kadar kadınlar hakkında arada bir olumsuz görüşler ileri sürse de, sonunda psikolojik gözlem ve pragmatik hüküm kazanmaktadır. Rumî'ye göre de kadınlar elbette biraz tehlikelidirler, necis oldukları ileri sürülür. Ama erkeğin kadına tahammül etmesi, kadının erkeğe tahammül etmesinden iyidir : Şöyle de söylenir : O kadına git ve sana anlamsız gelse de onun dediklerini yerine getir (8). Kadının üstün bir yere sahip olduğu noktası üzerinde pek durulmaz, ama kadın kötü olsa bile ona tahammül etmek gerektiği söylenir; bu noktada kadın iyi ise onun davranışlarından endişelenmemek de belirtilir. Ancak kadın her halde kendi iç yapısına göre değerlendirilmelidir : «Eğer (kadın) kötülük yapmak istemeyen soylu bir kişiliğe sâhipse - onu ister engelle ister engelleme - o kendi iyi huyuna ve temiz tutumuna göre davranır. Böylece rahatla ve heyecanlanma. Ama o (kadın) tamamen söylediğimizin tersi ise, her halûkârda kendi yolundan gidecektir; onu engellemeye kalkışırsan gerçekte sadece onun hırsını artırırsın (9).

En çeşitli değişikliklerde, insanların türlü durum ve değerlerinin belli ve sabit olgular arz etmediği ortaya çıkar. Böylece karşılıklı tamamlama yoluyla mükemmeliyet getirileceği temel görüşü altında durmadan fikirler belirir. Rumî şöyle der : «farklılık biçimsel bir şeydir; anlam bakımından herşey birleşmiştir. Böylece emir bir çadır yapılmasını buyurursa, biri ipi gerer, diğeri kazıkları çakar, öbürü örtüyü örer, başkası keser, bir diğeri iğne ile uğraşır. Her ne kadar şekil bakımından herbiri değişik işler yapıyorsa da asıl anlamında onlar birleşmiştir hepsi aynı işi görmektedir.

(8) Maulana, 162

(9) Maulana, 164/5.

Bu dünyanın halleri de böyledir. Eğer ortalığa doğru bakarsan şunu görürsün; herkes Tanrı için çalışır; günahkârlar ve dürüstler, isyankârlar ve itaatkârlar, şeytanlar ve melekler. Örneğin : «Bir hükümdar kölelerini çeşitli yollarla sınıyarak dayanıklığı dayanıksızdan, vefalıyı vefasızdan sadıki sadakatsızlıktan ayırt etmek için çeşitli yollarla denemeler ve sınavlar yapıyor. Bunun için bir baştan çıkarıcı bir de kışkırtıcıya gerek var. Böylece kölenin dayanıklılığı saptanabilir. Eğer bunlar yoksa - o zaman kölenin dayanıklılığı nasıl açığa çıkar?. Yani baştan çıkartıcı ve kışkırtıcı, hükümdarın hizmetindedirler; zira onların böyle davranması hükümdarın buyruğudur» (10). Biri öbürü olmadan düşünülemez, karşılıklı esastır. Burada ceza hukukundaki başarının nedenselliği söz konusu edilmesi düşünülebilir. Başarının nedenselliği bir unsurun varlığı olmaksızın gerçekleşemez. Ama ondan sonra herkese ilkede eşit bir önemlilik verilmektedir. Öte yandan mükemmeliyeti tamamlamak düşüncesi de başka bir yerde belirginleşmektedir : Böylece bütün insanlar gece ve gündüz sürekli olarak Tanrı'yı bulmaya uğraşmaktadır; sadece bazıları vardır ki onlar Tanrı'yı bulduklarının farkındadır ve bunu bilmektedir, diğerleri ise O'nu ararken başarısız kalmaktadır. Tanrı'nın vahiyleri her zaman kesindir. Bunu Celaleddin Rumî bir Emir'in birine döverek cezalandırmayı emretmesi olayı ile açıklar. Dövülen feryat ve figan eder ama biri acısından bağırsa da her ikisi de Emir'in otoritesini gösterirler; gene herkes bilir ki hem döven hem de dövülen Emir'in otoritesi altındadır ve ikisi yoluyla Emir'in otoritesi belirginleşmektedir. Kim Tanrı'ya dönerse O'nu her zaman bulur; O'nu inkâr eden de bulur. İnkârsız onay tasavvur edilemez ve onsuz bu işten zevk ve neşe alınmaz. «Bir toplantıda bir tartışmacı bir sorun ortaya atıyor. Eğer orada «biz onaylamıyoruz» diyen biri çıkıp muhalefet etmezse, tartışmacı istediği onayı ne yapacaktır?. Ve bu ince konudan ne gibi bir şevk alınacaktır?. Çünkü onay, ancak ona karşı çıkıldığı takdirde çekici olabilir. İşte bütün dünya da Tanrı'yı açıkça göstermek için bu tür bir toplantıya benzer. Bir onaycı ve muhalifi olmadan pırıltılı bir toplantı söz konusu edilemez.... Her ikisi de Tanrı'ya keşfetme yolunda hizmet etmektedirler» (11).

Tanrı her şeyi etkileyebilir ve her şeyi değiştirebilir; O, güçlüyü güçsüz, güçsüzü güçlü yapabilir. Doğa yasaları yoktur, sadece Tanrı'nın alışkanlıkları vardır, bunlar doğayı değiştirebilir : «Eğer Tanrı binlerce süvariye «şu kaleye gidin ama onu almayın» diye buyurursa süvariler bunu yerine getirir. Eğer Tanrı sadece bir süvariye bu kaleyi fethetmesini buyurursa, o süvari kapıyı açar ve kaleyi fetheder. Tanrı Nemrut'a bir sivrisinek gön-

(10) Maulana, 110.

(11) Maulana, 288.

derdi ve onu yok etti; denildiği gibi «Bilen birinin gözünde bir metelik ve bir altın, bir arslan ve bir kedi birbirine denktir. Eğer yücelerin yücesi Tanrı lûtufta bulunursa bir metelik 100.000 altın veya daha fazla olur ve O, 1.000 altını lûtfundan yoksun ederse bunlar bir metelik kadar bile değer tutmaz. Gene eğer O buyurursa, sivrisineğin Nemrut'u yok etmesi gibi, bir kedi arslanı mahvedebilir. Eğer O arslana bir görev verirse, o zaman arslanlar O'nun önünde titrerler ve bir eşek olurlar. Bazı dervişler bir ata biner gibi arslanlar üstünde gittiler ve ateş İbrahim için soğudu ve güvenli oldu (Sure 21/69) (aşeş) yeşilleşti ve bir gül bahçesi haline geldi; çünkü o'nun yanması Tanrı'nın buyruğu değildi. Kısacası, eğer insanlar her şeyin Tanrı'dan olduğunu bilselerdi, o zaman herşey onlar için bir ve aynı olurdu» (12). Rumi'nin her zaman belirttiği, Tanrı'nın biçimlendirici ifadesi altında koşulsuz ve sinirsiz bir teslimiyet burada açıkça kendini göstermektedir.

Ve şimdi o zamanın çağdaş tarihi için somut bir gözlem : «Birisi dedi ki, Moğollar bu bölgeye geldikleri zaman çıplak ve uryan idiler. Sığırlara biniyor ve tahtadan silah kullanıyorlardı. Mevlâna diyor ki : Umutsuz ve zayıf oldukları, güçsüz buldukları sırada Tanrı onlara yardım etti ve dualarını dinledi. Şimdi güçlü ve muktedir olduktan sonra, yüce Tanrı onları en zayıf insanlara yok ettirmektedir. Böylece Moğollar dünyayı fethetmenin Tanrı'nın lütfu ve yardımı ile mümkün olduğunu, kendi güç ve kudretlerinin bu işte bir rol oynamadığını anladılar» (13).

Ve şimdi o zamanın çağdaş tarihi için somut bir gözlem : «Birisi demesini pek çok kez kullanır. Lamba asılı olduğu yerden ışık verir. Mevlâna bu benzetmeyi toplumun alt ve üst gruplarına kıyaslar. İnsanlar buldukları yer hiç dikkate alınmaksızın kendi özlerinde eşittirler ve böylece yukarı ve aşağı olmak anlamını yitirmektedir. «Şişirilmiş bir kimse, büyük bir adamın amiri oldu. Mevlâna dedi ki : Onlar için yukarı ve aşağı ne gibi bir fark gösterir?. Onlar birer lambadır. Eğer lamba yükseğe çıkmak isterse bunu kendisi için yapmaz. Onun amacı başkalarına yararlı olmaktır. Böylece onlar lambanın ışığından bir pay alırlar. Zira, lamba nerede olursa olsun, yukarıda veya aşağıda, hep aynı lambadır» (14). Hedefteki birlik çokluk içinde eşitlik yaratmaktadır. «İnsanda pek çok şey var, orada fareler burada kuşlar. Kuş kafesi yukarı taşır ve fare onu aşağı çeker. İnsanda yüzbinlerce vahşi hayvan vardır; onların hepsi nereye giderler;. Fare fareliğini, kuş kuşluğunu terkettiği yere giderler ve hepsi tek olurlar. Zira hedef ne yukarıda ne de aşağıdadır : Eğer hedef açık bir bi-

---

(12) Maulana, 121/122.

(13) Maulana, 133.

(14) Maulana, 81/184.

çimde belirginleşirse ne yukarı uçar ne de aşağıya iner... Bu dünyada herkes birşeylerle uğraşır. Kimi kadınların sevgisiyle uğraşır, kimi serveti ile; kimi durmadan kazanmak uğrunda didinir, kimi bilimle vakit geçirir. Her biri kaygısının, sevincinin, eğlencesinin ve rahatının bu uğraşından doğduğunu sanır; ama rahat ve huzurunun durduğu yer Tanrısal inayet ve lütüftür (15). Değişik, çeşitli yollardan aynı hedefe varma düşüncesi başka biçimler altında göze çarpar : «Yollar çeşitli olsa bile hedef birdir. Kâbe'ye giden ne kadar çok yol olduğunu görmüyor musun? Birkaçı için yol Anadolu'dan, diğer birkaçı için İran'dan, diğer birkaç kişi için Çin'den, bazıları için de Hind ve Yemen denizlerinden geçer. Eğer yolları gözlersen çeşitliliğin ne kadar kudretli olduğunu, değişikliğin sınırsızlığını kavrar-sın. Ama hedefi gözlersen hepsi için tek olduğunu anlarsın. Böylece hepsi birleşmiştir ve Kabe'ye bağlanmıştır (16). Yollar ne kadar çeşitli ve de-ğişik olursa olsun hepsi aynı değerdedir, hiçbiri diğerinin üzerinde veya arkasında değildir.

Biribirini tamamlayarak bu biçimde ilk önce bir bütün olmak, güçlü-nün ve zayıfın sadece Tanrı'nın iradesiyle hızla değişmesi, iç değerın esas biçiminin yukarı veya aşağı mevkilere bakılmaksızın ortak hedef olması ve buna çeşitli yollarla ulaşabilmesi. Bütün bunlar çeşitliliğin hafif kabul edilmesine ve aynı değerde olanlara eşit haklar tanınmasına bizi götüreceklolan düşüncelerdir.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BAŞKAN — Teşekkürler ve saygılar bizden Sayın Silvia Hanım. Ta Freiburg'tan davetimize icabet ederek, Konya'ya teşekkürleriniz ve bu güzel konuşmayı yaptığınız için de binlerce teşekkürler ederiz, sağolunuz, varolu-nuz.

Efendim, üçüncü bildirimizi, Konya Selçuk Üniversitesinin Fen - Ede-biyat Fakültesi öğretim üyelerinden Doçent Doktor Adnan Karaismailoğlu bize Mesnevi'de hak kavramı; yani, hukuk kavramı konusunda takdim edeceklerdir, kendilerinden rica ediyoruz; buyurun efendim.

---

(15) Maulana, 85.

(16) Maulana, 177.

Doç. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Mesnevî bir çok özelliğinin yanı sıra XIII. yüzyıl müslüman toplumu-
nun, Anadolu ve Konya halkının dünyasını yansıtan bir ahlak ve kültür
eseridir. Çeşitli çalışmalarla ortaya konan tespitlere göre Mevlâna, Mes-
nevisinde fikirlerine dayanak noktası yaptığı âyet-i kerîmelere 1221 be-
yitte ve hadîs-i şeriflere 745 beyitte yer vermiştir. (1) Bu eserde anla-
tılan birçok millete ve farklı dönemlere ait hadise, hikaye ve fıkralara
ise yüz civarında eserin kaynaklık ettiği görülmektedir. (2) Yine bir ça-
lışmaya göre insanlara yol gösterici hüviyette bini aşkın hususta atasözü
ve vecize Mesnevi'nin içerisinde mevcuttur ve bunların bir çoğu da Mev-
lâna'ya mal olmuştur (3). Bu nedenlerle yararlanmayı, bilgi edinmeyi esas
alan kişilerce Mesnevî, önemli bir kaynak hüviyetindedir.

Mevlâna'nın, Mesnevî'sini dokuduğu kavramlardan biri de «hak»tır.
Bu kelime kişi haklarından yaratıcının haklarına kadar uzun bir haklar
manzumesini ifade için kullanılırken «tasarruf ve mülkiyet yetkisini ve-
ren, bazı şeyleri yapmaya ve istemeye imkân sağlayan manevî güç» an-
lamını taşır. (4) Gerçekte, Arapça asıllı olan «hak» kelimesi birçok anla-
mı içerir ve bunların ekserisi Arapça, Farsça ve Türkçe'de müştereken
kullanılmaktadır. Bu anlamları burada sıralamadan Mesnevî'deki kulla-
nımlara geçmek daha uygun olacaktır.

«Hak» rubûbiyeti sabit ve yaratıcı olan Cenab-i Hak'tan güzel isim-
lerinden veya sıfatlarından biridir. (5) Bu anlamıyla Mesnevî'de yüce
Allah'ın diğer isimlerine göre çok fazla olarak ve özellikle kullanılmış-
tır. (6)

(1) M. Dergâhî, Âyât-i Mesnevî, Tahran, 1370 hş.; B. Furûzânfer, Ehâdis-i Mes-
nevî, Tahran, 1348 hş.

(2) B. Furûzânfer, Meâhiz-i kasas ve temşilât-i Mesnevî, Tahran, 1370 hş.

(3) A. Dıhhudâ, Emsâl ve hikem, I-IV, Tahran, 1361 hş.

(4) Ö. Nasuhi Bilmen, Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, I-VIII,
İstanbul, 1967, 1, 13.

(5) Mu'cemu müfredâtı elfâzı'l Kur'ân, er-Râgib el-İsfahânî, Dâru'l-kâtibi'l-
Arâbî, 1972, 124; Mütercim Âsım, Tercemetu'l-kâmûs, I-IV, 1985; III, 810-811; et-
Tehânevî, Keşşâfu İstılahâtı'l-fünûn, I-II, Kalkuta, 1862 (İstanbul, 1984), I, 329-330;
«Hak» kelimesinin diğer anlamları için bkz. adı geçen eserler ve aynı sayfalar.

(6) The Mathnawi, nşr. R.A. Nicholson, I-VI, London, 1925; I, 65, 96, 225, 259,
323, 358, 410, 436, 480, 511, 621, 651 v.d.

Allahu Taâlâ'nın her fiiline de şu örnekteki gibi hak denilmektedir (7) :

بل قضا حقست و جهد بنده حق هین مباش اعور چو ابلیس خلق

"Evet, kader haktır, kulun çalışması da hak.

Dikkat et de işe yaramaz iblis gibi tek gözlü olma (VI, 407)."

Şu iki beyitte ve benzerlerinde hak, bâtılın karşılığıdır (8) :

نور فرقان فرق کردی بهر ما ذره ذره حق و باطل را جدا

"Kur'an'ın nuru zerre zerre hakla bâtılı, gerçekle yalanı bizim için ayırır, ortaya çıkarır (II, 852)."

چون عمر شیدای آن معشوق شد حق و باطل را چو دل فاروق شد

"Ömer o sevgilinin tutkunu, divanesi olunca gönül gibi hak ile bâtılı birbirinden ayırdı (II, 923)."

Yine bu anlama yakın olarak bir isim gibi veya bir davranışın, sözün sıfatı veya bir fiilin zarfı olarak doğru, sâdık, gerçek mefhumunda kullanılır,

حق همی گویم ترا و الحق مر

"Doğru söylüyorum Gerçek acıdır (I, 1179)"

mısrasında olduğu gibi (9)."

Türkçemizde kullandığımız "hakkında" edatına karşılık olarak Mesnevî'de " " edatı yaygın olarak görülür (10).

Mevlânâ, hemen Mesnevî'nin başında düşünce ve hissiyatını dile getirmeye başlar-ken anlaşılmanın üzüntüsünü taşır.

من بهر جمعیتی فالان شدم جفت بد حالان و خوش حالان شدم
هرکسی از ظن خود شد یار من از درون من نجست اسرار معن

"Ben her toplulukta ağladım, iyi davranışlarla ve kötü davranışlarla beraber oldum. Herkes, kendi düşüncesine göre bana dost oldu. İçimdeki sırları kimse aramadı (I, 5-6)."

7. - Ö. Nasuhi Bilmen, a.g.e. I, 12.

8. - Diğer örnekler için bkz. The Mathnawi, II, 852, 923, 2462, 2962 v.d.

9. - Diğer örnekler için bkz. The Mathnawi, I, 2156, II, 1195, 4079, VI, 3513, 2568 v.d.

10. - The Mathnawi, I, 2283, 2879, II, 1439, 1743, 1744, 1754, 2045 v.d.

Ancak hemen ardından coşkuyla ilmi, hikmeti, adaleti, edebî, sevgiyi ve diğerlerini öğretişi insanların hakkı olan değerlere ulaşmasına yardımcı olmak içindir.

Bu sebeple Mesnevî'nin tümünde anlatılanları kişiyi ve kamuyu ilgilendiren haklar olarak değerlendirmek mümkündür. Hususen bu anlamda hak kelimesiyle ilgili güzel örnekler vardır Mesnevî'de.

"Hak" kelimesinin, ilk önce işaret edilen ve münasebetlerdeki ölçüyü de ihtiva eden mefhumu, diğer anlamlarını âdeta gölgede bırakır. Burada esas olarak bu anlam üzerinde durulacak ve sırasıyla Mesnevî'de sadece "hak" kelimesiyle işlenen ilahî ve insanî haklara işaret edilecektir.

Mevlânâ "Allah hakkı", "Peygamber hakkı" ve "anne hakkı" üzerinde hassasiyetle durur. "Anne hakkı"nı ayrı yerlerde dile getirdiği gibi "Allah'ın hakkı" ile birlikte de anlatır. Yaratıcının insanla olan hak münasebetini "anne hakkı" ile izah etmesi de dikkat çekici bir husustur.

بی وفا بی دان وفا با ردّ حق   بر حقوق حق ندارد کس سبق
حق مادر بعد از آن شد کان کریم   کرد او را از جنین تو غریم
صورتی کرد دست درون جسم او   داد در حملش ورا آرام و خو
همچو جزو متصل دید او ترا   متصل را کرد تدبیرش جدا
حق هزاران صنعت و فن ساختست تا که مادر بر تو مهر انداختست
بس حق سابق از مادر بود هر که آن حق را نداند خسر بود

"Gerçeği kabul etmezsen vefayı da vefasızlık bil. Kimse Allah'ın haklarını tam olarak ödeyemez.

Annenin hakkı Allah'ın hakkından sonra gelir. Çünkü o kerem sahibi senin ceninini ona emanet etti.

Onun bedeninde sana şekil verdi. Taşımak için de ona huzur ve kabiliyet verdi.

O da seni kendisine bağlı bir parça gibi gördü. Allah'ın takdiri bağlı olanı ayırdı.

Hak binlerce sanat ve fen yarattı, böylece anne de seni sevgisiyle kuşattı.

Öyleyse Hakk'ın hakkı anneninkinden öndedir. O hakkı tanımayan eşektir (III, 324-329)."

Peygamberlerin hakkından da şu şekilde söz eder :

انبیا را حق بسیارست از آن   که خبر کردند از پایانمان

"Sonumuzdan haber verdiklerinden dolayı peygamberlerin çok hakkı vardır (VI, 3770)."

İslam peygamberinin bağlıları üzerindeki hakkını ise şu tespitle belirginleştirir :

گر نبودى كوشش احمد تو هم مى برستيدى چو اجادات صنم
اين سرت وارست از سجده صنم تا بدانى حقّ اورا بر امم

"Ahmed'in çalışması olmasaydı dedelerin gibi puta tapardın.

Bu başın puta secdeden kurtuldu. Bu şekilde onun ümmetler üzerindeki hakkını bil-
lesin (II/367-368)."

Bu en dikkat çekici anlamıyla hak, hukuk, insan hakları, vatandaşlık hakları, siyasal haklar şeklindeki nitelemelerde yer verdiğimiz hak kelimesinin insanî ve ilahî boyutları Mesnevî'de sergilenmektedir. Her toplumda dine, hukuka veya örfeye dayalı olarak kişilere verilen yetki ve gücün belirlenmesi ve tanınması insanlığın büyük problemlerindedir. Semâvî dinlerin getirdiği düzenlemeler bununla ilgilidir. Çeşitli ulusal veya evrensel insan hakları bildirimleri bu problemin çözümü için ortaya konmaktadır. Mevlana'nın

عدل چه بود وضع اندر موضعى ظلم چه بود وضع در ناموقعى

"Adalet nedir? Bir şeyi yerine koymak, (hakkını vermek), zulüm nedir? Hakkı yerine koymamak (VI, 2594)."

şeklinde tanımladığı adaletin sağlanması ve belirlemelere bağlıdır ve ancak bu sayede gerçekleşmesi mümkün ve kolay olacaktır.

Bundan sonraki örnekler ise insanlar arasındaki bazı haklara işaret eden, toplumsal dayanışmaya ve beraberliğe ışık tutan beyitlerdir.

Kabiliyetin ve becerinin önemini vurgulayan şu ifade güzel bir ölçüyü de ortaya koymaktadır.

بس شكستن حقّ او باشد كه او مر شكسته گشته را داند رفو
آنكه داند دوخت او داند دريد هرچه را بفروخت نيكوتر خريد

"O halde kırmak, kırılanı onaranın hakkıdır.

Dikebilen kişi yırtabilir. O sattığının daha iyisini satın alır.

(I, 3884-85)."

İnsanî görevini yerine getirmek üzere hasta komşusunu ziyarete giden sağır bir kişinin zihninde kurduğu diyaloga göre konuşma esnasında sıraladığı ölümü davet eden sözleri hastayı çileden çıkarır. Bu vesileyle Mevlânâ "komşu hakkı" ifadesini kullanırken iyi niyetle ancak zanla yapılan bir iyiliğin kötülüğe yol açabileceğini izah eder.

او نشسته خوش که خدمت کرده ام حق همسایه بجا آورده ام
بهر خود او آتشی افروخته است در دل رنجور و خود را سوخته است

"O iyi iş yaptım, komşu hakkını yerine getirdim diye huzur içinde oturmuş.

Halbuki hastanın gönlünü ateşe verdi ve kendisini de yaktı

(I/3387-88)."

Mevlânâ, bir konu içerisinde Hz. Musa ile Firavun'un karşı karşıya gelişini anlatırken "tuz - ekmeğ hakkı" tabirini Firavun'un serzenişli ifadesinde kullanır.

گفت اینهارا بهل بی هیچ شك این بود حق من و نان و نمک

"(Firavun) bunları bırak şüphesiz (hakkım var sende). Bu mu benim hakkım, tuz-ekmeğ hakkım (IV, 2336)?"

Yine benzer şekilde vefalı olmaktan bahsederken "nimet hakkı"na değinir (III, 291-292). Bir başka yerde ev sahibinin hakkının büyüklüğüne işaret eder (VI, 3255). İnsanların yardımlaşmalarından dolayı birbirlerine hakları geçtiğini belirten ifadeler kullanır (III, 260, 261, 2449). "hizmetlerin hakkı", "sohbet hakkı" nitelemeleri yapar (V, 2998; I, 126).

Bütün bu anlamlara ve kullanımlara ilave olarak "hak" mefhumu, "Allah hakkı için", "Din hakkı için, Tertemiz kelam (Kur'an) hakkı için, Annelik hakkı için, Sohbet hakkı için, nimet hakkı için" gibi yeminlere ve büyük isteklere dayanak olarak kullanılır Mesnevî'de (11). Bu kutsallık arz eden kullanım tarzı da dikkatlerden uzak kalmamalıdır.

Özellikle Yaratıcı, onun fiili gerçek ve doğru anlamları ile insanlar arasındaki haklar manzumesini ifade için kullandığım "hak" kavramı dikkat çekici ve uyarıcı bir hususiyet taşır. İnsan haklarının en önde gelen savunucularından biri olan Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden hareketle ele aldığımız bu kavram bir yandan Yaratıcıya isim olurken ve diğer taraftan gerçeği temsil ederken insan haklarının ilahî ve insanî boyutlarını bir araya getirmektedir. İnsan haklarını savunur ve uygularken bu noktanın daima göz önünde bulundurulmasını temenni eder, saygılar sunarım.

11. - The Mathnawi, II, 935, 2244, 2314 v.d.; V, 1991; II, 2778; I, 796; I, 126; III, 291-292

BAŞKAN — Sayın Çelebi, sizin bir iki cümleyle bir şey söylemek arzunuz var galiba. Yerinizden ifade ederseniz buyurun. Yalnız, size, istediğiniz için birkaç cümle eğer...

Dr. Celâleddin M. Bâkır ÇELEBİ

Sayın Başkanvekilim, Sayın Valim, Sayın Rektörüm, ilim adamları; bu toplantının, açıkçası, yapılması dolayısıyla, kimin emeği geçtiyse, teşekkür ve duygularımı ifade etmek istiyorum.

Sizin, önümüzdeki sene, bu toplantının önümüzdeki sene UNESCO'nun alacağı karar için hazırlandığını ifade etmiştiniz. Siz, yalnız bir tıp doktoru değil, aynı zamanda burada gönüller doktoru da oldunuz, onu söyleyeyim.

Efendim, Hazreti Peygamberimizin iki tane cümlesi var; onları söyleyeceğim, sizleri daha fazla rahatsız etmek istemiyorum. Diyor ki : «Konya'da doğan bu ışık, bu nur, Semerkant'a, Buhara'ya vursun da daranın mülkünü altını üstüne getirsin» diyor bir; ikinci yerde de «Allah'a defalarca yemin ederim ki ben -ki bugün bunu yaşıyoruz- güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar, bu hakikatler dünyanın her yerini kaplayacaktır. Eğlence yerlerinde, ibadet yerlerinde, ondan söz edilecektir.» İşte, yüzde yüz muvaffak olacağımızın teyid. ilave ediyor, diyor ki : «...millîyetler bunu kendisine yasa olarak kabul edecek.»

Teşekkür ederim efendim.

BAŞKAN — Biz de teşekkür ederiz Sayın Çelebi.

Efendim, tebliğlerimiz burada sona eriyor.

Elimizdeki programa göre, sempozyumun bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Bildiğiniz gibi bu sempozyum, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığının yönetiminde, Konya Valiliği, Selçuk Üniversitesi ve Konya Belediye Başkanlığının katkılarıyla hazırlanmıştır ve üç günden beri de gerçekten bizi üzen çünkü o arzudan başka, çok mükemmel bir şekilde, büyük bir olgunluk içerisinde devam etmiştir.. -O, benim de hayatımda çok üzücü bir olaydır. Allah affetsin.

Şimdi, devam etmekte olan sempozyumun değerlendirmesi üniversitemizin çok kıymetli rektörü Sayın Halil Cin'e istirham edilmiştir, rica edilmiştir. Kendilerini bir değerlendirme yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Buyurun efendim.

GENEL DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

Sayın Başkanlık Divanı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok muhterem Başkanvekili, çok değerli milletvekillerimiz, Sayın Belediye Başkanımız, aziz misafirler, çok değerli arkadaşlarım, basın ve televizyon kuruluşlarının değerli temsilcileri, sevgili öğrencilerim; iki gün süren, gerçekten büyük yararları olduğuna inandığım bir sempozyumun, değerlendirilmesini yapmak onurunu bana tevcih eden çok değerli Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekilimize teşekkür ediyorum.

Böyle bir sempozyumun hazırlanması konusunda lütfettikleri büyük gayretler için, başta Sayın Başkanvekili Vefa Tanır, değerli hemşerimiz, aziz kardeşim Sayın Milletvekilimiz Ali Günaydın Beyefendiye, aziz dostum değerli Ankara Milletvekili Mehmet Nedim Budak Beye, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun değerli koordinatör ve üyelerine şükranlarımı arz ediyorum.

Ayrıca, bu sempozyuma emeği geçen herkesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin diğer temsilcilerini, bilim adamlarını, değerli Konya Valimizi, Belediye Başkanımızı da hizmetlerinden dolayı kutluyor ve teşekkür ediyorum.

Sabah 9.30'dan beri beş tebliğ dinlediniz. Ben, kapanış konuşmalarında genel değerlendirmelerde, her konuşmacının teker teker söylediklerini özetlerim; özetlenmesi lazım. Ancak, sizin sabrınızı taşımamak için ve sabahtan bu yana sunulan bildirileri dinlediğiniz için bunları tekrar etmeye gerek görmüyorum. Yalnız dün öğleden sonra sunulanlardan dinlemediğimiz tebliğler mutlaka olmuştur. Onları, birer ikişer cümleyle özetledikten sonra sonuç kısmına geleceğim.

Dün, ilk oturumda, ilk konuşmayı, Sayın Dr. Celâlettin Çelebi yaptılar. «Hazreti Mevlâna'da sevgi, birlik ve beraberlik mesajları» konulu tebliğlerini sundular ve Mevlâna ailesinin son mensuplarından biri olan Dr. Çelebi özellikle Mevlâna Celâlettin-i Rumî'nin -yurt dışı tanıtım çalışmalarında söylediklerine temas ederek- Mevlâna'nın sevgiyle, hoşgörüyle ilgili birçok sözlerine temas etti ve özellikle her üç dini de kucaklayarak Mevlâna'nın sevgiyi seçtiğini belirterek Mevlâna'nın «anamız aşk, babamız aşk, aşktan doğduk biz» cümlesiyle konuşmasını bağladı; Mevlâna'da herşeyin insan sevgisi temeline oturduğunu ifade etti.

Değerli araştırmacı, değerli hemşehrimiz, kültür adamı Dr. Mehmet Önder, «Atatürk'ün Mevlâna Sevgisi» konulu tebliğinde, Atatürk'ün Mevlâna'ya karşı olan sevgisini dile getirdi. Büyük Önder Atatürk'ün, 12 defa Konya'yı ziyaretleri münasebetiyle Konya'da, Mevlevî postnişiyle yaptığı görüşmeleri, Mevlâna Müzesiyle ilgili görüşmelerini dile getirdi ve özellikle Atatürk'ün «bir nurun ocağı», eski bir Türk Ocağı olarak vasıflandırdığı bu kutsal bölgeye, Konya'ya kutsallık, nur ocağı sıfatını izafe etmesinde, Mevlâna'nın ruhaniyetinin payı olduğunu da dile getirdiler. «Atatürk, Mevlâna'yı bir yenilikçi, büyük bir teceddüt âşığı olarak görür» ifadesini de bilhassa zikrettiler. Çünkü Atatürk, «Mevlâna, çağlar üstü bir yenilik âşığıdır, yenilik üstadıdır» diyor.

Atatürk, bu sözleriyle gerçeği dile getirmiştir. Mevlâna'yı çok iyi anlamıştır. Çünkü, Mevlâna tasavvufunda İslâm'ın dinamizmi vardır; gelişmeciliği, yenilikçiliği, bilimciliği vardır ve bu bakımdan Mevlâna tasavvufunu, hayattan el etek çekme, hayatı bırakma, bir köşede izole olup kendinden dünyadan geçme şeklinde bir anlayış olarak algılamak son derece yanlıştır. Çünkü Mevlâna tasavvufu, doğrudan doğruya hayatı bütün özellikleriyle, bütün yönleriyle ihtiva eder ve çalışmayı bir farz telâkki eden, İslâm dininin bütün ilke ve esaslarıyla bir bütünlük arz eder. Bu açıdan, büyük önder Atatürk bunu çok iyi görmüş ve Mevlâna tekkesinin müze olarak Türk ve bütün dünya insanının, ziyaretine açılmasını bu açıdan bilhassa ele almış ve bunun aynı zamanda insanlığa büyük bir hizmet olduğuna inanmıştır. Çünkü bütün insanları birleştiren ve bütün insanları kardeş sayan, siyasî sınırları ortadan kaldıran, insanlar arasında din, dil, ırk, renk cins farkı gözetmeyen bir düşüncenin felsefenin sahibini insanların tanıması herşeyden evvel bir insan hakkıdır; insanlığa büyük hizmettir düşüncesini taşıyordu.

Öğleden sonraki ikinci oturumda, şair ve değerli kültür adamımız Prof. Dr. Ağâh Çubukçu, «Türk Kültüründe Hoşgörü ve Mevlâna» konulu tebliğinde, Türklerin derin bir hoşgörü sahibi olduğunu, Türk kültür ve medeniyet tarihinde bunun birçok örneklerinin mevcut olduğunu ifade etti ve «Türkler, birçok dinden insanlarla birlikte yaşamışlardır ve her şehirde, Konya'da da Mevlâna döneminde kilise, cami ve havra yan yana ve huzur içinde olabilmıştır. Bundan daha büyük bir insan hakkı, insana saygı, din ve vicdan hürriyetine saygı ifadesi olamaz ve Türkler bu hoşgörüyle fikirlerini kolayca etrafa kabul ettirmişlerdir» dedikten sonra, Anadolu'nun Türkleşmesinde bu hoşgörünün de büyük önemi olduğunu vurguladı. Çünkü insanların, müslümanlarla yan yana, huzur içinde yaşadığını gören insandar, neticede İslâm'ı, Türklüğü kucaklayıp, Anadolu'daki eşsiz medeniyeti meydana getirmişlerdir.

Prof. Dr. Mehmet Aydın, Dinler Tarihi hocası, «Mevlâna Hûmanizminin Boyutları» adlı tebliğinde, «Mevlâna hûmanizmini, Batı felsefesinde, insanı her şeyin ölçüsü kabul eden; ama, inançsız, Allah'sız, hûmanist hareketlerle aynı kefeye koymak doğru değildir. Bu, büyük bir haksızlık olur, Mevlâna'nın ruhunu sızlatmaktır. Batı'daki hûmanist hareketler, tabii din, tabii hukuk nazariyeleriyle hukukun üstünde bir otoriteyi kabul etmezler. Oysa, Hazreti Mevlâna hûmanizmi, Allah'a inanan, Allah merkezli bir hûmanizmdir» diyerek Batı'nın materyalizmiyle bizim maneviyatımız arasında güzel bir mukayese yaptılar.

Fevzi Hahcı Bey Mevlâna'nın özellikle insan sevgisiyle ilgili olan görüşlerini dile getirdiler. Fevzi Hahcı, bir Mevlâna aşığıdır. Konya'da 30 yıldan beri, Mevlâna'yı, bütün insanlığa tanıtmak için büyük gayretleri olan bir insandır, değerli bir şairdir. Şiirlerinde, hep sevgiden bahsediler ve dünkü konuşmalarında da Mevlâna'nın insan sevgisiyle ve insana sevginin temelinde yer alan, diğer bir manevî değer olan hoşgörüyü ilgili görüşlerini dile getirdiler.

Sempozyum, mahiyeti itibariyle, ister istemez Mevlâna'nın çeşitli yönlerini, görüşlerini, tasavvufunu anlatmaya doğru da yönelmiştir. Dün, Sayın Başkanvekilinin de çok güzel ifade ettikleri gibi, konu insan haklarıdır, hoşgörüdür ve insan haklarının kaynağı olarak Mevlâna'dır.

İnsan hakları, kolay elde edilmiş haklar değildir. Tarih boyunca çeşitli toplumlarda, insan haklarının mücadelesi yapılmış, uğruna kanlar dökülmüştür ve neticede 18 inci asırdan başlamak üzere, insan hakları beyannameleri, insan haklarını ihtiva eden yazılı belgeler ortaya çıkarılmıştır. Gerçi Batı'da, meselâ İngiltere'de, 1215 yılında imzalanan Magna Carta, bir insan hakları belgesi gibi telâkki edilirse de (bazı insan haklarını ihtiva etmekle beraber) bu şart, gerçek manada bir insan hakları belgesi veya beyannamesi değildir. Şunu söylemek istiyorum aziz dinleyiciler; beyannamelerde yazılı olan insan haklarının yeterli olmadığını, her zaman insanları mutlu etmediğini ve insanlara «insan olmak» sıfatıyla haiz olmaları gereken saygıyı, hayat hakkını, din ve vicdan hürriyetini sağlamadığını hepimiz biliyoruz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine rağmen, 21 inci asra girmeye hazırlanan dünyamızda, Helsinki Şartı, Paris Şartı gibi son dönemlerde imzalanan ve insan haklarına atıfta bulunan belgelere rağmen hâlâ, insan hakları ihalleri devam etmektedir hem de en vahim şekilde devam etmektedir. İşte, Bosna-Hersek... Azerbaycan'da, Karabağ'da geçen yıllarda yaşanan olaylar ve birkaç sene önce Körfez Krizi dolayısıyla yaşananlar. Dünyanın birçok yerinde, hali hazırda devam eden terör hareketleri, ülkemizin güneydoğusunda 10 yıldan beri yaşanan kanlı terör, bunların hepsi, insan haklarının, kâğıt üzerinde kaldığının; gerçek anlamını bulamadığının acıklı ifadesidir.

O halde, önemli olan insanların vicdanlarına, gönüllerine, kafalarına yazılan insan haklarıdır. İnsan hakları da, insana, insan olarak verilen değerle başlar. Eğer insanı aziz bir yaratık olarak kabul ediyorsanız ve yaratıcının, Allah'ın yarattığı en şerefli, en değerli varlık olarak görüp, onun hayat hakkına, vicdan ve inanç hürriyetine saygı gösteriyorsanız, geçerli ve önemli olan insan hakkı kavramı budur.

Bu sempozyumun sonucu olarak «Mevlâna, gerçek manada insan haklarının kaynağı ve bu açıdan da dünyanın ilk ve en büyük insan hakları filozofudur» diyorum.

Çünkü, Mevlâna biraz önce ifade ettiğim gibi insana, kutsiyet atfediyor. Aynı şeyi Yunus Emre söylüyor. Yaradandan dolayı yaradılanı sevmek gerektiğini ifade ediyor. «Yaradılanı şikâyet ettiğiniz zaman, yaradana şikâyet ediyorsunuz» diyor. Mevlâna bu sebeple insana o kadar hoşgörülle bakıyor ki, insanın kusurlarını örtmek, onları gizlemek istiyor. Mevlâna söylediklerini aynen yaşamıştır. Bu açıdan aziz dinleyenler, Mevlâna bir ahlâkıdır ve insan hakları hazinesidir. Bizi ilgilendiren yönü de budur.

Mevlâna ahlâkı, objektif ahlâktır. Subjektif, kişilerin kendi vicdanlarıyla hesaplaşması manasındaki ahlâk değildir. Aynı zamanda insanlar arasında, siyasî sınırları aşarak, çeşitli milletlerin insanları arasında uyulması gereken davranış kurallarıdır. İşte bu, insan haklarıdır. İnsanların yaşama haklarına, din ve vicdan hürriyetine, mülkiyet haklarına, can, mal, ırz güvenliğine saygılı olmak gerektiğine dair düşünceler ve mesajlardır; bütün bunlar aynı zamanda insanlar arasında uyulması gereken bir ahlâk kuralıdır. Mevlâna insan haklarının en eski kaynağı olan büyük filozoftur derken, Mevlâna'nın ahlâkını birinci derecede nazara almak gerekir. İnsan, ancak güzel ahlâka sahip olursa mükemmel insan derecesine yükselebilir ve mükemmel insan (insanı kâmil) da Allah'a ulaşabilir. Mevlâna'nın sevgisi, ilahî sevgidir ve insanı sevmeyi ilahî sevginin şartı olarak kabul eder. İnsan hakları için bundan daha büyük, daha kuvvetli, daha etkili bir müeyyide mevcut olamaz. Çünkü, insan Hakları Evrensel Beyanamesi kâğıt üzerinde hukukî sözler olarak kayıyor. Birçok ülke kabul etmiştir ve yasal olarak uygulama zorunluluğu da vardır; ama, söylediğim gibi her zaman uygulanmıyor.

En vahim insan hakkı ihlalleri, çağımızda olmuştur, 20 nci asırda olmuştur. O halde eksik olan şey, Mevlâna'da gördüğümüz insan sevgisidir, insana saygıdır, hoşgörüdür, Naziler altı milyon Yahudiyi kestirirken, Yahudilerin kabahati ne idi; sadece Yahudi olmasıydı. Mevlâna, her dini bir kabul ediyor; Hıristiyanı, Museviye, hatta kâfir olanlara da «gel» diyor; çünkü «senin inancına ben karışmam. Sen Allah'ın eserisin,

Allah seni yaratmış; ama, senin kalbine inşaallah birgün inanç gelir, sen de ona kavuşursun. Bu dünya geçicidir. Bu dünyanın saltanatına, zevklerine kanma. Senin en büyük düşmanın içindeki benliğin, nefsin, ihtiraslarıdır. Bununla mücadele et. O senin içindeki huy (tabiatın) var ya en tesirli hekim odur. O hekim, senin huyundur, tabiatındır. Sen, o tabiatını yenersen; yani iyilikler, güzellikler, insanı sevmeye, insana hoşgörüyü bakma, başkalarına yardım etme gibi değerleri taşırsan Allah yolunda ilerlesin. Dolayısıyla hem bu dünyanı hem de öbür alemini mutlu ve müreffeh kılarısın» diyor.

Şimdi, maneviyatın bu kadar hayata dönük, bu kadar evrensel bir izahı ve tatbiki başka bir düşünürde mevcut değildir. Bu Mevlâna'dadır. Mevlâna'yı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat Yayın Komisyonu'nun bu anlayıştan hareketle ele almasını takdirle karşılıyorum. Temennim, Mevlâna'nın uluslararası platformlarda insan hakları, insan sevgisi ve hoşgörü açısından defalarca bu tür toplantılara konu edilmesidir. Mevlâna'yı tanıtmak, anlatmak gerekir.

Mevlâna'nın felsefî yönünü anlatmaya gerek yok bence ve birtakım zorlamalarla Mevlâna'da bazı şeyleri, bugünkü müesseseleri aramaya da gerek yok. Mevlâna, bir okyanustur. Okyanusun içinde o kadar farklı bitkiler, canlılar, o kadar farklı olaylar var ki, bunu anlamaya bizim gücümüz yetmez. O halde bizim, Mevlâna'dan almamız gerekeni iyi seçmemiz, onda bize en yararlı olanı tercih etmemiz dolayısıyla onun ahlâkı, insan hakları, insan sevgisi, hoşgörü gibi pragmatik değerleri seçmemiz gerekir. Mevlâna'nın hayata bakışı pragmatiktir. Mevlâna bütün dinleri, bütün peygamberleri bir kabul ediyor. «Onların yolu ayrıdır; ama amaçları hep aynıdır; Yüce Allah'a, Yüce yaratıcıya kavuşmaktır. O'na kavuşabilmek için de insanı sevmek lazım.»

Koyu Katolikler ve Hıristiyanlığın diğer mezheplerine mensup olanlar, İslâmiyeti bilmiyorlar. Bilmedikleri için de diğer dinlere düşman gibi bakıyorlar. Biz bunlarla çok karşılaştık; çok anlattık bu kürsülerden; İslâmiyette «Hıristiyanlığı, Museviliği kabul etmeyen bir kişi, Müslüman sayılmaz.» Çünkü imanın şartlarından biri önceki peygamberleri tanıtmaktır. Bu peygamberlerin hepsi Allah'ın peygamberleri; yolları ayrı, kitapları ayrı ama, hepsi Allah'ın peygamberleridir. O halde bunlara inanmazsanız, bunları kabul etmezseniz Müslüman olamazsınız dediğimiz zaman, «ya, öyle mi, nasıl olur» diye hayretle soruyorlar.

Burada, Prof. R. Garaudy geçen sene bir konferans verdi. R. Garaudy ateist bir kişi iken Müslüman olmuştur ve Fransız düşünürü, siyaset adamı, filozoftur. Aynen şöyle dedi ve bir gerçeği dile getirdi : «İncil ve Tev-

rat'ı inceledim. Neticede bütün dinlerin esasını islâmiyette buldum ve onun için Müslüman oldum. Esasında din değiştirmedim ama, benim dinim esasen islâmiyetin içinde olduğuna göre ben, Müslümanım» dedi. Bunun için islâmiyet evrenseldir. İşte bu evrensel dinin, hoşgörüsünü, sevgisini Mevlâna Celâleddin Rûmî, 13 üncü asırda yeni bir anlayışla dile getiriyor. 13 üncü asrın kargaşası içinde Anadolu'nun, Konya'nın ve bu diyarların insanının Moğol istilasının sebep olduğu elem ve kederden kurtulması için tasavvufu kullanıyor ve tasavvufu «insanın sığındığı, huzur bulunduğu bir liman» olarak görüyor. Tasavvufun manası bu açıdan Mevlâna'da çok değişiktir. İnsanı el-etek çektirerek hayattan koparmıyor. Aksine «çalışın» diyor, «çalıştıktan sonra Allah'a güvenin» diyor. «Oturup ta karşı dağlardan, size herhangi bir şey vermesini bekleyebilir misin?. O halde, sen ekeceksin ki, biçeceksin. Ekmeden Cenab-ı Allah sana birşey biçitmez» diyor. Bu kadar pragmatik, bu kadar gerçekçi, bu kadar dinamik bir tasavvufun sahibi. O'nun tasavvufunda insan sevgisi, insana hoşgörü başta gelir. Bunun için bütün insanları ırk, din, renk farkı gözetmeden birleştiriyor ve bunların hayatını kutsal kabul ediyor. İnsanı Allah'ın en aziz varlığı olarak kabul etmek ne demek; ona haksız olarak dokunmamak demektir. Mevlâna'da adalet, eşitlik, hürriyet gibi kavramlar da, insan sevgisinin vazgeçilmez unsurları olarak yer alıyor. İyilik yapan iyilik; kötülük yapan kötülük bulur. Kötülük yapan kötülüğün cezasını almazsa, toplumda huzur ortadan kalkar, anarşi doğar. «Siz ne zaman arpa ektiniz de buğday biçtiniz», «siz, ne zaman buğday ektiniz de arpa biçtiniz» diyor. O halde herkes, ektiğini biçer. Bugün de bunu söylüyoruz.

13 üncü asırda Mevlâna, herşeyin temelini insan olduğuna inanıyor; insan haklarına saygılı, insana değer veren, insanı insan olarak saygıdeğer bir varlık olarak kabul eden bir anlayışın, insanlığa barış ve huzur getireceğine inanıyor. Mevlâna, hür düşünce taraftarıdır. «Fikirler, düşünceler bir bahçedeki ceylana benzer, kuşlara benzer. Bunlar, hür olmalıdır. İnsanların kafalarının içindeki düşüncelerinden dolayı insanlar yargılanmaz» diyor; ama hiçbir zaman Mevlâna'da hudutsuz hürriyet düşüncesi de yoktur. Çünkü, pragmatiktir, gerçekçidir. Bir başkasının diğerine zarar vermesini ve bir insanın düşüncelerini toplumun menfaatleri aleyhine kullanmasını da kabul etmez.

O açıdan bu sempozyumun faydalı ve başarılı olduğuna inanıyorum ve şunu tekrar ediyorum : insan haklarına fikrî kaynak aranıyorsa, Mevlâna Celâleddin Rûmî, yalnız Türk tarihinde değil, dünya tarihinde de en eski insan hakları düşünürüdür.

Saygılarımla hepinizi selâmhyorum.

İBRAHİM BİRLER — Sayın Başkanım, değerli konuklar, iki gündür süren bu bilimsel toplantımız, biraz sonra nihayetlenecektir. Bilim adamlarımız, çok ağırlıklı tebliğleriyle, Sayın Rektörümüz değerlendirmeleriyle, siz değerli konuklarımız, iştiraklerinizle bu toplantımızı zenginleştirdiniz. Hepinize ayrı ayrı şükranlarımızı sunuyoruz.

Hız. Mevlâna'nın söylediği gibi «Yüce Allah'ın yarattığı en büyük varlık insan, öyle iyi, öyle iyi, öyle iyidirki, melekler kıskanır; ama, yine bu varlık, öyle kötüdür, öyle pislikler eder ki, şeytan şerinden sığınır.»

Maalesef, bugünkü dünyamızda acıların, ızdırapların iyiliklerin önünde olduğunu görüyoruz. Anadolu'nun yetiştirdiği Hz. Mevlânaların aynı çizgiden gelen çağdaşlarının söylediği sevginin, hoşgörünün, insana layık olduğu değerlerin verilebildiği bir dünyanın dileğiyle, bu toplantımızın kapanışını Sayın valimizden arz ediyorum.

KAPANIŞ KONUŞMASI

Atilâ VURAL

Konya Valisi

Yüce Meclisimizin çok değerli başkanvekili, kıymetli milletvekilleri, Sayın Rektörüm, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, değerli yönetici arkadaşlarım, aziz gençler, iki gündən beri devam eden Mevlâna Hoşgörü ve İnsan Hakları Sempozyumu, biraz sonra kapanmış olacak.

Bu vesileyle vilayetimize teşrif ederek, Hz. Mevlâna'nın en önemli yanlarını fevkalade büyük bir vukufu bizlere sunan, her biri kendi branşında bir otorite olan çok değerli tedbir sunucusu bilim adamlarını ve yurt dışından gelen konuğumuzu, bir Mevlâna dostu olan Sayın Feyzi Halıcı'yı ve aziz Cemaleddin Çelebi'yi vilayetimizde ağırlama imkânını bulmuş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Şahsım ve vilayetim adını tekrar bu sempozyumu düzenleyen Değerli Meclis Başkanvekilimizin direktifleriyle detaylarını hazırlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunun çok değerli mensuplarına huzurunuzda bir kere daha şükranlarımı arz etmek istiyorum.

Mevlâna eğer, ölümünden 720 sene sonra tekrar anılabiliyorsa, burada onu bir daha keşfetmeye çalışıyorsak, onun büyüklüğünü başka kelimelerle anlatmaya artık, hacet yok demektir. O halde Mevlâna, yaşıyor; düşünceleriyle, fikirleriyle hâlâ günümüze ışık tutacak bir güçle yaşıyor. İslâmın evrensel niteliğini en iyi şekilde ifade eden bir âlim olarak, filozof olarak, mütefekir olarak, inançlı bir kişi olarak, bugün yine aramızda. Dünya Hoşgörü Yılına girerken Mevlâna bu sefer, tüm dünyayı bu sıcak düşünceleriyle kucaklayacak ve insanlığın hâlâ boğuştuğu menfaat girdabında bir yol gösterici olarak, yine yerini alacaktır.

Bu itibarla, Hz. Mevlâna'nın yaşadığı ve nihayet emanetini teslim ettiği bu mübarek şehirde, bu kabil güzel hareketlerin, dünyaya birtakım mesajlar vermesini de diliyorum ve vereceğine de inanıyorum. Hazırlanacak tedbirlerin, neşredilecek kitapların, bu konuda en uç noktalara kadar ulaştırılmasını ve ulaştırılacağını da ümit ediyorum.

Önümüzdeki günler, hep Mevlâna konuşulacak Konya'da. Şebiaruz törenlerine de yaklaşıyoruz. Yine dünyanın dört bir tarafından Mevlânaseverler, vilayetimize akın akın gelerek, onun huzurunda dünya ile ahiret arasındaki noktada, tekrar biraraya gelecekler. Şotlusı, türbanlısı, Amerikalısı, Hintlisi, Afrikalısı, Japonu Konya'da bir dünya mozaigi oluştu-

rarak, ondan bir şeyler almaya ve yaşamlarına güç katmaya gayret edecekler. Biz, bunun evsahipliğinin şuuru ve bilinci içerisinde bütün bu olaylara hazırız. Sayın Başkanım, bizi onurlandırdınız.

Konya'mız üç günden beri büyük bir ziyafeti yaşıyor. Dün akşam da çağdaş bir gösteriyle, birçok yerde izleyemediğimiz, gençlerimizin, çocuklarımızın izleyemediği bir güzelliği de yaşattınız. Havaifişek gösterisinin anlamını belki, yanlış yorumlayanlar olabilir; ama, bu bir çağdaşlaşma örneğidir, bir tanıtım olayıdır. Bu konuda yapılan her türlü gayretin, çok güzel bir amacı vardır. Biz, dün akşam Konya'da bunu yaşamamızın mutluluğu içindeyiz. Büyükşehir Belediye Başkanlarımızın düşünceleri arasındaydı; fuarlarımız açıklarken veya herhangi bir büyük olayımızda, bu coşku noktasında insanları etkileyen bu güzelliği, diğer vesilelerle de yaşıyoruz.

Sempozyumun hazırlanışında esasen bütün onur ve şeref, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Değerli Başkanıyla Kültür, Sanat ve Yayın Kuruluna aittir. Bizim onların emirleriyle, çok ufak katkılarımız oldu. Ama, bizi onurlandırmak için vilayetimizin, Büyükşehir Belediyemizin, Üniversitemizin katkılarını dile getirdiler. Bu kadirşinaslıklarından dolayı da kendilerine tekrar şükranlarımı arz etmek istiyorum. Ticaret Odamız, Sanayi Odamız, Üniversitemiz, Büyükşehir Belediye başkanlığımız ve vilayetimiz özellikle, tüm Konya, böyle bir olayda tek vücut olarak daima emirlerinizde olacaktır.

Bu gibi hizmetler için kültür merkezimizin inşaatı bittiğinde inşallah, Konya yepyeni bir hüviyete kavuşacak, 700 kişilik kapalı salonumuzda yılın 12 ayında ve hergün kültür olaylarına açık bir mekan temin edilecek. Açık ve kapalı semah alanlarımız da daima bu güzellikler, hergün gündemde olacaktır. Konya büyüyor, Konya layık olduğu noktaya doğru süratle yaklaşmaktadır. İnşallah bu gibi güzelliklerde onun mevcut olan itibarını ve fonksiyonunu bir kere daha artıracaktır.

Efendim, ben sempozyumun sona erdiğini ilan ediyorum. Kapatmak hoş birşey değil; kapatmıyorum açık tutuyorum. Çünkü Hz. Mevlâna «daima gelin» diyor «ne olursanız olun gelin» diyor, «kim olursanız olun gelin» diyor. Biz, sizleri tekrar davet ediyoruz.

Hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum.

BAŞKAN — Biz de Divan olarak hepinize teşekkür ediyoruz ve Ankara'ya gidecek olan çok değerli misafirlerimize de bizleri unutmamalarını söylüyor ve güle güle diyoruz.

Teşekkür ederiz efendim.

